

Welvaart in Nederland 2019

Welvaart in Nederland 2019

Verklaring van tekens

.	Gegevens ontbreken
*	Voorlopig cijfer
**	Nader voorlopig cijfer
x	Geheim
–	Nihil
–	(Indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	Het getal is kleiner dan de helft van de gekozen eenheid
Niets (blank)	Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2018–2019	2018 tot en met 2019
2018/2019	Het gemiddelde over de jaren 2018 tot en met 2019
2018/'19	Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2018 en eindigend in 2019
2016/'17–2018/'19	Oogstjaar, boekjaar, enz., 2016/'17 tot en met 2018/'19

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag
www.cbs.nl

Prepress: Textcetera, Den Haag en CCN Creatie, Den Haag
Ontwerp: Edenspiekermann
Copyright foto's: Hollandse Hoogte

Inlichtingen

Tel. 088 570 70 70
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire, 2019.
Verveelvoudigen is toegestaan, mits CBS als bron wordt vermeld.

Inhoud

Voorwoord 7

Samenvatting 9

1. Bereik van de welvaartsstatistieken 13

1.1 Welvaart: een breed begrip 14

1.2 Een kijkje in de portemonnee van huishoudens 21

1.3 Literatuur 25

2. Inkomen van huishoudens 26

2.1 Samenstelling huishoudensinkomen 27

2.2 Inkomen van huishoudens, 1977–2017 33

2.3 Verdeling huishoudensinkomen 37

2.4 Inkomen naar kenmerken van huishoudens 38

2.5 Regionale inkomensverdeling 40

3. Inkomen van personen 43

3.1 Samenstelling persoonlijk inkomen 44

3.2 Verdeling persoonlijk inkomen 47

3.3 Inkomen naar kenmerken van de personen 49

3.4 Economische zelfstandigheid 51

3.5 Literatuur 54

4. Koopkrachtontwikkeling en inkomensdynamiek 55

4.1 Koopkrachtontwikkeling 56

4.2 Dynamiek op de inkomensladder 64

4.3 Literatuur 69

5. Armoede en risicogroepen 70

- 5.1 Trends in risico op armoede 71
- 5.2 Sociaaleconomische risicogroepen 75
- 5.3 Demografische risicogroepen 78
- 5.4 Armoederisico in gemeenten 87
- 5.5 Literatuur 91

6. Vermogen van huishoudens 92

- 6.1 Samenstelling vermogen 93
- 6.2 Ontwikkeling vermogen 94
- 6.3 Vermogensverdeling 95
- 6.4 Vermogen naar kenmerken van huishoudens 97
- 6.5 Regionale vermogensverdeling 98
- 6.6 Nalatenschappen 100

7. Welvaart van werkenden 105

- 7.1 Werknemers en zelfstandigen 106
- 7.2 Inkomen en koopkracht 109
- 7.3 Inkomen naar kenmerken van werkenden 112
- 7.4 Werkenden met risico op armoede 117
- 7.5 Vermogen van werkenden 123
- 7.6 Literatuur 126

8. Ongelijkheid in inkomen en vermogen 127

- 8.1 Inkomensongelijkheid 128
- 8.2 Vermogensongelijkheid 134
- 8.3 Literatuur 138

9. Uitgaven en consumentenvertrouwen 140

- 9.1 Uitgaven 141
- 9.2 Besparingen 144
- 9.3 Consumentenvertrouwen 145
- 9.4 Literatuur 153

10. Belastingen 154

- 10.1 Belastingdruk **155**
- 10.2 Drukverlichting door heffingskortingen **159**
- 10.3 Belastingvoordeel aftrek eigen woning **163**
- 10.4 Indirect betaalde btw over bestedingen **166**

Bijlagen **169**

Bronnen **177**

Medewerkers **179**

Voorwoord

In deze vierde uitgave van *Welvaart in Nederland* presenteert het CBS de nieuwste gegevens over inkomen, bestedingen en vermogen van huishoudens en bijbehorende huishoudensleden. De cijfers belichten actuele sociaal-economische onderwerpen zoals koopkrachtontwikkeling, armoederisico, (her)verdeling van het inkomen, inkomens- en vermogensongelijkheid, belastingdruk en consumentenvertrouwen in Nederland. Anders dan de *Monitor Brede Welvaart* van het CBS waarin tevens kwalitatieve waarderungen van de leefsituatie in de welvaart doorklinken, beperkt *Welvaart in Nederland* zich tot alleen de materiële aspecten van de welvaart.

De uitkomsten laten zien dat de vanaf 2014 stijgende koopkracht in 2016 nog piekte met een koopkrachtverbetering van 3 procent, maar vervolgens terugviel naar een groei van 0,5 procent in 2017. Ook het herstelde consumentenvertrouwen sloeg voor het eerst na de crisis om en begon vanaf september 2018 te dalen. Het incidentele armoederisico van huishoudens steeg voor het eerst sinds 2014. Wel komt de stijging in 2017 vooral voor rekening van Syrische vluchtelingen die inmiddels een verblijfsvergunning hebben ontvangen maar merendeels afhankelijk zijn van een bijstandsuitkering. Het risico op langdurige armoede (ten minste vier jaar achtereen) is in de afgelopen, economisch gunstige jaren overigens verder blijven oplopen. Relatief veel huishoudens die door toedoen van de economische crisis toentertijd in de bijstand zijn terecht gekomen, hebben zich hieraan niet meer weten te onttrekken.

Zowel de economische crisis als de navolgende periode van economische hoogtij had geen effect op de ontwikkeling van de inkomensongelijkheid van huishoudens. In 2017 lag deze vrijwel op hetzelfde niveau als in eerdere jaren. Anders is het gesteld met de ongelijkheid in vermogen. Deze is groter dan de inkomensongelijkheid maar is in de jaren 2015 tot en met 2017 afgenomen vooral als gevolg van de sterk aangetrokken woningmarkt met alsmaar stijgende woningprijzen. In de crisisjaren steeg de druk van sociale premies en inkomensbelasting op het bruto-inkomen (het inkomen uit werk, vermogen, uitkeringen -inclusief pensioenen- en toeslagen). Met het aantrekken van de economie werd deze belastingdruk weer ingedamd en kwam de druk in de periode 2015–2017 gemiddeld op een lager niveau uit dan in de crisisjaren.

Welvaart in Nederland 2019 bevat deels een andere focus op de welvaartsthema's dan eerdere edities. Zo wordt de inkomensongelijkheid langs de lijnen van vorming en herverdeling van het inkomen gepresenteerd. Daarmee wordt zichtbaar gemaakt in welke mate het verstrekken van uitkeringen, het heffen van premies en het innen van inkomstenbelasting bijdragen aan de vermindering van de inkomensongelijkheid. Ook wordt uitgebreider ingegaan op de inkomens- en vermogenspositie van de verschillende groepen werkenden, onder meer zijn armoederisico's in kaart gebracht. Daarnaast is er nadrukkelijker aandacht gegeven aan regionale verdelingen van de welvaartsthema's.

In *Welvaart in Nederland 2019* wordt per onderwerp doorgelinkt naar alle relevante, onderliggende tabellen zoals die via StatLine, de elektronische databank van het CBS (www.cbs.nl), beschikbaar worden gesteld.

Directeur-Generaal
Dr. T.B.P.M. Tjin-A-Tsoi

Den Haag/Heerlen/Bonaire, juni 2019

Samenvatting

In *Welvaart in Nederland 2019* presenteert het CBS de nieuwste gegevens over inkomen, bestedingen en vermogen van huishoudens en personen in Nederland. Onder meer de volgende vragen komen aan de orde:

- Hoe is de samenstelling van het inkomen, de bestedingen en het vermogen?
- Hoe is de welvaart verdeeld over de verschillende bevolkingsgroepen en regio's?
- In welke mate verlaagt inkomensherverdeling de ongelijkheid? Hoe heeft de inkomens- en vermogensongelijkheid zich de afgelopen periode ontwikkeld?
- Hoe hebben de koopkracht en het consumentenvertrouwen zich ontwikkeld?
- Wat is de omvang van armoede en welke groepen lopen het meeste risico?
- Hoe hoog is de belastingdruk en wie heeft baat van belastingvoordelen?

De uitkomsten laten zien dat de koopkracht in 2017 minder toenam dan in de drie jaren ervoor, het risico op (langdurige) armoede steeg, en het consumentenvertrouwen vanaf eind 2018 begon te dalen. Tegelijkertijd was er een stijging van het vermogen van huishoudens, kwamen er meer miljonairs en meer mensen met een topinkomen van minstens een ton, bleef het armoederisico bij werkenden gelijk, en steeg de economische zelfstandigheid.

Koopkracht in 2017 minder sterk gestegen

De koopkracht van de bevolking in Nederland steeg in 2017 met 0,5 procent ten opzichte van 2016. Dat was minder dan in de jaren 2014–2016, maar meer dan in de crisisjaren toen de koopkracht een aantal jaren daalde. Werknemers gingen er met 1,4 procent het meest op vooruit in 2017. Bij zelfstandigen was de koopkrachtstijging 0,7 procent. Van de uitkeringsontvangers hadden alleen pensioengerechtigden te maken met een koopkrachtdaling, van 0,3 procent. Aanvullende pensioenen worden al jaren niet of beperkt geïndexeerd, of zelfs gekort.

Risico op armoede toegenomen

In 2017 had 8,2 procent van de huishoudens een inkomen onder de lage-inkomensgrens, tegen 7,9 procent in 2016. Daarmee is het incidentele armoederisico voor het eerst na de economische crisis weer opgelopen. De stijging komt vooral door Syrische vluchtelingen met een verblijfsvergunning die merendeels afhankelijk

zijn van bijstand. Het aandeel huishoudens dat al ten minste vier jaar achtereenvolgende jaren van een laag inkomen moest rondkomen steeg voortdurend en kwam uit op 3,3 procent in 2017.

Van de werkenden maakte 2,5 procent deel uit van een risicohuishouden, evenveel als in 2016. Alleen onder zzp'ers groeide het armoederisico en kwam uit op 8,6 procent. Onder zmp'ers (4,5 procent) en werknemers (1,6 procent) bleef het gelijk.

Gemiddeld inkomen van huishoudens toegenomen

Het besteedbare inkomen van huishoudens was in 2017 gemiddeld 41 duizend euro. Wanneer in dit netto inkomen rekening wordt gehouden met de inflatie en het verschil in samenstelling van huishoudens had een huishouden gemiddeld bijna 9 procent meer te besteden dan tien jaar eerder. Behalve een methodebreuk in 2011, onder meer door de opwaardering van de economische huurwaarde, komt de toename ook doordat vrouwen meer uren gingen werken. Desondanks bleef het mediane persoonlijk inkomen van alle werkenden in 2007–2017 redelijk stabiel. Het mediane inkomen van zmp'ers is met 49 duizend euro in 2017 het hoogst, van werknemers was het 35 duizend euro en van zzp'ers 28 duizend euro.

Meer economisch zelfstandigen

Van de 13,4 miljoen mensen met een persoonlijk inkomen uit werk of een uitkering in 2017 kwamen mannen gemiddeld uit op 40 duizend euro en vrouwen op bijna 24 duizend euro. Dit verschil komt vooral doordat vrouwen minder vaak werken, en als ze werken dat overwegend in deeltijd doen. Vrouwen zijn daardoor ook minder vaak economisch zelfstandig dan mannen. In 2017 verdienden ruim 3 van de 5 vrouwen van 15 jaar tot AOW-leeftijd met werken minimaal een inkomen op bijstandsniveau, bij mannen was dat 4 van de 5. Sinds 2014 is bij beide sprake van groei, na onveranderlijkheid bij vrouwen en terugloop bij mannen in de crisis.

Meer vrouwen met aanvullend pensioen

In 2017 had 65 procent van de vrouwen een aanvullend pensioen naast de AOW, in crisisjaar 2009 was dat nog 58 procent. Bij de mannen was het aandeel met 92 procent nauwelijks anders dan in 2009. Onder gehuwde of samenwonende vrouwen was het aandeel met een aanvullend pensioen nog steeds betrekkelijk klein (48 procent), maar wel 14 procentpunt hoger dan acht jaar eerder.

Het mediane, aanvullend pensioen van vrouwen lag in 2017 met 5,4 duizend euro nog altijd op een lager niveau dan dat van mannen (12,5 duizend euro).

Consumentenvertrouwen begin 2019 weer negatief

De groei van het consumentenvertrouwen na de crisis sloeg vanaf september 2018 om en kwam in februari 2019 onder de nullijn uit. Daarmee waren er voor het eerst sinds vijf jaar weer meer mensen pessimistisch over de economie dan optimistisch. Ook de koopbereidheid en het vertrouwen in het economische klimaat nemen sinds eind 2018 af, maar zijn net als het consumentenvertrouwen nog altijd ver verwijderd van het negatieve sentiment gedurende de economische crisis.

Vermogen stijgt verder

Begin 2017 bedroeg het mediane vermogen van huishoudens ruim 28 duizend euro. Na een daling in de crisis zit het vermogen sinds 2014 weer in de lift. Omdat de eigen woning het belangrijkste bestanddeel is, gaat de ontwikkeling van het vermogen sterk samen met die van de stijgende huizenprijzen. Bijna 1,5 miljoen huishoudens hadden begin 2017 meer schulden dan bezittingen, 225 duizend minder dan een jaar eerder. Er waren 179 duizend miljonairshuishoudens, een stijging van 11 duizend vergeleken met 2016.

Vermogensongelijkheid neemt weer af

Tijdens de economische crisis is de vermogensongelijkheid voortdurend gestegen. De stijging was vooral het gevolg van de daling van de huizenprijzen tijdens de crisis. Hierdoor zagen veel huishoudens hun vermogen slinken. Bij huishoudens die bijvoorbeeld over grote spaartegoeden of omvangrijke aandelenportefeuilles beschikten, was het effect op het totale vermogen minder groot. Doordat de woningmarkt in 2014 weer aantrok, kwam er een eind aan de toename in de vermogensongelijkheid en sinds 2015 is sprake van een daling.

Lage en constante inkomensongelijkheid

Vergeleken met andere EU-lidstaten kent Nederland relatief weinig inkomensverschillen. Samen met Slowakije, Slovenië, Tsjechië en de Scandinavische lidstaten heeft Nederland de meest egalitaire inkomensverdeling binnen de

Europese Unie. De inkomensongelijkheid in Nederland blijft al geruime tijd op een vrijwel gelijk niveau. In de crisisjaren ging dit wel gepaard met hogere heffingen van sociale premies en inkomstenbelasting.

Bestedingen vanaf 2014 toegenomen

De bestedingen van huishoudens lagen met 33,8 duizend euro in 2015 op vrijwel hetzelfde niveau als voor de crisis in 2005 (in prijzen van 2015). Tussen 1995 en 2005 namen de uitgaven steeds toe. De vaste lasten aan huisvesting, energie, verzekeringen, voeding en communicatie vormen de grootste uitgavenpost van huishoudens (46 procent in 2015). Op de tweede plaats komen vervoer, recreatie, uit eten, en alcohol en tabak. De hoogste inkomens geven aan beide posten relatief evenveel uit, terwijl voor de laagste inkomens de vaste lasten meer dan de helft van hun uitgaven beslaan.

Druk van belastingen en premies in 2017 gestegen

De druk van de inkomstenbelasting en premies sociale verzekeringen op het bruto inkomen van huishoudens bedroeg in 2017 gemiddeld 38,6 procent. Ten opzichte van 2016 is dit een stijging van bijna 1 procentpunt, die met name zit in de gestegen inkomstenbelasting en premie volksverzekeringen. Wel lag de belastingdruk in de crisisjaren gemiddeld op een hoger niveau dan in de jaren 2015-2017. Aan indirecte en lokale belastingen gaat volgens de recentste gegevens uit 2015 nog eens bijna een tiende van het bruto huishoudensinkomen op.

Minst welvarenden profiteren meest van heffingskortingen

Zonder drukverlichting door heffingskortingen zou in 2017 de laagste welvaartsgroep 25 procent van het bruto inkomen kwijt zijn geweest aan inkomstenbelasting en premies volksverzekeringen. Bij de hoogste welvaartsgroep was dat 33 procent. Door de drukverlichting kwamen deze percentages netto uit op 9 procent voor de minst welvarenden en 30 procent voor de meest welvarenden. Gemiddeld was de nettodruk 19,5 procent in 2017.

1.

Bereik van de welvaarts- statistieken

Dit hoofdstuk bevat een beknopte toelichting op het onderwerp van deze publicatie: de welvaartspositie van (groepen van) personen en huishoudens in Nederland. Het inkomen, de bestedingen en het vermogen waarmee dit in beeld gebracht wordt, komen hier aan de orde. Hoe verhouden deze financiële gegevens van huishoudens zich tot elkaar?

1.1 Welvaart: een breed begrip

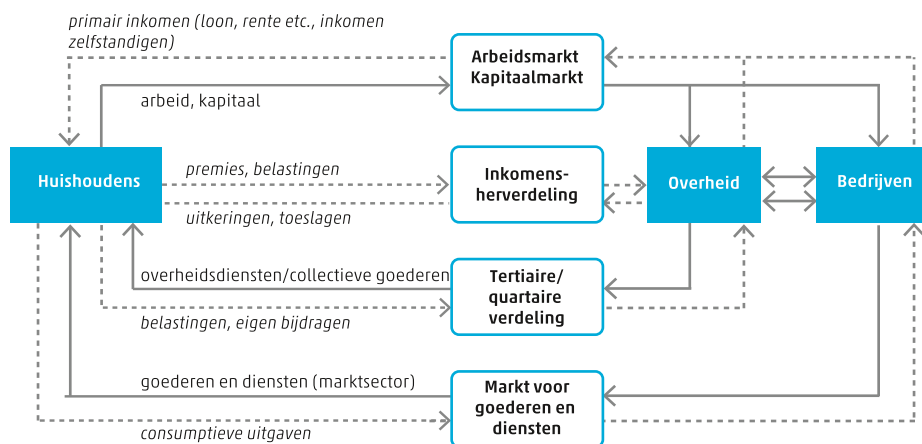
Welvaart wordt doorgaans gedefinieerd als de mate waarin behoeften met schaars beschikbare middelen worden bevredigd. De behoeften betreffen de primaire levensbehoeften zoals een onderdak, voedsel en kleding en bij toenemende welvaart luxe goederen en diensten als vervoersmiddelen en vakanties. Naast materiële wensen hebben mensen ook behoefte aan een veilige en schone leefomgeving, bescherming van eigendomsrechten, vrije tijd en zo meer. Veel goederen en diensten worden door bedrijven (in binnen- en buitenland) aan huishoudens geleverd, maar in bepaalde gevallen neemt ook de overheid de productie voor haar rekening, zoals bij het openbaar bestuur, de handhaving van de openbare orde, de zorg en het onderwijs.

Hoe ontstaat welvaart en hoe wordt deze verdeeld?

Welvaart wordt verkregen in het economische proces waarin naast de bevolking onder meer bedrijven en de overheid een rol spelen. Bij de productie van goederen en diensten bij de overheid en in bedrijven genereren huishoudens met de inzet van hun arbeid en kapitaal inkomen (primaire inkomensverdeling). De overheid speelt een rol bij de herverdeling van het inkomen. Zo ontvangen huishoudens die wegens werkloosheid, ziekte, arbeidsongeschiktheid of ouderdom zelf geen of onvoldoende inkomen genereren, een uitkering of pensioen. Daarnaast ondersteunt de overheid de groep met een zwakke inkomenspositie met diverse toeslagen. Het geld hiervoor krijgt de overheid door directe of indirecte (bijvoorbeeld via pensioenfondsen) inning van premies en belastingen. Uit deze herverdeling resulteert voor huishoudens het besteedbaar inkomen (secundaire inkomensverdeling). Met deze middelen betalen huishoudens hun bestedingen. Wordt het inkomen niet volledig uitgegeven of is er juist een tekort, dan wordt het verschil als een besparing aan het vermogen toegevoegd respectievelijk als een ontsparing op het vermogen in mindering gebracht.

Ten slotte draagt de overheid via gesubsidieerde of vrij beschikbaar gestelde goederen en diensten bij tot een herverdeling van de welvaart. Het gaat daarbij om individualiseerbare goederen en diensten zoals onderwijs en zorg (tertiaire verdeling) en zuiver collectieve goederen als de instandhouding en uitbreiding van infrastructuur waarvan het profijt moeilijk aan personen is toe te rekenen (quartaire verdeling).

Vereenvoudigd model van economische kringloop met huishoudens, overheid en bedrijven

Welvaartsmaatstaven

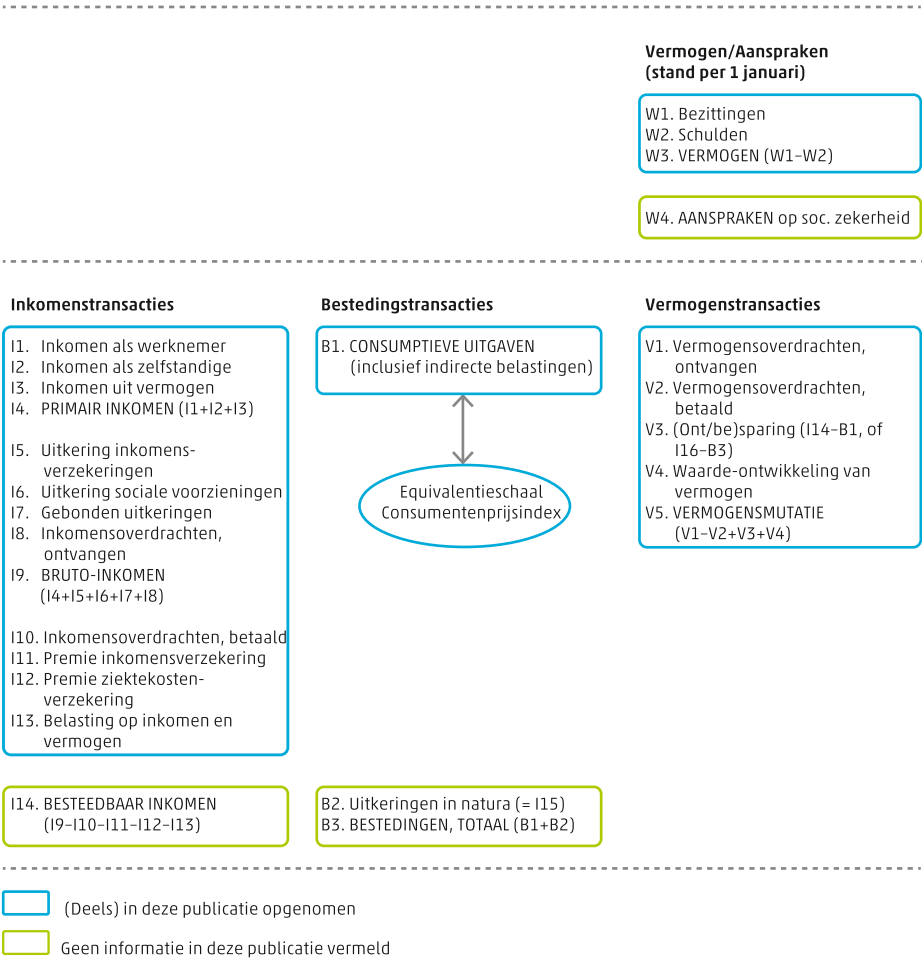
De materiële welvaartspositie van huishoudens wordt hier in kaart gebracht aan de hand van het besteedbaar inkomen, de bestedingen en (de veranderingen in) het vermogen. De afbakening van deze begrippen is – enkele uitzonderingen daargelaten – conform de internationale aanbevelingen hieromtrent (zie bijvoorbeeld OECD, 2013).

Andere factoren die de welvaart bepalen (zoals tertiair inkomen), blijven wegens het ontbreken van gegevens buiten beeld. In aanvulling op gegevens over (de verdeling van) de feitelijke welvaart publiceert het CBS ook informatie over hoe huishoudens hun financiële situatie beoordelen en hoe zij deze voor de nabije toekomst inschatten (zie CBS, 2018a). Mensen hechten niet alleen veel waarde aan materiële welvaart, maar ook aan zaken als een goede gezondheid, sociale contacten, een prettige woonomgeving en het kunnen vertrouwen op het openbaar bestuur. Diverse van deze aspecten zijn opgenomen in de Monitor Brede Welvaart (CBS, 2018b).

Inkomen

Het CBS publiceert informatie over de vorming en (her)verdeling van het inkomen. Het primair inkomen is het inkomen dat in de economie gevormd is. Na herverdeling door heffing van premies en belastingen aan de ene kant en verstrekking van uitkeringen en toeslagen aan de andere kant resulteert het besteedbaar inkomen. Dit vormt het uitgangspunt voor de beschrijving van de inkomensverdeling en de koopkrachtontwikkeling door het CBS.

Een conceptueel kader van inkomen, bestedingen, vermogensvorming en vermogen

Het totale inkomen van een huishouden is gelijk aan het besteedbaar inkomen aangevuld met ontvangen sociale voorzieningen in natura en het profijt van collectieve goederen. Het Sociaal en Cultureel Planbureau brengt regelmatig het profijt van de overheid in kaart (zie Olsthoorn, Pommer, Ras, Van der Torre en Wildeboer Schut, 2017). Ook het CBS heeft uitkomsten gepubliceerd over de verdeling van sociale voorzieningen in natura over bevolkingsgroepen (zie Bruil en Koymans, 2014).

Bestedingen

Op basis van enquêtegegevens van het Budgetonderzoek worden de bestedingen en het bestedingspatroon voor diverse groepen van huishoudens in kaart gebracht. De bestedingen aan goederen en diensten zijn ingedeeld naar functie: goederen en diensten die in een bepaalde behoefte voorzien, zijn in dezelfde groep ingedeeld. Zo vallen de uitgaven aan benzine of openbaar vervoer in de groep 'vervoer', de uitgaven aan smartphones in de groep 'communicatie' en die aan televisies in 'recreatie en cultuur'. De bestedingsbedragen zijn inclusief de indirecte belastingen, zoals belasting op toegevoegde waarde (btw) en accijnzen. Om de totale druk van belastingen te kunnen bepalen worden de indirecte belastingen daarnaast ook afzonderlijk geraamd.

Vermogenstransacties

Naast de periodieke in beginsel regelmatig terugkerende inkomsten en uitgaven, kunnen huishoudens incidenteel te maken krijgen met grote ontvangsten en uitgaven. Deze worden niet als een inkomen of een besteding beschouwd, maar worden geboekt als een vermogenstransactie. Voorbeelden hiervan zijn erfenissen en schenkingen. Ook de aan- en verkoop van de eigen woning worden als een vermogenstransactie geteld.

Het positieve verschil tussen het besteedbaar inkomen en de bestedingen (de besparing) of een negatief verschil (de ontsparing) draagt eveneens bij aan het saldo van de vermogensmutatie. De vermogenspositie van huishoudens wordt ten slotte ook bepaald door een waardeverandering van de vermogensbestanddelen in de loop van het jaar. Het CBS heeft geen statistiek die een omvattend beeld geeft van de vermogenstransacties voor diverse bevolkingsgroepen.

Vermogen

Het vermogen bestaat uit het saldo van bezittingen en schulden. De bezittingen zijn onder meer samengesteld uit tegoeden op bank- en spaarrekeningen, aandelenbezit, de eigen woning en het ondernemingsvermogen van zelfstandigen. De hypotheekschuld die rust op de eigen woning, is veruit de belangrijkste post bij de schulden van huishoudens. In de informatie die het CBS verstrekt over het vermogen ontbreken voorts nog de tegoeden die zijn opgebouwd bij een spaar- of beleggingshypotheek.

Terwijl het inkomen, de bestedingen en de vermogenstransacties stromen zijn die over een heel kalenderjaar gemeten worden, heeft het vermogen betrekking op de stand aan het begin van het jaar. De mutatie in het vermogen tussen twee opeenvolgende jaren volgt uit het saldo van de vermogenstransacties.

Aanspraken

Met de premies die personen betalen (of die hun werkgever voor hen afdraagt), bouwen zij een aanspraak op toekomstige uitkeringen op. Bij (sociale) verzekeringen tegen loonverlies door werkloosheid en arbeidsongeschiktheid wordt die aanspraak doorgaans niet gekwantificeerd. De waarde ervan is daarvoor te onzeker. Bovendien gaat het hier om een omslagstelsel (lopende uitkeringen worden betaald uit lopende premies) en niet om kapitaaldekking. Bij de ouderdoms- en nabestaandenverzekeringen ligt dit anders. Rekening houdend met de gemiddelde levensverwachting kan hieraan een waarde worden toegekend. Zolang geen pensioen uitgekeerd wordt, stijgt de aanspraak jaarlijks op grond van de premie-inleg, maar deze is ook afhankelijk van het beleggingsresultaat van het pensioenfonds. Over de pensioenaanspraken kan een huishouden in het algemeen niet vrijelijk beschikken. Het is als het ware 'geblokkeerd' vermogen, totdat de gerechtigde voldoet aan de voorwaarden voor een uitkering. De aanspraken op sociale zekerheid zijn daarom niet als een onderdeel van het vermogen, maar als een afzonderlijke post opgenomen. Het CBS publiceert over de waarde van opgebouwde AOW-aanspraken (ofschoon deze niet door kapitaal gedekt zijn) en de werkgerelateerde pensioenaanspraken. Beide statistieken worden momenteel herzien.

Onderzoekspopulatie, standen en stromen

De beschrijving van welvaart in een gegeven jaar heeft betrekking op de bevolking in Nederland naar de stand van 1 januari van dat jaar (vóór de recente herziening van de Inkomensstatistiek werd uitgegaan van de bevolkingsstand ultimo het jaar, zie Bijlage C). Voor deze populatie worden (de stroom van) het inkomen, de bestedingen en de vermogenstransacties over het gehele jaar, en de stand van het vermogen per 1 januari van het jaar vastgesteld.

In de gepubliceerde cijfers over de welvaartspositie is de bevolking in instellingen, inrichtingen en tehuizen buiten beschouwing gelaten, omdat de besteding van hun inkomen grotendeels vastligt (denk aan de verzorgingsbijdrage van tehuisbewoners).

Equivalentieschaal en consumentenprijsindex

Huishoudens verschillen in omvang en samenstelling. Het besteedbaar inkomen waar een alleenstaande goed van rond komt, kan voor een gezin met kinderen een krap budget zijn. Om het inkomen van de verschillende huishoudens onderling vergelijkbaar te maken, past het CBS equivalentiefactoren toe. Het inkomen kan ook wegens inflatie aangepast worden. Door prijsstijgingen krijgen huishoudens immers minder waar voor hun geld. Om het inkomen uit uiteenlopende jaren vergelijkbaar te maken, wordt het gecorrigeerd met de consumentenprijsindex. Zowel de gebruikte equivalentieschaal (bijlage A) als de consumentenprijsindex (bijlage B) zijn conceptueel afgestemd op de definitie van bestedingen.

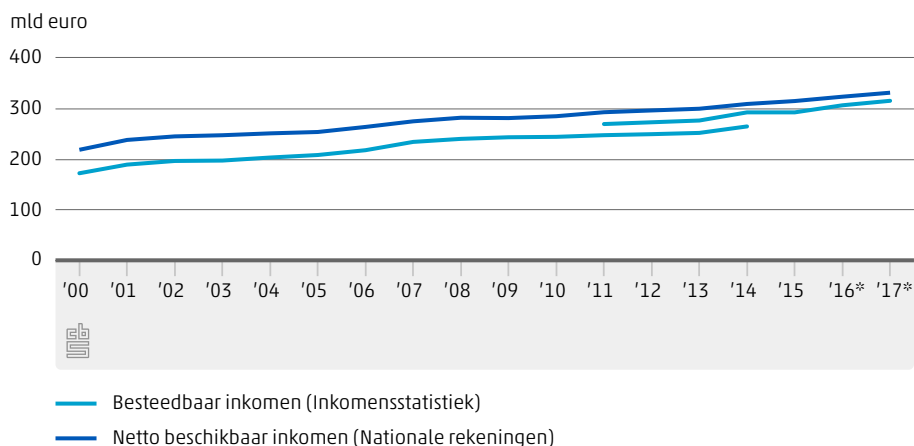
Besteedbaar versus beschikbaar inkomen

In de Welvaartsstatistieken ligt de nadruk op de *verdeling* van inkomen, bestedingen en vermogen over de diverse bevolkingsgroepen. Huishoudens zijn hierbij naar uiteenlopende kenmerken gedetailleerd zoals samenstelling van het huishouden, hoogte van het inkomen, bron van het inkomen en regio.

De Nationale rekeningen bevatten voor de sector huishoudens eveneens uitkomsten voor diverse welvaartsbegrippen, maar het gaat hier vooral om het *totaalbedrag*.

Als bijvoorbeeld het inkomen uit beide statistieken onder de loep genomen wordt, dan blijkt dat het besteedbaar inkomen uit de Inkomensstatistiek voor alle huishoudens tezamen en het beschikbaar inkomen voor de sector huishoudens uit de Nationale rekeningen niet met elkaar overeen komen.

Besteedbaar¹⁾ en beschikbaar inkomen

¹⁾ De Inkomensstatistiek is herzien in 2011 (bijlage C), waardoor in dat jaar sprake is van een breuk.

Dit heeft diverse oorzaken.

- In de eerste plaats is er een verschil in populatie. Het besteedbaar inkomen betreft het inkomen van personen in particuliere huishoudens die aan het eind (reeks 2000–2014) dan wel begin (reeks vanaf 2011) van het jaar tot de Nederlandse bevolking behoren, terwijl het beschikbaar inkomen betrekking heeft op alle personen die gedurende het jaar in Nederland waren. In het besteedbaar inkomen ontbreekt dus het inkomen van personen die in een instelling, inrichting of tehuis verbleven en van degenen die in de loop van het jaar overleden of geëmigreerd (reeks 2000–2014) dan wel geboren of geïmmigreerd (reeks vanaf 2011) zijn.
- In de tweede plaats zijn er verschillen in de definitie van het inkomensbegrip. Zo worden de diensten van banken die tot uitdrukking komen in een hogere rentevoet over leningen dan over tegoeden, in de Nationale rekeningen als een besteding van huishoudens opgevat, terwijl in de Inkomensstatistiek de feitelijk betaalde en ontvangen rente hiervoor niet aangepast worden.
- Ten derde zijn er ook verschillen doordat het besteedbaar inkomen niet volledig waargenomen wordt. Zo ontbreekt in het besteedbaar inkomen bijvoorbeeld het saldo van inkomensoverdrachten van huishoudens van en

naar het buitenland, terwijl dit saldo wel in het beschikbaar inkomen is verdisconteerd.

- Tot slot is er een verschil in waarneming. Het besteedbaar inkomen is waargenomen bij personen (het gaat dan vooral om gegevens van de Belastingdienst), terwijl het beschikbaar inkomen mede berust op totaalbedragen van onder meer bedrijven (loonkosten), uitkeringsinstanties en pensioenfondsen (uitkeringen, AOW en pensioen).

De herziening van de Inkomensstatistiek (met name de opwaardering van de economische huurwaarde, zie Bijlage C) heeft geleid tot een halvering van de relatieve kloof tussen beide begrippen: tussen 2011 en 2014 bedroeg deze voor de oude reeks gemiddeld 15 procent en voor de nieuwe reeks 7 procent.

1.2 Een kijkje in de portemonnee van huishoudens

In deze publicatie worden de meest actuele uitkomsten besproken voor de diverse welvaartsmaatstaven. Deze paragraaf schetst voor 2015 een samenvattend overzicht van de beschikbare financiële gegevens van huishoudens in Nederland. Hierbij zijn de bijna 7,6 miljoen huishoudens naar hoogte van het gestandaardiseerd inkomen (zie bijlage A) in vijf (kwintiel)groepen van gelijke omvang verdeeld.

De laagste inkomens zijn voor hun levensbehoeften relatief vaak afhankelijk van een uitkering, terwijl loon verreweg de belangrijkste bron vormt voor de groep met het hoogste inkomen. De hoogste inkomens hadden in 2015 gemiddeld genomen 5,4 maal zoveel te besteden als de laagste inkomens, maar moesten anderzijds gemiddeld met 1,4 maal zoveel mensen van het inkomen rondkomen. Na correctie voor omvang en samenstelling van het huishouden (zie bijlage A) was hun inkomen gemiddeld 4,5 maal zo hoog als dat van de laagste inkomens.

1.2.1 Inkomen per huishouden, 2015

	20%-groep van gestandaardiseerd inkomen					
	Totaal	1e	2e	3e	4e	5e
Onderzoekspopulatie (1.1.2015)	x 1 000					
Huishoudens	7 569	1 514	1 514	1 514	1 514	1 514
Personen	16 528	2 665	2 955	3 465	3 693	3 751
Inkomenstransacties	1 000 euro					
1 Inkomen uit arbeid	39,8	5,9	16,3	34,2	53,7	88,6
2 Inkomen uit eigen onderneming	6,4	0,6	1,5	3,3	6,0	20,6
3 Inkomen uit vermogen	1,8	0,0	0,7	1,2	1,1	5,8
4 Primair inkomen	47,9	6,6	18,5	38,7	60,7	115,1
5 Uitkering inkomensverzekeringen	12,4	5,7	13,4	12,8	13,2	17,1
6 Uitkering sociale voorzieningen	2,0	5,6	1,7	1,2	0,9	0,7
7 Ontvangen gebonden overdrachten	0,4	1,2	0,7	0,1	0,0	0,0
8 Ontvangen inkomensoverdrachten	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1
9 Bruto inkomen	62,9	19,1	34,3	52,9	75,0	133,0
10 Betaalde inkomensoverdrachten	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,3
11 Premie inkomensverzekeringen	10,3	1,9	4,3	9,0	14,4	22,0
12 Premie ziektekostenverzekeringen	6,4	2,2	4,1	6,3	8,5	10,8
13 Belastingen op inkomen en vermogen	7,5	1,0	1,4	3,2	6,7	25,1
14 Besteedbaar inkomen	38,6	13,9	24,6	34,3	45,4	74,8
Gestandaardiseerd inkomen	27,1	11,2	18,8	24,3	31,0	50,4

De verschillen tussen de totale bestedingen van huishoudens voor de verschillende inkomensgroepen zijn minder groot dan bij het inkomen. De hoogste inkomens besteedden in 2015 met gemiddeld 51 200 euro 2,6 maal zoveel als de laagste inkomens die gemiddeld 20 000 euro uitgaven. Dit verschil is minder groot dan bij het inkomen mede doordat zich onder de laagste inkomens ook zelfstandigen bevinden met een incidenteel laag inkomen die hun bestedingen hebben afgestemd op hun (hogere) inkomsten over een langere periode.

1.2.2 Bestedingen per huishouden, 2015

	20%-groep van gestandaardiseerd inkomen					
	Totaal	1e	2e	3e	4e	5e
Onderzoekspopulatie (1.1.2015)	x 1 000					
Huishoudens	7 569	1 514	1 514	1 514	1 514	1 514
Personen	16 528	2 665	2 955	3 465	3 693	3 751
Bestedingstransacties	1 000 euro					
Bestedingen, totaal	33,8	20,0	25,5	32,9	39,2	51,2
waaronder indirecte belastingen	4,9	2,6	3,6	4,8	5,8	7,4
	%					
Bestedingen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Huisvesting, water en energie	31,5	39,9	36,8	32,7	30,0	26,1
Voedings- en genotmiddelen	14,0	16,4	16,2	14,6	13,7	11,9
Vervoer	12,9	7,4	9,2	11,9	13,6	16,9
Recreatie en cultuur	9,6	7,3	8,4	9,6	9,9	11,0
Restaurants en hotels	5,9	4,4	4,4	5,2	6,2	7,5
Stoffering en huishoudelijke apparaten	5,4	3,6	5,2	5,4	5,5	6,1
Kleding en schoeisel	4,7	4,2	4,1	4,6	5,1	5,0
Communicatie	3,4	4,4	4,0	3,5	3,3	2,6
Overige bestedingen	12,6	12,4	11,7	12,5	12,7	12,9

Gemiddeld genomen heeft de 20 procent met de laagste inkomens in 2015 ruim 6 duizend euro meer uitgegeven dan ze aan besteedbaar inkomen ontvingen. De hoogste inkomens konden daarentegen gemiddeld bijna 24 duizend euro opzij leggen. In de laagste inkomensgroep gaat het deels om zelfstandigen die interen op hun vermogen, deels ook om zelfstandig wonende studenten die hun levensonderhoud voor een deel financieren door het aangaan van een studieschuld. Bedacht moet worden dat de besparingen niet direct waargenomen zijn, maar het verschil vormen van het besteedbaar inkomen en de bestedingen die uit twee verschillende statistieken afkomstig zijn. Deze zijn weliswaar op elkaar afgestemd, maar eventuele meetfouten komen tot uitdrukking in de besparingen.

€ 23 600 gespaard
door hoogste inkomens

Tot de vermogenstransacties behoren onder meer ook nalatenschappen en verkrijgingen. De gemiddelde nalatenschap bedroeg in 2015 bijna 120 duizend euro. Gemiddeld over alle huishoudens kwam dit neer op een bedrag van 1 800 euro.

1.2.3 Vermogen(stransacties) per huishouden, 2015

	Totaal	20%-groep van gestandaardiseerd inkomen				
		1e	2e	3e	4e	5e
Onderzoekspopulatie (1.1.2015)	x 1 000					
Huishoudens	7 569	1 514	1 514	1 514	1 514	1 514
Personen	16 528	2 665	2 955	3 465	3 693	3 751
Vermogenstransacties	1 000 euro					
waaronder						
Besparingen	4,8	-6,1	-0,9	1,4	6,2	23,6
Nalatenschap (-)	1,8	2,2	1,2	1,4	1,3	2,7
Schenking, betaald (-)	0,4	0,2	0,1	0,2	0,2	1,3
Verkrijging	1,2	0,5	0,6	0,9	1,3	2,5
waaronder erfbelasting (-)	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,3
Schenking, ontvangen	0,4	0,2	0,1	0,3	0,4	1,1
waaronder schenkbelasting (-)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Vermogen (stand per 1.1.2015)						
Vermogen (1-2)	144,9	44,5	58,8	106,8	145,9	368,2
1 Bezittingen	250,1	73,1	100,8	199,2	279,8	597,8
1.1 Financiële bezittingen	55,3	23,2	25,1	37,2	52,6	138,4
1.1.1 Bank- en spaartegoeden	39,0	15,1	21,6	30,9	41,9	85,4
1.1.2 Effecten	16,3	8,1	3,6	6,3	10,8	52,9
1.2 Onroerend goed	161,1	35,6	69,0	150,0	205,5	345,5
1.2.1 Eigen woning	140,5	29,3	63,5	139,8	189,2	280,5
1.2.2 Onroerend goed, overig	20,6	6,2	5,5	10,2	16,3	64,9
1.3 Ondernemingsvermogen	7,2	3,3	1,9	3,6	6,3	21,0
1.4 Aanmerkelijk belang	21,5	6,9	2,5	5,7	11,7	80,7
1.5 Overige bezittingen	5,0	4,0	2,2	2,7	3,7	12,2
2 Schulden	105,3	28,5	42,0	92,4	133,9	229,5
2.1 Hypotheekschuld eigen woning	90,4	20,9	37,5	85,5	123,5	184,4
2.2 Studieschulden	1,7	2,4	1,3	1,4	1,6	1,8
2.3 Schulden, overig	13,2	5,3	3,2	5,5	8,9	43,3
Pensioenaanspraken¹⁾	.	.	.	.	.	.

¹⁾ Gegevens over 2015 voor huishoudensgroepen zijn momenteel niet beschikbaar.

In de laagste drie kwintielgroepen lag het aantal nalatenschappen een stuk hoger, doordat deze relatief veel ouderen bevatten. Bij de huishoudens die tot de 40 procent met het hoogste inkomen behoorden, kwamen nalatenschappen minder vaak voor, maar het ging daarbij wel gemiddeld om een aanzienlijk hoger bedrag. Bij de verkrijgingen zijn de ontvangers juist voor het merendeel in de twee hoogste kwintielgroepen te vinden. Het gemiddeld ontvangen bedrag loopt tussen de verschillende inkomensgroepen minder sterk uiteen dan bij de nalatenschappen het geval is. De gemiddelde verkrijging bedroeg na aftrek van erfbelasting 60 000 euro, gemiddeld over alle huishoudens was dit ruim 1 000 euro. Bij schenkingen (het gaat hier uitsluitend om schenkingen uit de registratie van de belastingdienst) is dit gemiddelde met 400 euro nog een stuk lager. De te betalen schenkbelasting is hier steeds bij de ontvanger van de schenking geboekt.

De vermogens van de inkomensgroepen lopen uiteen. Bij de laagste inkomens ging het begin 2015 om gemiddeld bijna 45 duizend euro, terwijl de hoogste inkomens konden beschikken over 368 duizend euro. Het vermogen is echter ongelijk verdeeld. Zo had de helft van de huishoudens in de laagste inkomenskwintielgroep een vermogen van ten hoogste duizend euro. Veel zelfstandigen met een laag of negatief inkomen beschikten wel over een substantieel vermogen. Mede door hen kwam het vermogen voor de laagste 20-procentsgroep gemiddeld aanmerkelijk hoger uit.

1.3 Literatuur

Bruil, A. en M. Koymans (2014). [Measuring inequalities in the Dutch household sector](#). Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen.

CBS (2018a). [Armoede en sociale uitsluiting 2018](#). Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire.

CBS (2018b). [Monitor Brede Welvaart 2018](#). Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire.

OECD (2013). [OECD Framework for Statistics on the Distribution of Household Income, Consumption and Wealth](#). OECD Publishing, Parijs.

Olsthoorn, M, Pommer, E., Ras, M., van der Torre, A. en Wildeboer Schut, J.M. (2017). [Voorzieningen verdeeld, Profijt van de overheid](#). Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag.

2.

Inkomen van huishoudens

In dit hoofdstuk staat het inkomen van huishoudens centraal. De samenstelling van het inkomen alsmede de herverdeling van het inkomen via premies, belastingen en uitkeringen komen aan bod. Het besteedbare inkomen is het netto inkomen van het huishouden voor het doen van uitgaven voor goederen en diensten. Hoe is dit inkomen tussen huishoudens verdeeld, wat was de ontwikkeling de afgelopen veertig jaar? En hoe zit het met de regionale inkomensverdeling?

2.1 Samenstelling huishoudensinkomen

Uitkeringen vormen een kwart van het bruto-inkomen

Het bruto-inkomen van huishoudens bedroeg in 2017 gemiddeld 56 800 euro. Driekwart van dit bedrag wordt gevormd door loon, inkomen uit eigen onderneming en vermogensinkomsten (het primaire inkomen). De resterende 24 procent bestaat bijna geheel uit uitkeringen (inclusief pensioen). Dit aandeel is mede door de vergrijzing de afgelopen periode langzaam gestegen: in 2001 bedroeg het nog 22,3 procent.

Inkomensbegrippen

Primair inkomen: de beloning voor arbeid en vermogen

Het primaire inkomen van huishoudens bestaat uit de beloning voor het beschikbaar stellen van hun arbeid en kapitaal. Inkomen uit arbeid betreft het brutoloon van werknemers. Inkomen uit vermogen bestaat onder meer uit rente over spaartegoeden, dividenden en opbrengsten uit onroerend goed (waaronder de eigen woning). Betaalde rente (waaronder de hypotheekrente) wordt in mindering gebracht. Het ('gemengde') inkomen uit eigen onderneming vormt de beloning van zelfstandigen voor de inzet van hun arbeid en ondernemingsvermogen.

Besteedbaar inkomen: het inkomen na herverdeling

Huishoudens verzekeren zich tegen het verlies aan inkomen wegens werkloosheid, ziekte- en arbeidsongeschiktheid, ouderdom en het overlijden van een partner. Het gaat hier enerzijds om verplichte werknemers- en

volksverzekeringen, anderzijds om (aanvullende) particuliere verzekeringen. De uitkeringen worden bij het inkomen geteld, terwijl de betaalde premies in mindering worden gebracht.

Uitkeringen sociale voorzieningen, waartoe onder meer de bijstandsuitkering behoort, vormen het financiële vangnet voor huishoudens waarvoor het primaire inkomen en de uitkeringen inkomensverzekering ontbreken of onvoldoende zijn. Tot de uitkering sociale voorzieningen, die uit de algemene middelen wordt gefinancierd, behoren ook de kinderbijslag (waarvoor geen inkomenstoets geldt) en het inkomensafhankelijke kindgebonden budget.

Huishoudens met een lager inkomen hebben ook recht op tegemoetkomingen die gebonden zijn aan bepaalde bestedingen zoals de huur. Inkomensoverdrachten betreffen met name de partneralimentatie die door het ene huishouden ontvangen en door het andere betaald wordt.

Het bruto-inkomen bestaat uit het primaire inkomen en het ontvangen, herverdeelde inkomen. Het bruto-inkomen van alle huishoudens tezamen is geflatteerd, doordat het zowel de uitkeringen als de premies inkomensverzekeringen (die in het brutoloon verdisconteerd zijn) omvat. Om te komen tot het besteedbare inkomen worden deze premies, de belastingen op inkomen en vermogen en de betaalde inkomensoverdrachten op het bruto-inkomen in mindering gebracht.

Premies ziektekostenverzekeringen zijn verplicht en deels inkomensafhankelijk. Daarom worden zij niet als een (vrije) besteding gezien, maar eveneens in mindering gebracht op het inkomen.

2.1.1 Samenstelling van het inkomen van huishoudens, 2017*

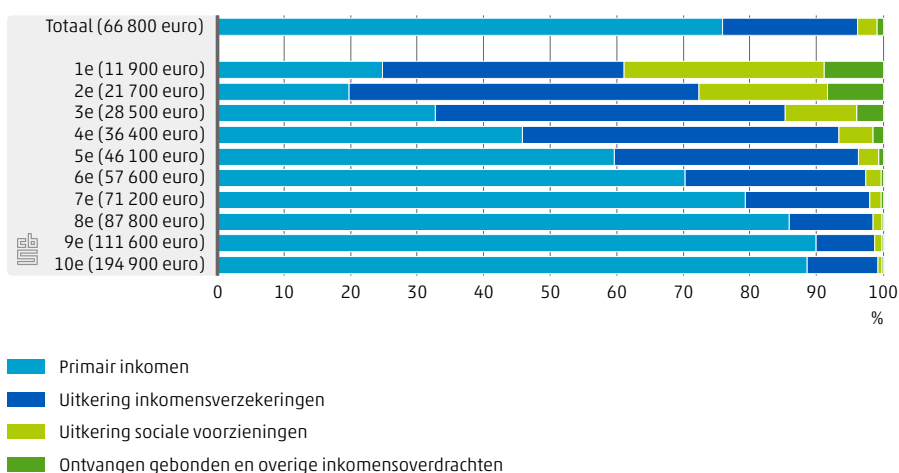
	Aantal huishoudens		Gemiddeld bedrag	Totaal bedrag	Aandeel van bruto-inkomen
	x 1 000	%	1 000 euro	mln euro	%
1 Inkomen als werknemer	4 919	64,0	64,8	318 849	62,1
2 Inkomen als zelfstandige	1 495	19,4	36,5	54 504	10,6
3 Inkomen uit vermogen	7 068	91,9	2,3	16 166	3,1
4 Primair inkomen (1+2+3)	7 365	95,7	52,9	389 519	75,9
5 Uitkering inkomensverzekering	3 855	50,1	27,0	104 217	20,3
6 Uitkering sociale voorziening	2 820	36,7	5,5	15 595	3,0
7 Ontvangen gebonden overdracht	1 402	18,2	2,6	3 582	0,7
8 Overdracht ontvangen van huishouden	51	0,7	10,7	550	0,1
9 Bruto-inkomen (4+5+6+7+8)	7 689	100,0	66,8	513 463	100,0

2.1.1 Samenstelling van het inkomen van huishoudens, 2017* (vervolg)

	Aantal huishoudens		Gemiddeld bedrag	Totaal bedrag	Aandeel van bruto-inkomen
10 Overdracht betaald aan huishouden	73	1,0	8,9	656	0,1
11 Premie inkomensverzekering	7 274	94,6	11,4	82 860	16,1
12 Premie ziektekostenverzekering	7 692	100,0	6,7	51 331	10,0
13 Belasting op inkomen	7 145	92,9	8,9	63 617	12,4
14 Besteedbaar inkomen (9-10-11-12-13)	7 692	100,0	41,0	314 999	61,3

De samenstelling van het bruto-inkomen verschilt sterk tussen diverse bevolkingsgroepen, zoals inkomensgroepen. Huishoudens uit de laagste decielgroepen van het bruto inkomen zijn in sterkere mate afhankelijk van een uitkering inkomensverzekering of sociale voorziening, terwijl het inkomen van de hogere inkomensgroepen grotendeels uit primair inkomen bestaat.

2.1.2 Samenstelling van bruto-inkomen per 10%-groep¹⁾, 2017*

¹⁾ Tussen haakjes staat het gemiddeld brutojaarinkomen per inkomensgroep.

Jong en oud profiteren meest van inkomenshervdeling

De samenstelling van het inkomen varieert met de levensfase. Jongeren zijn voor hun levensonderhoud deels aangewezen op sociale voorzieningen, waaronder de bijstandsuitkering en (in afnemende mate) de studiefinanciering. De sociale voorzieningen worden uit de algemene middelen betaald.

2.1.3 Samenstelling van het inkomen naar leeftijd hoofdkostwinner, 2017*

	Leeftijd hoofdkostwinner				
	Totaal	tot 25	25 tot 45	45 tot 65	65+
	bruto-inkomen = 100				
1 Inkomen als werknemer	62	77	81	69	7
2 Inkomen als zelfstandige	11	4	12	13	4
3 Inkomen uit vermogen	3	1	-1	3	11
4 Primair inkomen (1+2+3)	76	82	92	85	22
5 Uitkering inkomensverzekering	20	2	4	12	76
6 Uitkering sociale voorziening	3	13	4	3	1
7 Ontvangen gebonden overdracht	1	3	1	0	1
8 Overdracht ontvangen van huishouden	0	0	0	0	0
9 Bruto-inkomen (4+5+6+7+8)	100	100	100	100	100
10 Overdracht betaald aan huishouden	0	0	0	0	0
11 Premie inkomensverzekering	16	17	21	19	1
12 Premie ziektekostenverzekering	10	11	10	10	11
13 Belasting op inkomen	12	4	10	14	12
14 Besteedbaar inkomen (9-10-11-12-13)	61	69	59	58	75
	1 000 euro				
Gemiddeld besteedbaar inkomen	41,0	14,4	41,4	49,6	32,9
Gemiddeld gestandaardiseerd inkomen	28,8	12,5	28,1	32,8	26,7
	x 1 000				
Aantal huishoudens	7 692	369	2 344	2 921	2 058

In september 2015 werd het sociale leenstelsel ingevoerd en bleef alleen de aanvullende studiefinanciering voor kinderen van ouders met een smalle beurs nog als een sociale voorziening overeind. Sindsdien daalt het aandeel van de sociale voorzieningen in het bruto-inkomen van jongeren tot 25 jaar, zie [StatLine](#). In de leeftijd van 25 tot 45 jaar wordt het inkomen hoofdzakelijk uit arbeid betrokken, terwijl 45- tot 65-jarigen al wat vaker een beroep doen op een uitkering

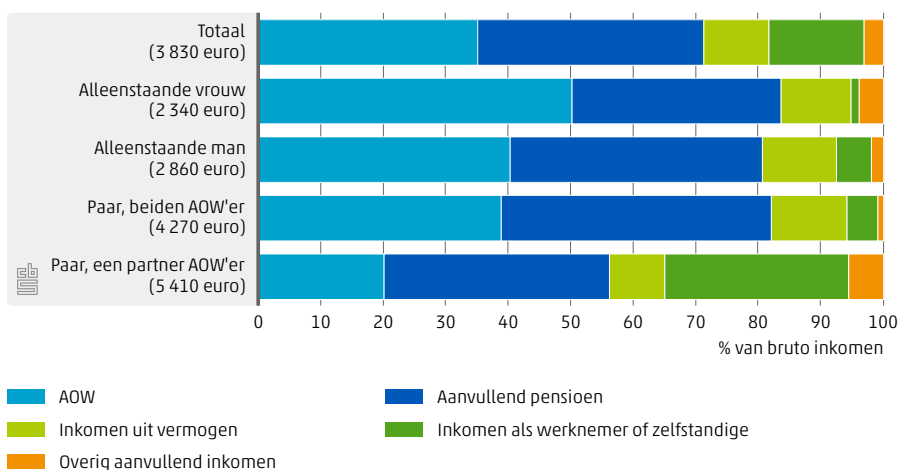
inkomensverzekering. Huishoudens met een 65-plusser als hoofdkostwinner halen ruim drie kwart van hun bruto-inkomen uit een (pensioen)uitkering.

In 2017 werd gemiddeld 39 procent van het bruto-inkomen afgedragen in de vorm van premies en belastingen. Hierdoor resteerde een besteedbaar inkomen van gemiddeld 41 duizend euro. De premies inkomensverzekering drukken het sterkst op huishoudens met een hoofdkostwinner tussen 25 en 65 jaar. Huishoudens met 65-plussers betalen nog nauwelijks premies voor inkomensverzekeringen: hiervoor hebben zij hun bijdrage al in hun actieve beroepsleven geleverd.

Ruim 2,1 miljoen huishoudens met AOW

In 2017 ontvingen ruim 2,1 miljoen huishoudens AOW. Van deze AOW-huishoudens ontvingen er ruim 1,9 miljoen ook aanvullend pensioen, zoals ouderdoms- of partnerpensioen. De AOW-uitkering bedroeg gemiddeld 35 procent van het bruto inkomen, ongeveer net zo veel als het aanvullend pensioen (36 procent).

2.1.4 Samenstelling bruto inkomen van AOW-huishoudens¹⁾, 2017*

¹⁾ Tussen haakjes is het gemiddeld brutomaandinkomen vermeld.

AOW belangrijkste pensioenpijler van alleenstaande vrouwen

Voor alleenstaande, AOW-gerechtigde vrouwen vormde de AOW-uitkering de belangrijkste inkomenscomponent. Gemiddeld was de AOW goed voor 50 procent van hun bruto-inkomen, aanmerkelijk meer dan het aanvullend pensioen (33 procent). Bij alleenstaande mannen was de verhouding tussen beide inkomsten evenwichtig: AOW en aanvullend pensioen voorzagen elk in 40 procent van het bruto-inkomen. Alleenstaande mannen ontvangen gemiddeld meer aanvullend pensioen dan dito vrouwen.

Ook bij AOW-gerechtigde paren besloeg zowel de AOW-uitkering als het aanvullend pensioen gemiddeld 40 procent van het gezamenlijke bruto-inkomen. Wel was het bijbehorende, gemiddelde inkomen bijna 1,5 maal zo hoog als bij alleenstaande mannen. Bij paren bestaande uit een AOW'er met een jongere partner voorzag het inkomen als werknemer of zelfstandige in een groter deel van het bruto-inkomen dan de AOW zelf: gemiddeld 29 tegen 20 procent.

AOW-huishoudens en aanvullend inkomen

De AOW-huishoudens betreffen vooral alleenstaanden en paren, maar kunnen ook andere huishoudentypen omvatten met ten minste één persoon in de AOW-gerechtigde leeftijd. Het gaat dan bijvoorbeeld om ouderen die bij één van hun kinderen wonen. AOW'ers die in een verzorgingstehuis verblijven, zijn hier buiten beschouwing gelaten.

Vrijwel alle AOW-huishouden ontvangen ook aanvullende inkomsten.

Het aanvullend inkomen kan bestaan uit inkomen als werknemer of als zelfstandige, inkomen uit vermogen (waaronder het inkomen uit eigen woning), aanvullend pensioen, andere uitkeringen, huurtoeslag en overige ontvangen overdrachten. De zorgtoeslag is niet tot het aanvullend inkomen gerekend.

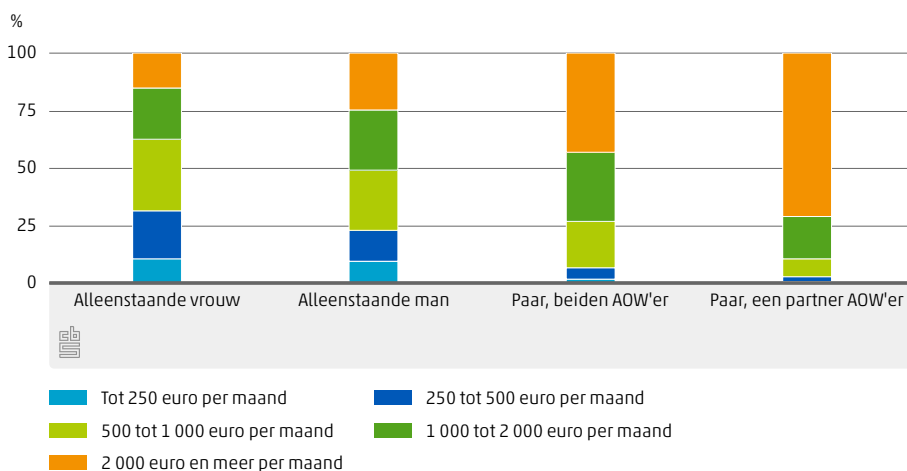
1 op de 20 heeft kale AOW met een beetje extra

Alleenstaande AOW'ers ontvingen in 2017 gemiddeld 1 170 euro bruto AOW per maand. Partners, beiden met AOW, ontvingen samen 1 670 euro AOW.

De aanvullende inkomsten verschilden sterk. Zo waren er 113 duizend huishoudens (6 procent) die bovenop hun AOW geen of hooguit 250 euro bruto per maand aan aanvullende inkomsten hadden. Dit betrof vooral alleenstaande AOW'ers, alleenstaande vrouwen overigens iets vaker dan alleenstaande mannen (11 tegen

9 procent). Bijna 225 duizend huishoudens (10 procent) moesten het maandelijks stellen met 250 tot 500 euro bovenop de AOW. Ook dit zijn relatief vaak alleenstaanden. Onder alleenstaande AOW-gerechtigde vrouwen was het aandeel met maandelijks 250 tot 500 euro extra groter dan onder alleenstaande AOW-gerechtigde mannen (21 tegen 14 procent). Aan de andere kant ontving 62 procent van de AOW-huishoudens (vooral paren) maandelijks aanvullende inkomsten van 1 000 euro bruto of meer. Bij ruim de helft van deze AOW-huishoudens ging het zelfs om 2 duizend euro bruto of meer, dus om een aanvullend bedrag ruimschoots boven de AOW zelf.

2.1.5 Hoogte aanvullend inkomen van AOW-huishoudens, 2017*

2.2 Inkomen van huishoudens, 1977-2017

Hoger inkomen door meer arbeidsparticipatie van vrouwen

Het gestandaardiseerde inkomen van een huishouden in Nederland bedroeg in 2017 gemiddeld 28 800 euro. Hiermee had een doorsnee-huishouden 29 procent meer te besteden dan in 1977 toen het gestandaardiseerde inkomen 20 100 euro bedroeg. Deels is de stijging toe te schrijven aan de methodebreuk van 2011 die een aanzienlijke opwaartse bijstelling van het inkomen bewerkstelligde (zie bijlage C).

Indien deze bijstelling niet had plaatsgevonden zou de hogere bestedingsruimte van een doorsnee huishouden in 2017 op circa 20 procent uitkomen. Los van de revisie kan de toename in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw mede worden toegeschreven aan de stijging van de arbeidsproductiviteit die zich vertaalde in hogere lonen. Daarnaast speelt ook de toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen een belangrijke rol. Hierdoor verdwenen steeds meer eenverdieners om plaats te maken voor anderhalf- en tweeverdieners. Ook alleenstaande moeders zijn doordat ze vaker betaald werk hebben, thans minder sterk dan vroeger aangewezen op een uitkering. Tegelijkertijd waren er ontwikkelingen die het gemiddeld inkomen juist omlaag drukken. Zo had het groeiende aandeel alleenstaanden en gepensioneerden in de bevolking een negatief effect op het gemiddeld inkomen, doordat deze groepen relatief vaak een wat lager inkomen hebben.

Koopkracht: standaardisatie en correctie voor inflatie

Om inkomensbedragen van nu te vergelijken met een tijdstip in het verleden moet met een tweetal factoren rekening gehouden worden. In de eerste plaats speelt de prijsontwikkeling een rol. Ter wille van de vergelijkbaarheid is het inkomen daarom met de consumentenprijsindex (zie bijlage B) gecorrigeerd voor de prijsontwikkeling. In de tweede plaats is de gemiddelde omvang van huishoudens steeds kleiner geworden. Zo moesten in 2017 gemiddeld 2,2 personen van het huishoudensinkomen rondkomen, terwijl dit in 1977 nog 2,9 personen waren. Met behulp van equivalentiefactoren (zie bijlage A) is het inkomen eveneens gecorrigeerd voor verschillen in de omvang en samenstelling van het huishouden. Het aldus gecorrigeerde besteedbare huishoudensinkomen wordt gestandaardiseerd inkomen of ook wel koopkracht genoemd.

2.2.1 Besteedbaar en gestandaardiseerd inkomen van huishoudens

	Aantal huishoudens	Gemiddelde omvang van huishouden	Besteedbaar inkomen		Gestandaardiseerd inkomen		Consumentenprijs-index
			in lopende prijzen	in prijzen van 2017	in lopende prijzen	in prijzen van 2017	
	x 1 000	personen	1 000 euro				2017 = 100
1977	4 681	2,9	12,7	32,5	8,0	20,5	39,1
1985	5 447	2,6	15,8	28,4	10,5	18,9	55,5
1993	6 401	2,3	19,7	31,1	13,6	21,5	63,4
2000 ¹⁾	6 941	2,3	24,8	33,6	17,4	23,6	73,8
2000 ¹⁾	6 791	2,3	25,3	34,3	17,5	23,7	73,8
2001	6 862	2,3	27,5	35,8	19,1	24,9	76,9
2003	6 948	2,3	28,3	34,9	19,8	24,4	81,1
2005	7 063	2,3	29,4	35,3	20,6	24,6	83,5
2007	7 166	2,2	32,6	38,0	22,8	26,5	85,8
2009	7 303	2,2	33,3	37,4	23,3	26,2	89,0
2010	7 337	2,2	33,2	36,9	23,3	25,8	90,1
2011 ¹⁾	7 416	2,2	33,3	36,1	23,3	25,3	92,2
2011 ¹⁾	7 348	2,2	36,6	39,7	25,6	27,8	92,2
2012	7 412	2,2	36,8	38,9	25,8	27,3	94,4
2013	7 468	2,2	37,0	38,2	25,9	26,8	96,8
2014	7 496	2,2	39,0	39,9	27,3	27,9	97,7
2015	7 569	2,2	38,6	39,2	27,1	27,6	98,3
2016	7 623	2,2	40,2	40,7	28,2	28,6	98,6
2017*	7 692	2,2	41,0	41,0	28,8	28,8	100,0

¹⁾ De Inkomensstatistiek is in 2000 en 2011 herzien waardoor breuken zijn ontstaan tussen de onderscheiden reeksen.

Het meten van inkomensontwikkeling

Als het gemiddelde inkomen stijgt, profiteert niet iedereen daarvan. De reeks van het gemiddelde inkomen laat weliswaar zien hoe het inkomen zich van het ene tot het andere jaar verhoudt, maar dit zegt niets over de inkomensontwikkeling van afzonderlijke huishoudens en de mensen die daar deel van uitmaken. Voor het bepalen van de inkomensontwikkeling van (groepen in) de bevolking kan het best uitgegaan worden van jaar-op-jaar mutaties van het aan personen toegekende gestandaardiseerde huishoudensinkomen (individuele koopkrachtmutaties) zoals die in hoofdstuk 4 gepresenteerd zijn. Cijfers over het gemiddelde inkomen geven bijvoorbeeld een antwoord op de vraag of de 65-plussers van nu het beter hebben dan de 65-plussers van 10 jaar geleden, terwijl cijfers over de koopkrachtontwikkeling laten zien hoe de

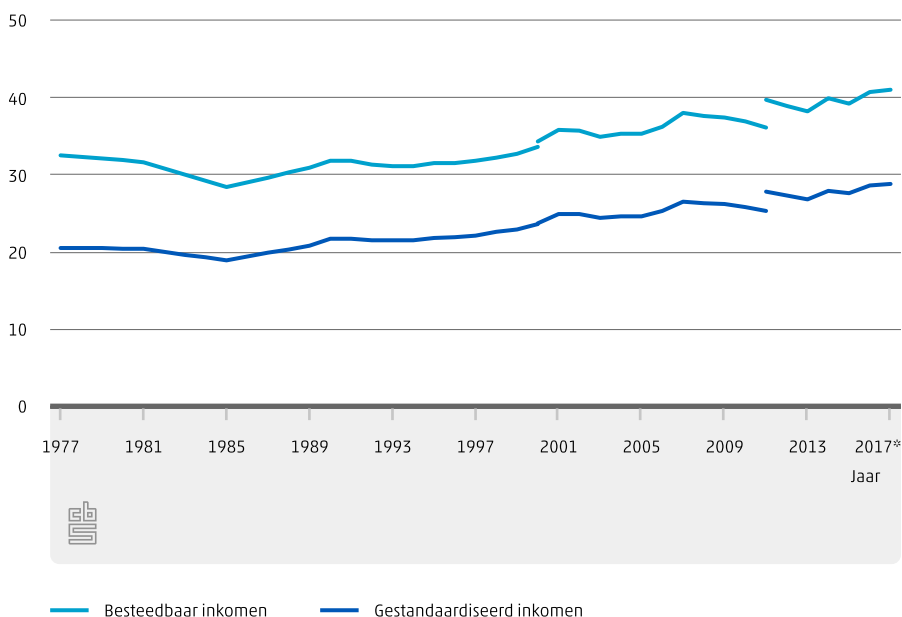
koopkracht van personen die tot de 65-plussers (zijn gaan) behoren, zich door de tijd heen ontwikkeld heeft.

Gemiddeld inkomen na 2014 opgelopen

De stijgende trend in het gemiddelde inkomen van huishoudens is in de periode 1977–2014 een aantal malen onderbroken door een (conjuncturele) inzinking. Het laagste inkomensniveau werd gerealiseerd rond 1985, toen de economie zich in een ernstige crisis bevond. Rond 1994 en 2004 was sprake van een kleinere achteruitgang als gevolg van de teruggelopen bedrijvigheid.

2.2.2 Gemiddeld besteedbaar en gestandaardiseerd inkomen van huishoudens ¹⁾

1 000 euro (in prijzen van 2017)

¹⁾ De Inkomensstatistiek is in 2000 en 2011 herzien waardoor breuken zijn ontstaan tussen de onderscheiden reeksen. De uitkomsten voor de jaren 1978-1980, 1982-1984 en 1986-1988 zijn middels interpolatie tot stand gekomen.

Een relatief hoog inkomensniveau werd bereikt in 2007, toen de economie floreerde. In de navolgende economische crisis nam het gemiddelde inkomen flink af. Met het aantrekken van de economie in 2014 ging ook het gemiddelde inkomen weer omhoog. In de jaren 2007 en 2014 kregen de inkomens nog een extra duw

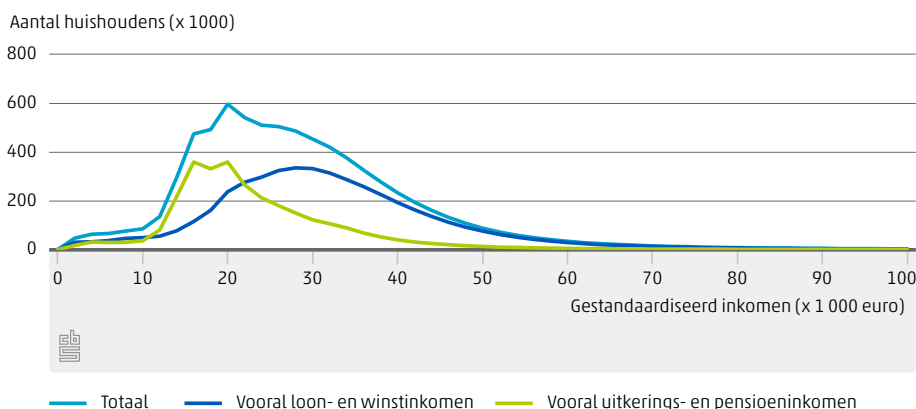
omhoog vanwege een incidentele, fiscale maatregel die het voor directeur-groothouders aantrekkelijk maakte zich in dat jaar veel dividend uit te keren.

2.3 Verdeling huishoudensinkomen

Inkomens scheef verdeeld

In 2017 hadden huishoudens in Nederland gemiddeld 41 duizend euro te besteden. Het gestandaardiseerde inkomen, oftewel het voor omvang en samenstelling van het huishouden gecorrigeerde besteedbaar inkomen (zie paragraaf 2.2), kwam uit op gemiddeld 28,8 duizend euro. De inkomens zijn niet gelijk verdeeld. Het mediane oftewel middelste inkomen was met 25,7 duizend euro lager dan het gemiddelde. De hoogste piek in de inkomensverdeling betreft 7,8 procent van de 7,7 miljoen huishoudens. Zij hadden een inkomen tussen 18 en 20 duizend euro, bij drie vijfde deel van hen ging het om vooral inkomen uit uitkeringen, waaronder pensioeninkomen. Bij een half procent van alle huishoudens (40 duizend) was er sprake van een negatief inkomen. Dit betrof veelal huishoudens van zelfstandigen die verlies hadden geleden. Aan de andere kant van de inkomensverdeling staan de huishoudens met de hoogste inkomens. Ruim een half miljoen huishoudens (6,7 procent) had een gestandaardiseerd inkomen van meer dan 50 duizend euro. Van hen beschikten er 55 duizend over meer dan een ton. De verdeling van huishoudens die hun besteedbaar inkomen vooral uit loon en winst betrekken is platter en evenwichtiger dan de verdeling op basis van alle inkomenscomponenten. De grootste groep van de ruim 4,6 miljoen huishoudens met vooral inkomen uit werk wordt gevormd door 7,2 procent huishoudens met een inkomen van 26 tot 28 duizend euro. Ruim 1 op de 5 werkende huishoudens betrok een inkomen tussen de 26 en 32 duizend euro.

2.3.1 Huishoudens naar hoogte van het gestandaardiseerd inkomen¹⁾, 2017*

¹⁾ Aantal huishoudens per inkomensklasse met een breedte van 2 000 euro.

2.4 Inkomen naar kenmerken van huishoudens

Inkomen aan het eind carrière het hoogst

Huishoudens met een hoofdkostwinner onder de 25 jaar hebben met gemiddeld 10,7 duizend euro in 2017 het laagste gestandaardiseerd inkomen. Deze kostwinners staan nog aan het begin van hun loopbaan. In de oudere leeftijdsgroepen neemt het inkomen steeds verder toe. Het hoogste inkomenspeil – 33,3 duizend euro – wordt bereikt bij huishoudens met een hoofdkostwinner in de leeftijd van 55 tot 65 jaar. Doorgaans hebben zij in de loop van hun carrière een steeds hoger inkomen opgebouwd en blijven veelal dat hoge inkomen vasthouden totdat men stopt met werken.

Laagste inkomen bij alleenstaande ouders met jonge kinderen

De verbijzondering naar huishoudenssamenstelling (zie [Statline](#)) laat voor alleenstaande ouders met louter minderjarige kinderen het laagste inkomen zien: gemiddeld 20,6 duizend euro. Deze huishoudens zijn aangewezen op het inkomen

van maar één persoon, meestal de moeder. Relatief vaak betreft het dan een bijstandsuitkering. Bij paren tot AOW-leeftijd zonder thuiswonende kinderen is het inkomen met 36,7 duizend euro het hoogst. Het gaat dikwijls om 50- tot 65-jarigen van wie de kinderen al het huis uit zijn. Stellen met ten minste één inwonend kind van 18 jaar of ouder hebben met 36,6 duizend euro een vrijwel even hoge inkomenswelvaart. De meerderjarige kinderen hebben regelmatig ook eigen inkomsten die bijdragen aan het gezinsinkomen. Bij de paren zonder thuiswonende kinderen of met ten minste één meerderjarig inwonend kind gaat het vaak om tweeverdieners, oftewel om partners met elk inkomen uit betaald werk. Het gestandaardiseerd inkomen van tweeverdieners komt met ruim 37 duizend euro logischerwijs op een hoger niveau uit dan dat van een- en nulverdieners (respectievelijk ruim 27 duizend en 22 duizend euro).

Aantal verdieners in een huishouden

Bij de indeling in nul-, een of tweeverdieners is alleen het aantal personen in de huishoudenskern met inkomen uit werk geteld, dus bij een eenpersoonshuishouden of een eenoudergezin gaat het erom of de alleenstaande respectievelijk de ouder al dan niet inkomen uit werk betreft. Bij huishoudens rondom paren betreft het alleen de verdiensituatie van beide partners. Meerderjarige kinderen of anderen in het huishouden tellen niet mee in deze indeling.

Inkomen ondernemershuishoudens het hoogst

Gemiddeld hebben huishoudens met voornamelijk inkomen uit een eigen onderneming met ruim 38 duizend euro meer inkomen dan werknemershuishoudens en uitkeringsontvangers. Bij de ondernemershuishoudens zijn echter ook de onderlinge verschillen het grootst. Doordat zelfstandigen zowel flinke winsten kunnen boeken als verlies kunnen lijden, zijn deze huishoudens niet alleen oververtegenwoordigd in de hoogste inkomensregionen, maar ook in de groep met een negatief inkomen. Bijna 9 procent van alle huishoudens heeft voornamelijk inkomen als zelfstandige.

Ruim de helft van alle huishoudens heeft hoofdzakelijk inkomen uit loondienst. Gemiddeld hebben deze huishoudens een inkomen van 31 duizend euro. Daarnaast moeten bijna 4 op de 10 huishoudens grotendeels rondkomen van een uitkering. In ruim 2 van de 3 gevallen gaat het om huishoudens met voornamelijk inkomen uit pensioen

2.4.1 Inkomen naar kenmerken van het huishouden, 2017*

	Aantal huishoudens	Omvang van het huishouden	Besteedbaar inkomen	Gestandaardiseerd inkomen
	x 1 000	personen	1 000 euro	
Totaal	7 692	2,2	41,0	28,8
Leeftijd hoofdkostwinner				
Tot 25 jaar	369	1,3	14,4	12,5
25 tot 35 jaar	1 128	2,0	35,7	26,5
35 tot 45 jaar	1 216	2,9	46,8	29,6
45 tot 55 jaar	1 546	2,8	51,6	32,4
55 tot 65 jaar	1 374	2,1	47,3	33,3
65 tot 75 jaar	1 133	1,7	36,9	28,9
75 jaar en ouder	925	1,4	28,0	24,0
(Migratie)achtergrond hoofdkostwinner				
Nederlands	6 037	2,2	42,7	30,0
Westers	809	2,0	38,1	27,8
Niet-westers	845	2,4	31,2	21,3
Aantal verdieners in huishouden				
Nulverdieners	2 462	1,6	26,6	22,0
Eénverdieners	2 802	1,8	34,7	27,3
Tweeverdieners	2 427	3,2	62,7	37,4
Voornaamste inkomensbron				
Inkomen als werknemer	4 023	2,5	46,5	31,0
Inkomen als zelfstandige	683	2,8	59,8	38,1
Uitkering of pensioen	2 987	1,6	29,2	23,6

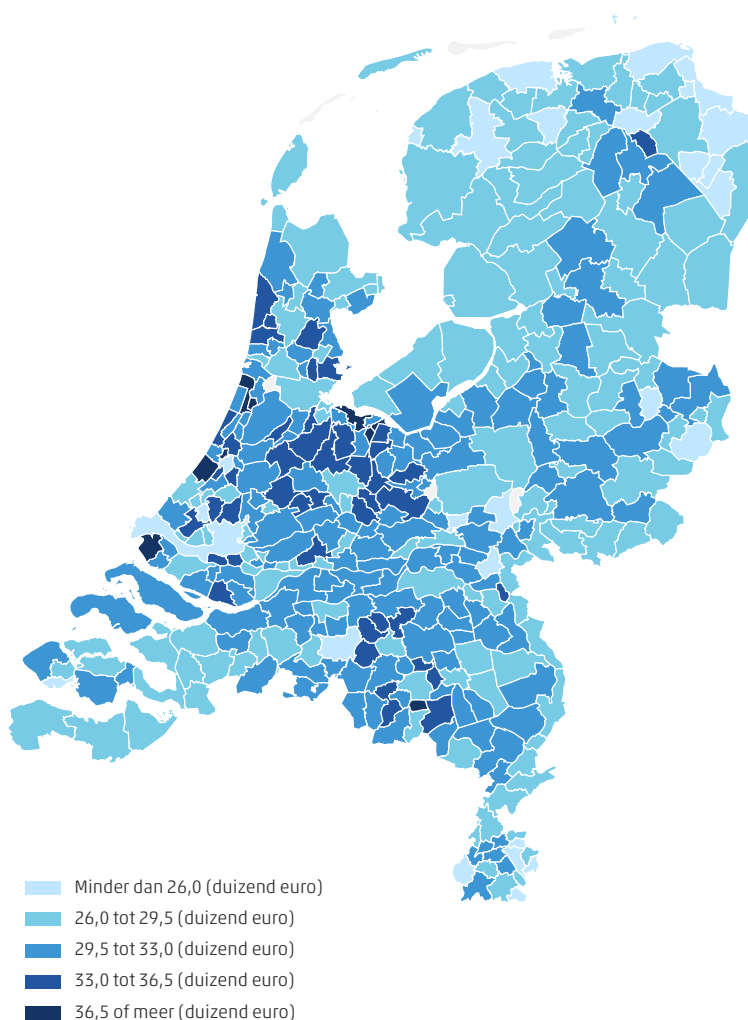
2.5 Regionale inkomensverdeling

Rijkste gemeenten vooral in het westen van het land

De tien gemeenten met het hoogste gemiddelde huishoudensinkomen bevinden zich vrijwel allemaal in het westen van het land. De hoogste plek is voorbehouden aan Laren in Noord-Holland met in 2017 een gemiddeld gestandaardiseerd inkomen van 54,2 duizend euro. Dat is ruim 2 keer zo veel als het landelijk gemiddelde (28,8 duizend euro). Op nummer twee stond Bloemendaal met een inkomen van 50,6 duizend euro, gevolgd door Wassenaar (49,0 duizend euro) en Blaricum (48,6 duizend euro). Hekkensluis in de top-10 was Ouder-Amstel waar het

gemiddelde 36,2 duizend euro bedroeg. Het Brabantse Waalre, gelegen onder de rook van Eindhoven, is de enige rijke gemeente die niet in het westen van het land is gesitueerd. Met gemiddeld 37,3 duizend euro komt Waalre op de achtste plek. De top-10 van de gemeenten met het laagste inkomen wordt gedomineerd door studentensteden: Groningen, Wageningen, Enschede, Delft, Nijmegen, en Maastricht.

2.5.1 Gestandaardiseerd besteedbaar inkomen per gemeente, 2017*

2.5.2 Top-10 gemeenten met hoogste en laagste gemiddelde gestandaardiseerd huishoudensinkomen, 2017*

Hoogste inkomen		Laagste inkomen	
	1 000 euro		1 000 euro
Laren (NH.)	54,2	Leeuwarden	24,8
Bloemendaal	50,6	Heerlen	24,6
Wassenaar	49,0	Kerkrade	24,6
Blaricum	48,6	Maastricht	24,4
Heemstede	40,4	Pekela	24,4
Oegstgeest	38,6	Nijmegen	24,1
Gooise Meren	38,0	Delft	23,9
Waalre	37,3	Enschede	23,7
Westvoorne	37,0	Wageningen	22,6
Ouder-Amstel	36,2	Groningen	21,6

3.

Inkomen van personen

Werd in hoofdstuk 2 ingegaan op het inkomen van huishoudens, in dit derde hoofdstuk staat het inkomen van personen centraal. Welke inkomsten hebben personen vooral? Hoe zit het met de inkomensverschillen tussen mannen en vrouwen, bijvoorbeeld bij het aanvullend pensioen? Wie hebben een topinkomen en hoeveel mannen en vrouwen verdienen minder dan het bijstandsniveau?

3.1 Samenstelling persoonlijk inkomen

Drie op de vijf mensen hebben inkomen uit loon

In 2017 hadden 13,4 miljoen mensen in Nederland een eigen inkomen. Ruim 60 procent van hen ontving loon, terwijl een kleine 14 procent inkomen uit eigen onderneming had. Daarnaast ontving 38 procent een uitkering wegens werkloosheid, ziekte- en arbeidsongeschiktheid of een pensioen en was er bij 12 procent sprake van bijstand of een andere uitkering sociale voorziening. Een deel van de bevolking betrok zijn inkomen in 2017 dus uit verschillende bronnen. Deze inkomsten kunnen tegelijkertijd ontvangen zijn, bijvoorbeeld bij mensen die een eigen onderneming combineren met een werknemersbaan, maar ook achtereenvolgend, bijvoorbeeld mensen die loon als werknemer ontvingen, maar in de loop van 2017 met pensioen gingen.

Persoonlijk inkomen

Bij het bepalen van het persoonlijk inkomen is een aantal bestanddelen die in het besteedbare inkomen van het huishouden wel een rol spelen (zie paragraaf 2.1), buiten beschouwing gelaten. Dat zijn alle bestanddelen waarvan bij meerpersoonshuishoudens niet eenduidig vastgesteld kan worden aan welke persoon in het huishouden deze inkomsten toegerekend moeten worden. Zo zijn inkomsten uit vermogen, de kinderbijslag, het kindgebonden budget en ontvangen gebonden overdrachten, zoals de huurtoeslag, niet bij het persoonlijk inkomen geteld, terwijl betaalde inkomensoverdrachten, premies ziektekostenverzekeringen, premies volksverzekeringen en belastingen op inkomen en vermogen hierop niet in mindering zijn gebracht.

3.1.1 Samenstelling van het inkomen van personen, 2017*

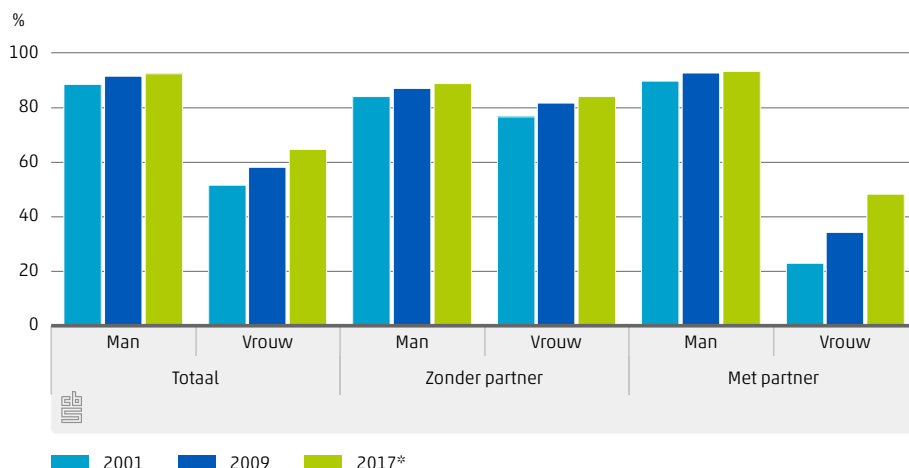
	Aantal personen		Gemiddeld bedrag	Totaal bedrag	Aandeel van bruto-inkomen
	x 1 000	%	1 000 euro	mln euro	%
1 Inkomen als werknemer	8 137	60,8	39,2	318 849	65,3
2 Inkomen als zelfstandige	1 814	13,6	30,0	54 504	11,2
3 Persoonlijk primair inkomen (1+2)	9 403	70,3	39,7	373 353	76,4
4 Uitkering inkomensverzekeringen	5 095	38,1	20,5	104 217	21,3
5 Uitkering sociale voorzieningen	1 598	11,9	6,6	10 513	2,2
6 Ontvangen inkomensoverdrachten	52	0,4	10,7	550	0,1
7 Persoonlijk bruto inkomen (3+4+5+6)	13 383	100,0	36,5	488 633	100,0
8 Premie inkomensverzekeringen	8 810	65,8	6,9	60 808	12,4
9 Persoonlijk inkomen (7-8)	13 383	100,0	32,0	427 825	87,6

Steeds meer vrouwen met aanvullend pensioen

In 2017 ontvingen bijna 3 miljoen mensen een AOW-uitkering: een kleine 1,4 miljoen mannen en bijna 1,6 miljoen vrouwen. Van de vrouwen met AOW had 65 procent een aanvullend pensioen, in 2001 was dat nog 52 procent. Het verschil met de mannelijke AOW'ers is echter nog steeds aanzienlijk: van hen ontving 92 procent in 2017 een aanvullend pensioen. Vooral onder vrouwen met een partner was het aandeel met een aanvullend pensioen betrekkelijk klein. Wel is bij deze groep vrouwen het aandeel in zeventien jaar tijd meer dan verdubbeld: van 23 procent naar 48 procent.

De stijging van het aandeel vrouwen met aanvullend pensioen komt doordat jongere generaties die in de AOW stromen, vaker een aanvullend pensioen hebben dan de oudere generaties. Dit hangt samen met de hogere arbeidsdeelname van de jongere generaties. Onder alleenstaande vrouwen steeg het percentage met een aanvullend pensioen slechts weinig. Bij deze vrouwen gaat het vaak niet alleen om het pensioen dat zij eerder in hun actieve loopbaan zelf hebben opgebouwd, maar ook om nabestaandenpensioen. Het sekseverschil in aanvullend pensioen onder alleenstaanden is dan ook veel kleiner dan bij AOW-ers met een partner.

3.1.2 AOW'ers met aanvullend pensioen

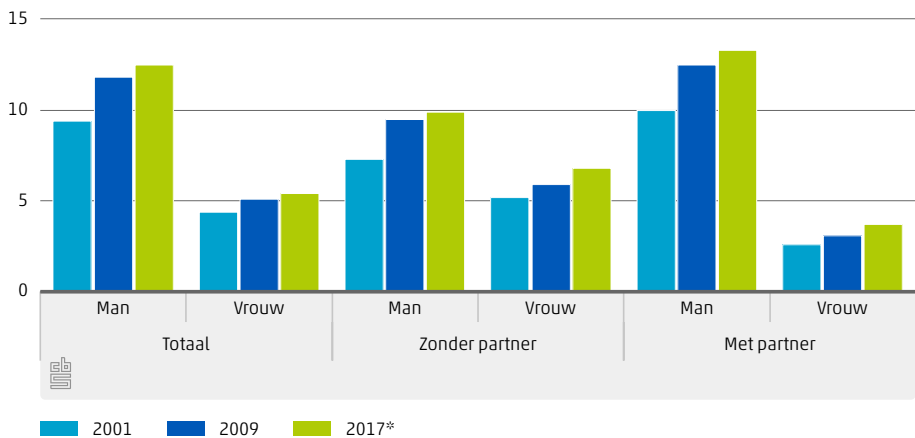
Vrouw heeft minder aanvullend pensioen dan man

Van vrouwen met een aanvullend pensioen, is het ontvangen bedrag in doorsnee veel lager dan van mannen. In 2017 hadden ze met 5 400 euro aan bruto aanvullend pensioen 43 procent van het mediane bedrag van mannen. Het verschil was het grootst onder AOW'ers met een partner. Wel is bij deze groep de kloof vooral de afgelopen jaren wat kleiner geworden. Vrouwen die tegenwoordig de AOW instromen zijn niet alleen vaker werkzaam geweest. Ook hadden ze een gemiddeld langere werkweek dan eerdere generaties, waardoor ze meer pensioen hebben opgebouwd. Bedroeg het aanvullend pensioen van vrouwen met een partner in 2009 nog minder dan een kwart van dat van de mannen, in 2017 was dat opgelopen tot ruim 27 procent.

Tussen 2001 en 2009 groeide het mediane aanvullend pensioen harder dan tussen 2009 en 2017. Zo nam het bij mannen in de periode 2001–2009 met bijna 25 procent toe en bij vrouwen met bijna 15 procent. De toenames waren in de periode 2009–2017 respectievelijk 14 en 6 procent. De verklaring is dat aanvullende pensioenen in de periode 2009–2017 als gevolg van de economische crisis niet of beperkt werden geïndexeerd, en incidenteel zelfs werden gekort.

3.1.3 Mediaan aanvullend pensioen van AOW'ers

1 000 euro (prijspeil 2017)

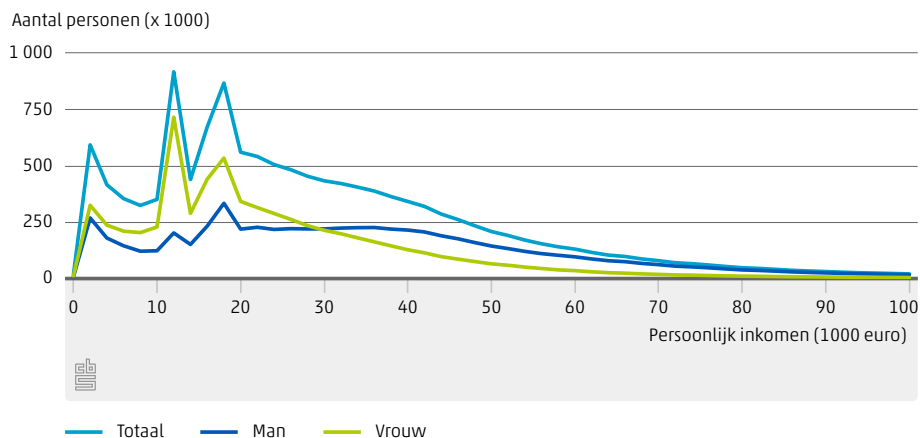

3.2 Verdeling persoonlijk inkomen

Uitkeringen zichtbaar in inkomensverdeling

De verdeling van het persoonlijk inkomen toont drie duidelijke pieken. Bij de hoogste piek gaat het om bijna 920 duizend mensen met een inkomen tussen 10 duizend en 12 duizend euro. Deze groep bestaat voor een groot deel uit gehuwde vrouwen voor wie de partner-AOW (in 2017 bruto 10 190 euro) met eventueel een klein aanvullend pensioen de enige vorm van persoonlijk inkomen vormde. De op één na hoogste piek betreft bijna 870 duizend mensen met een inkomen tussen 16 duizend en 18 duizend euro. Bij deze groep gaat het onder meer om alleenstaanden met een bijstandsuitkering (in 2017 bruto 16 070 euro). Daarnaast heeft een tamelijk grote groep (670 duizend) een inkomen tussen 14 en 16 duizend euro. Onder hen bevinden zich alleenstaande AOW'ers (de bruto AOW bedroeg voor hen 14 750 euro) die al dan niet nog een klein aanvullend pensioen ontvingen. Bij de laagste piek gaat het vooral om mensen die niet het hele jaar door inkomen hadden. Dit waren er in totaal ruim 1,2 miljoen, waarvan de helft minder dan 2 duizend euro aan inkomen had. Een deel van het jaar inkomen hebben komt onder meer voor bij scholieren met een vakantiebaantje. Ook betreft het vrouwen zonder inkomen die in de loop van het jaar de AOW-leeftijd bereikten.

3.2.1 Verdeling persoonlijk inkomen¹⁾, 2017*

¹⁾ Aantal personen per inkomensklasse met breedte van 2 000 euro.

Steeds meer mensen met een inkomen boven een ton

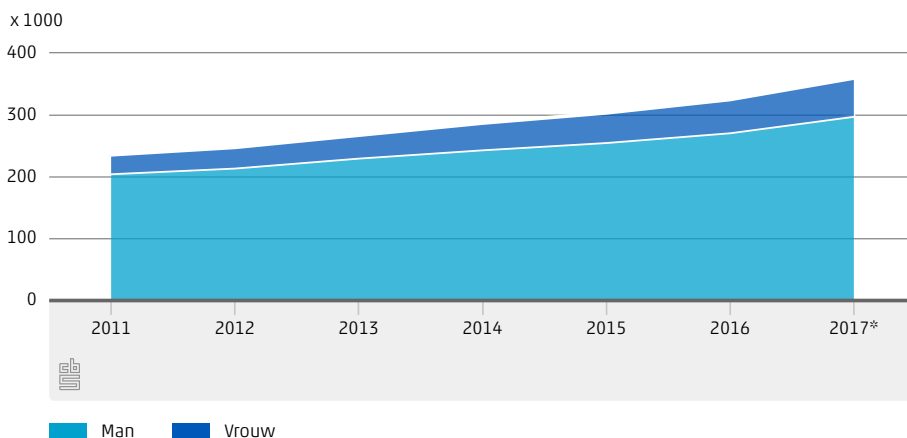
In 2017 hadden bijna 360 duizend personen een persoonlijk inkomen van meer dan 100 duizend euro. Dat zijn er 125 duizend meer dan in 2011. Het aantal topinkomens nam vanaf 2011 voortdurend toe. De meeste mensen met een topinkomen zijn werknemer (58 procent in 2017), ruim een kwart werkt als zelfstandige. De resterende 15 procent bestond grotendeels uit gepensioneerden.

Er zijn bijna 5 keer zo veel mannen als vrouwen met een topinkomen. In 2011 was dat nog 7 keer zo veel. Het aantal vrouwen met een topinkomen groeide in de periode 2011–2017, iets sterker dan bij mannen. Ook uit ander onderzoek blijkt dat er steeds meer vrouwen in topfuncties komen (zie Portegijs en Van den Brakel, 2018).

17% van de mensen met een topinkomen is vrouw

3.2.2 Personen met een topinkomen¹⁾

¹⁾ Persoonlijk inkomen van 100 duizend euro of meer.

3.3 Inkomen naar kenmerken van de personen

Groot verschil in inkomen tussen vrouwen en mannen

Het gemiddelde inkomen van de 13,4 miljoen mensen met persoonlijk inkomen (zie [StatLine](#)) kwam uit op 32 duizend euro. Voor vrouwen was dit gemiddelde aanzienlijk lager dan voor mannen: bijna 24 duizend euro tegen 40 duizend euro. Bij personen met voornamelijk inkomen uit werk komt dit inkomensverschil onder meer doordat vrouwen relatief vaak in deeltijd werken en gemiddeld een lager uurloon hebben dan mannen. Het inkomensverschil tussen mannen en vrouwen neemt met de jaren af, doordat steeds meer vrouwen (meer uren) werken (zie Portegijs en Van den Brakel, 2018).

Bij het inkomensverschil tussen vrouwen en mannen die vooral rondkomen van een uitkering speelt een rol dat de hoogte van een uitkering (of pensioen) vaak afhangt van het eerder verdiende inkomen. Vrouwen hebben in het algemeen een lager inkomen uit betaald werk dan mannen en deze achterstand werkt door in de hoogte van hun uitkering later.

3.3.1 Gemiddeld persoonlijk inkomen, 2017*

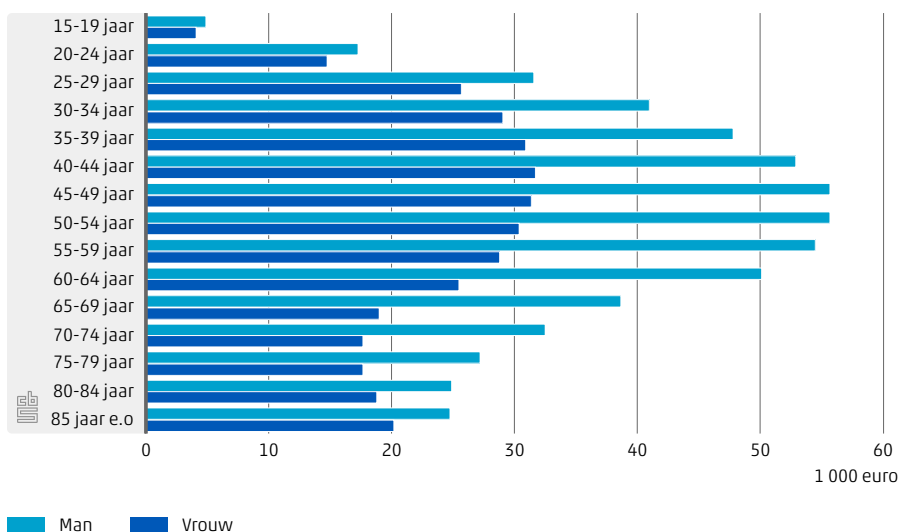
	Totaal	Man	Vrouw
	1 000 euro		
Personen met inkomen	32,0	40,0	23,7
Werknemer en zelfstandige	41,6	50,5	31,2
werknemer	41,2	50,2	31,5
zelfstandige	43,2	51,7	29,1
directeur-grotoaandeelhouder	72,2	77,1	51,5
zelfstandig ondernemer	40,5	45,8	31,4
meewerkend gezinslid	9,3	8,9	9,3
overige zelfstandige	14,6	25,0	11,0
Uitkerings- en pensioenontvanger	24,2	30,9	18,5
uitkeringsontvanger	18,8	21,2	16,7
ontvanger werkloosheidsuitkering	24,1	29,2	19,6
ontvanger bijstandsuitkering	12,8	12,7	12,8
ontvanger overige sociale voorziening	16,3	16,4	16,1
arbeidsongeschikte	23,2	27,6	19,4
pensioenontvanger	26,4	34,9	19,2
(School)kind of student	4,5	4,4	4,6

Man-vrouwverschil in inkomen kleinst bij jong en oud

Tot de leeftijd van 25 jaar verschilt het gemiddeld inkomen van mannen en vrouwen relatief weinig. Daarna wordt met het stijgen van de leeftijd de inkomenskloof tussen mannen en vrouwen steeds groter. Dit komt grotendeels doordat vrouwen dan vaker in deeltijd gaan werken dan mannen. Vooral na de leeftijd van 30 jaar wanneer veel vrouwen een of meer kinderen hebben gekregen, neemt het aandeel dat in deeltijd werkt toe en daarmee groeit ook de inkomensachterstand ten opzichte van mannen.

Pas vanaf 65 jaar wordt de inkomenskloof tussen mannen en vrouwen weer kleiner. Zoals in paragraaf 3.1 is besproken, hebben mannen vaker dan vrouwen naast hun AOW-uitkering een aanvullend pensioen, en ontvangen zij gemiddeld een hoger bedrag dan vrouwen.

3.3.2 Gemiddeld persoonlijk inkomen, 2017*

3.4 Economische zelfstandigheid

Economische zelfstandigheid groeit weer

In 2017 was 79 procent van alle niet-onderwijsvolgende mannen van 15 jaar tot AOW-leeftijd economisch zelfstandig. Van de vrouwen verdiende ruim 60 procent met werken minimaal een inkomen op bijstandsniveau. Het verschil komt met name doordat mannen overwegend voltijds werken en vrouwen meestal in deeltijd. Gedurende de crisis bleef het aandeel economisch zelfstandige vrouwen min of meer stabiel, en bij mannen was er een lichte daling. Sinds 2014 is er weer een toename in economische zelfstandigheid, ook bij mannen. Het verschil in economische zelfstandigheid tussen mannen en vrouwen is afgenomen.

3 van de 5 vrouwen zijn economisch zelfstandig

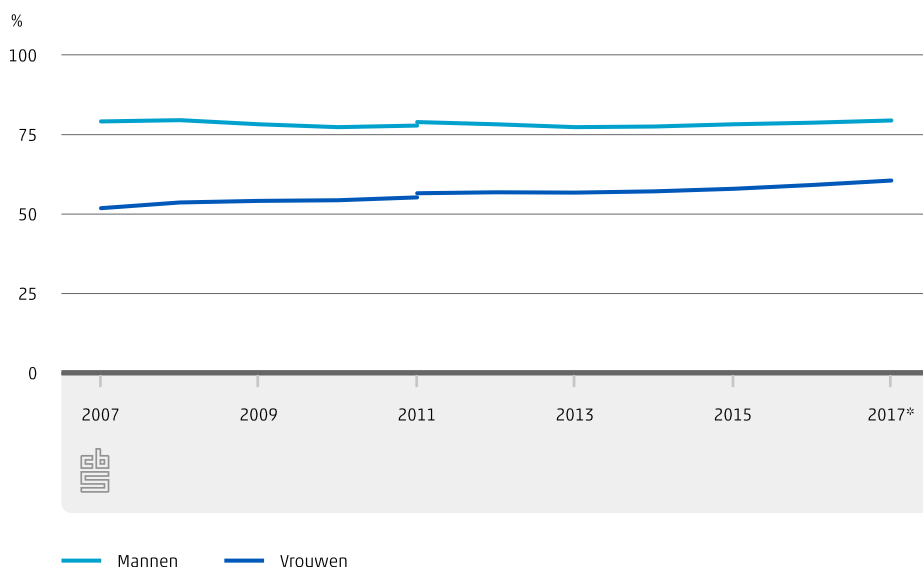

Bij mannen volgt het percentage economisch zelfstandigen de conjunctuur. Dit komt doordat zij vaker dan vrouwen in conjunctuurgevoelige sectoren werken, zoals bijvoorbeeld in de bouw en de ICT. Sinds 2014 stijgt de arbeidsparticipatie bij beide seksen weer, en daarmee ook de economische zelfstandigheid. Bij vrouwen speelt daarnaast de toegenomen arbeidsduur een rol. Vrouwen werken steeds vaker in een grote deeltijdbaan van 28 tot 35 uur per week.

Economische zelfstandigheid

Economische zelfstandigheid is een begrip dat beleidsmatig verbonden is met het bestaansminimum: iemand wordt als economisch zelfstandig beschouwd als het individuele netto inkomen uit arbeid en eigen onderneming op of boven de drempelwaarde ligt van de beleidsnorm voor het individuele inkomensminimum. Die drempelwaarde is gelijkgesteld aan 70 procent van het wettelijke netto minimumloon, oftewel de netto bijstand van een alleenstaande. In 2017 bedroeg de grens voor economische zelfstandigheid 950 euro per maand.

3.4.1 Economische zelfstandigheid (15 jaar tot AOW-leeftijd) ¹⁾

¹⁾ Exclusief scholieren en studenten. De revisie van de Inkomensstatistiek (bijlage C) leidde in 2011 tot een breuk in de uitkomsten.

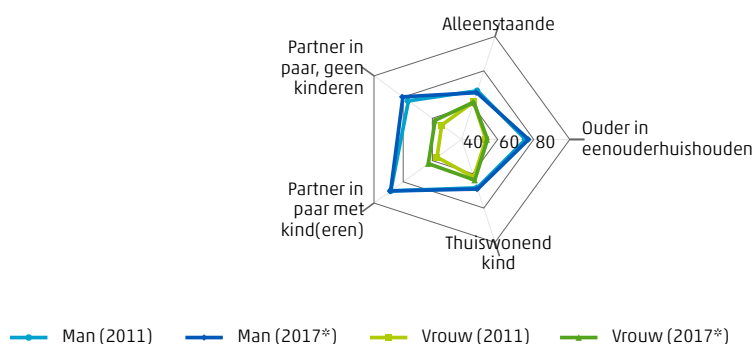
Steeds meer moeders met partner economisch zelfstandig

De stijging van het aandeel economisch zelfstandigen onder vrouwen is voor een belangrijk deel toe te schrijven aan het toenemende aandeel werkende vrouwen met een partner en minderjarige kinderen. Steeds meer moeders blijven (evenveel uren) werken na de geboorte van hun eerste kind, waardoor hun economische zelfstandigheid toenam (Portegijs en Van den Brakel, 2018). Bij (gehuwd) samenwonende vaders bleef de economische zelfstandigheid op hetzelfde peil. Zij hebben vergeleken met andere mannen een lange werkweek en zijn het vaakst economisch zelfstandig.

Ook meer economische zelfstandigheid bij paren zonder kinderen

Bij mannen en vrouwen met een partner maar zonder kinderen steeg de economische zelfstandigheid eveneens. Bij mannen groeide deze van 76 procent in 2011 naar 80 procent in 2017, bij vrouwen van 54 naar 58 procent. Bij mannen is het aandeel economisch zelfstandigen vooral onder 55-plussers toegenomen, bij vrouwen onder de 45-plussers. De toename hangt samen met het overheidsbeleid om vervroegde uittreding uit het arbeidsproces tegen te gaan. Bij de vrouwen speelt daarnaast een rol dat zij in deze leeftijd steeds vaker en meer uren aan het werk zijn.

3.4.2 Aandeel economisch zelfstandigen (15 jaar tot AOW-leeftijd¹⁾)

¹⁾ Exclusief scholieren, studenten en overige huishoudensleden.

3.5 Literatuur

Portegijs, W. en M. van den Brakel (red., 2018). [Emancipatiemonitor 2018](#). Centraal Bureau voor de Statistiek/Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag.

4.

Koopkracht- ontwikkeling en inkomensdynamiek

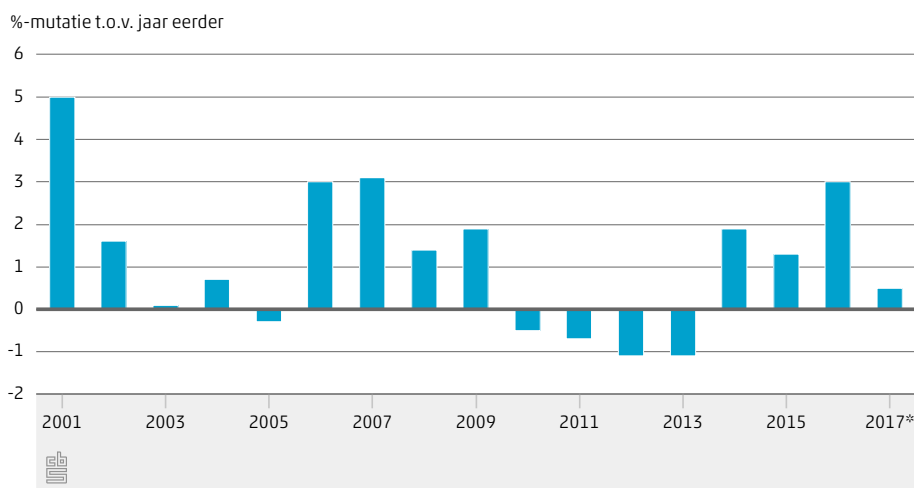
Bij de koopkrachtontwikkeling gaat het om de jaar-op-jaar verandering in inkomen bij personen. In 2017 is de koopkracht van de Nederlandse bevolking ten opzichte van 2016 gestegen. Welke groepen gingen er wel en welke niet op vooruit? Wat betekent de koopkrachtverandering voor de positie die personen hebben op de inkomensladder? Maken veel personen flinke sprongen op de inkomensladder of is de inkomensdynamiek beperkt?

4.1 Koopkrachtontwikkeling

Koopkracht in 2017 licht toegenomen

De (dynamische) koopkracht (zie kader 'Dynamische versus statische koopkrachtontwikkeling') van de Nederlandse bevolking nam in 2017 met 0,5 procent toe. Deze ontwikkeling was minder gunstig dan in 2016, toen de koopkracht in doorsnee met 3,0 procent toenam. Een belangrijke oorzaak hiervan was dat de reële loonstijging in 2017 nihil was: hoewel de cao-lonen met gemiddeld 1,4 procent toenamen, stegen de consumentenprijzen gemiddeld evenveel.

4.1.1 Koopkrachtontwikkeling

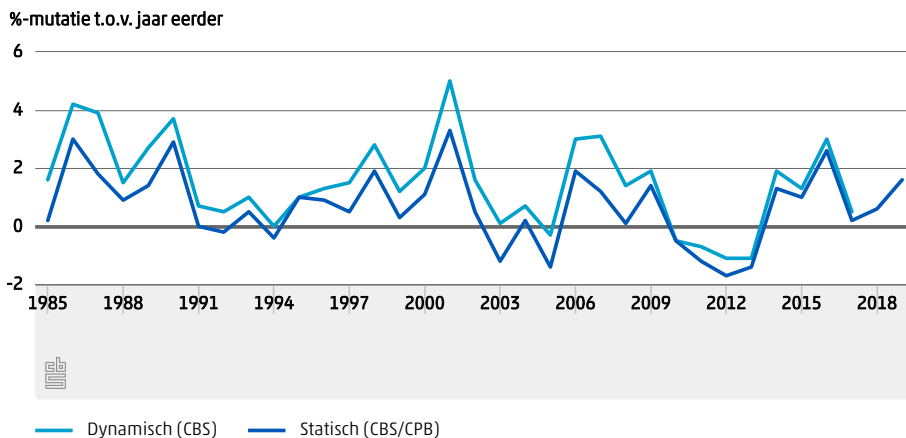
Sinds 2014 laat de koopkracht weer een positieve trend zien. De koopkrachtdaling in de jaren 2010–2013 als gevolg van de economische crisis stond in schril contrast met de groei van de koopkracht in de periode 2001–2009, waarbij alleen in 2005 sprake was van een lichte daling.

Dynamische versus statische koopkrachtontwikkeling

De dynamische koopkrachtontwikkeling is bepaald als de, aan ieder lid van het huishouden toegekende, procentuele verandering in het *waargenomen* gestandaardiseerde besteedbare huishoudensinkomen dat gecorrigeerd is voor de prijsontwikkeling. Voor de koopkrachtontwikkeling van een groep is uitgegaan van de mediaan (de middelste van de naar grootte gerangschikte koopkrachtontwikkeling van personen uit deze groep). Positieve en negatieve uitschieters hebben dan nauwelijks invloed op de uitkomst (Bos, 2007). De dynamische koopkracht kan door allerlei oorzaken veranderen. Het inkomen verandert bijvoorbeeld door een algemene loonsverhoging, een promotie, het aanvaarden van (ander) werk of pensionering. Een wijziging in de samenstelling van het huishouden (een kind gaat het huis uit, partners scheiden, etc.) leidt eveneens tot een inkomensverandering. Daarnaast wordt de koopkracht beïnvloed door de prijsontwikkeling en veranderingen in de inkomstenbelasting. Al deze veranderingen zijn in de hier gepresenteerde dynamische koopkrachtcijfers verdisconteerd.

De statische koopkrachtontwikkeling is de koopkrachtverandering als gevolg van factoren waarop de burger zelf geen invloed heeft, zoals een cao-loonstijging, de prijsontwikkeling, maar ook beleidsmaatregelen van de overheid die de burger in zijn portemonnee merkt. Bij de statische koopkrachtontwikkeling worden waargenomen inkomens door het Centraal Planbureau doorberekend naar verwachtingen in het actuele jaar en het daaropvolgende jaar (zie CPB, 2018). De dynamische koopkrachtontwikkeling daarentegen is volledig gebaseerd op feitelijke inkomenswaarnemingen en loopt daarmee in de tijd achter op de ramingen van de statische koopkracht.

Dynamische en statische¹⁾ koopkrachtontwikkeling

¹⁾ Bron: t/m 1996 CBS, daarna CPB

De dynamische koopkrachtontwikkeling lag in de jaren 1997–2017 gemiddeld 0,8 procentpunt boven de statische koopkrachtontwikkeling. Bij de bepaling van de statische koopkrachtontwikkeling is immers geen rekening gehouden met incidentele beloningen of inkomensmutaties als gevolg van verandering van arbeidsmarktpositie. In tijden dat het beter gaat met de economie, ondervinden veel mensen een stijging van hun koopkracht. Niet alleen gaan lonen en uitkeringen dan vaak wat meer omhoog, maar ook is er bijvoorbeeld meer betaald overwerk en vinden mensen gemakkelijker hun eerste, of een beter betaalde baan. De feitelijke koopkrachtontwikkeling ligt hierdoor doorgaans wat hoger dan de statische koopkrachtontwikkeling. In slechtere tijden, zoals tijdens de recente economische crisis, gaan veel mensen er wegens de ongunstige arbeidsmarkt in inkomen op achteruit. De dynamische en statische koopkrachtontwikkeling liggen dan juist dicht bij elkaar.

Koopkracht gepensioneerden in 2017 gedaald

Gepensioneerden hadden, net als in eerdere jaren, in 2017 nadeel van het niet of beperkt indexeren van aanvullende pensioenen. Samen met de relatief hoge inflatie leidde dit voor hen tot een koopkrachtdaling van 0,3 procent. In 2016 was de inflatie zeer laag en nam de koopkracht van gepensioneerden nog met 0,8 procent toe. Werknemers profiteerden het meest van de stijging van de koopkracht in 2017. In doorsnee gingen zij er 1,4 procent op vooruit. Deze verbetering kwam mede door fiscale maatregelen zoals de verruiming van de arbeidskorting.

Figuur 4.1.2 presenteert informatie over koopkrachtontwikkeling met behulp van boxplots. De boxplots laten zien hoe de koopkrachtontwikkeling binnen een groep huishoudens is verdeeld. De belangrijkste waarde is de mediaan: voor de helft van de groep stijgt de koopkracht meer dan deze waarde, voor de andere helft minder. De balk omvat de helft van de personen in de groep, waarbij voor een kwart de koopkrachtontwikkeling lager is dan de mediaan en voor een kwart hoger. De staarten markeren de grenzen waarbinnen 90 procent van de personen valt.

4.1.2 Spreiding koopkrachtontwikkeling bij gelijkblijvende inkomensbron

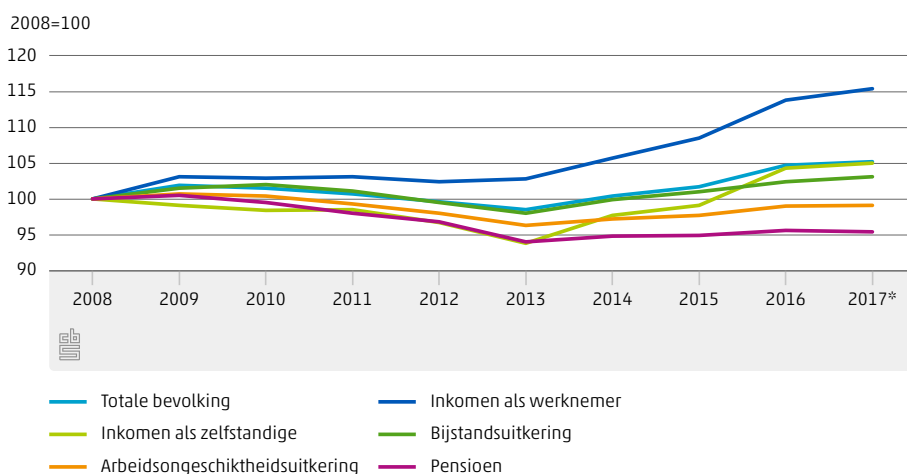
Koopkracht werkenden gestegen na economische crisis

De koopkracht van werknemers was in 2017 ruim 15 procent hoger dan in 2008. Deze groei is pas ingezet vanaf 2014, na afloop van de economische crisis. Tijdens de crisisjaren 2009 tot en met 2013 was de koopkracht van werknemers vrijwel constant. Zelfstandigen hadden tijdens de crisis zelfs te maken met dalende

koopkracht, maar daarna profiteerden ook zij van grote koopkrachtstijgingen. Werkenden weten in economisch gunstige tijden hun inkomenspositie vaak te verbeteren en gaan er in slechtere tijden alleen sterk op achteruit als zij bijvoorbeeld hun baan verliezen.

De koopkracht van gepensioneerden was in 2013 op het dieptepunt van de crisis 6 procent lager dan in 2008. Ondanks de economisch betere tijden daarna is dit koopkrachtverlies de laatste jaren nauwelijks hersteld, vooral doordat gepensioneerden hun inkomenssituatie niet meer kunnen veranderen. Hun koopkracht is daardoor sterk afhankelijk van de indexering van de AOW en aanvullende pensioenen en van fiscale maatregelen.

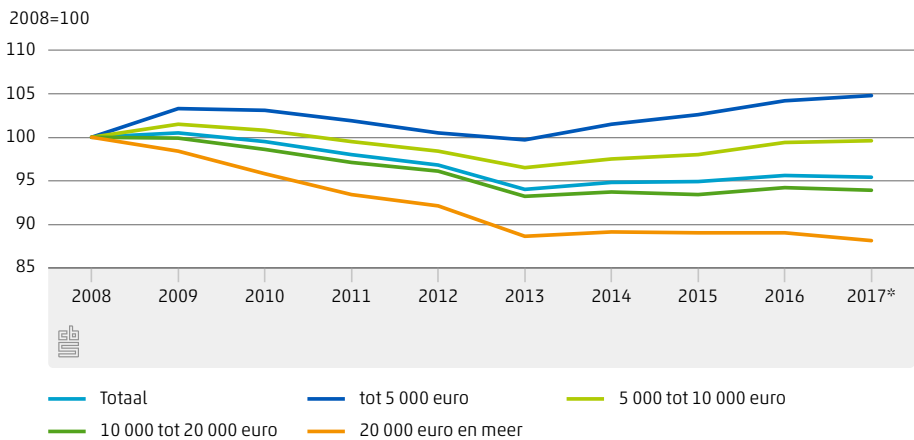
4.1.3 Koopkrachtontwikkeling naar voornaamste inkomensbron

Meer koopkracht voor ouderen met weinig inkomen naast AOW

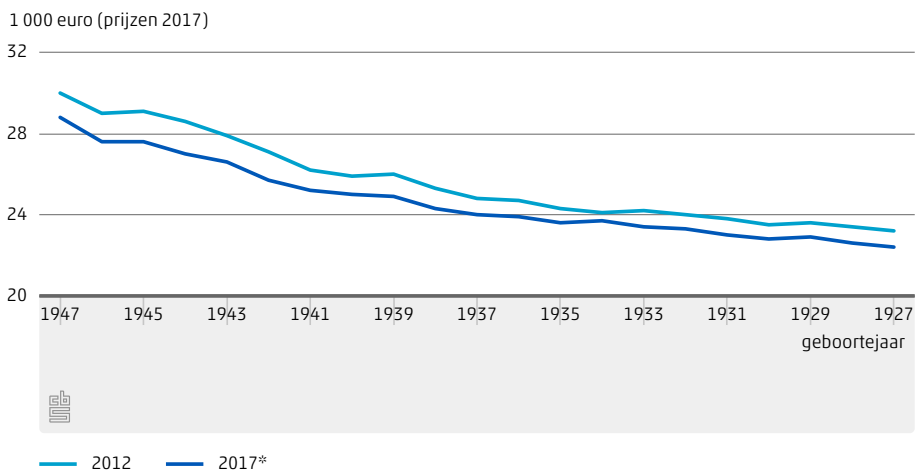
De koopkrachtontwikkeling van gepensioneerden hangt mede af van de hoogte van hun aanvullend inkomen naast de AOW-uitkering. In 2017 nam de koopkracht van gepensioneerden met een beperkt aanvullend inkomen tot 10 duizend euro per jaar licht toe. Het betreft in dit geval een kwart van alle gepensioneerden, waarbij het aanvullend inkomen kan bestaan uit huurtoeslag en/of een klein aanvullend pensioen. De koopkracht van gepensioneerden met een aanvullend inkomen vanaf 20 duizend euro per jaar, daalde met 1,0 procent. Deze groep omvat de helft van alle gepensioneerden en heeft sinds het uitbreken van de economische crisis het meest last van het niet of beperkt indexeren van aanvullende pensioenen. Hierdoor was hun koopkracht in 2017 bijna 12 procent minder dan in 2008.

4.1.4 Koopkrachtontwikkeling gepensioneerden naar hoogte aanvullend inkomen naast AOW

Doordat veel gepensioneerden in de periode 2012–2017 een koopkrachtdaling ondervonden, nam hun gemiddelde koopkracht (berekend als het gestandaardiseerde besteedbare huishoudensinkomen, gecorrigeerd voor de prijsontwikkeling) in deze periode af. Zo hadden personen die in 1947 geboren zijn, in 2012, toen zij voor het eerst AOW ontvingen, gemiddeld een koopkracht van 30 duizend euro. Vijf jaar later, in 2017, bedroeg de koopkracht van deze groep 28,8 duizend euro. Een belangrijke oorzaak van deze daling is dat de groei van aanvullende pensioenen in afgelopen jaren achterbleef op de prijsstijging.

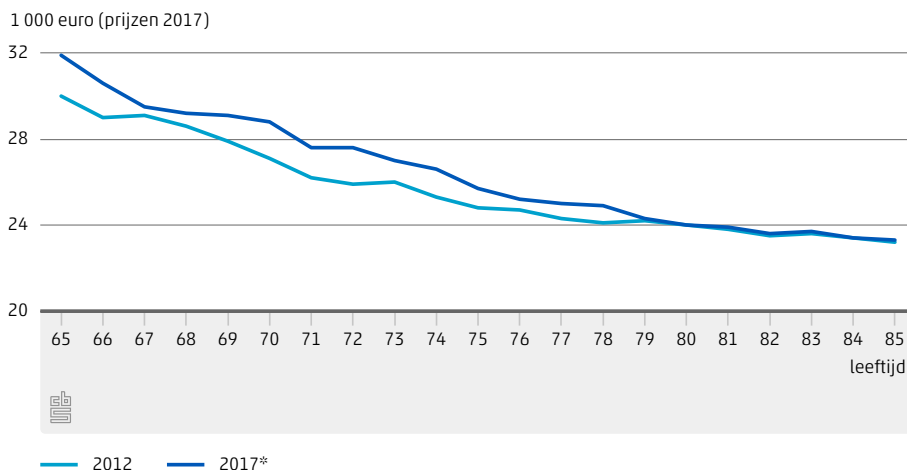
4.1.5 Gestandaardiseerd inkomen van ouderen naar geboortear

Wel meer koopkracht voor nieuwe generatie ouderen

Personen die in 2017 met pensioen gingen, hadden gemiddeld meer koopkracht dan degenen die eerder met pensioen gingen. Zo hadden personen in de leeftijd van 70 jaar in 2017 een koopkracht van gemiddeld 28,8 duizend euro. In 2012 hadden personen van deze leeftijd minder koopkracht (27,1 duizend euro). Jongere generaties ouderen zijn in de regel hoger opgeleid dan oudere generaties, waardoor ze meer aanvullend pensioen hebben opgebouwd. Bovendien hebben vrouwen tegenwoordig vaker een eigen aanvullend pensioen opgebouwd dan in het verleden (zie hoofdstuk 3). Daarnaast hebben nieuwe generaties ouderen vaak meer vermogen opgebouwd en genieten ze daaruit meer inkomen. De koopkrachtverschillen tussen opeenvolgende generaties zijn zichtbaar tot een leeftijd van 80 jaar. 80-plussers hadden in 2017 nagenoeg evenveel koopkracht als in 2012.

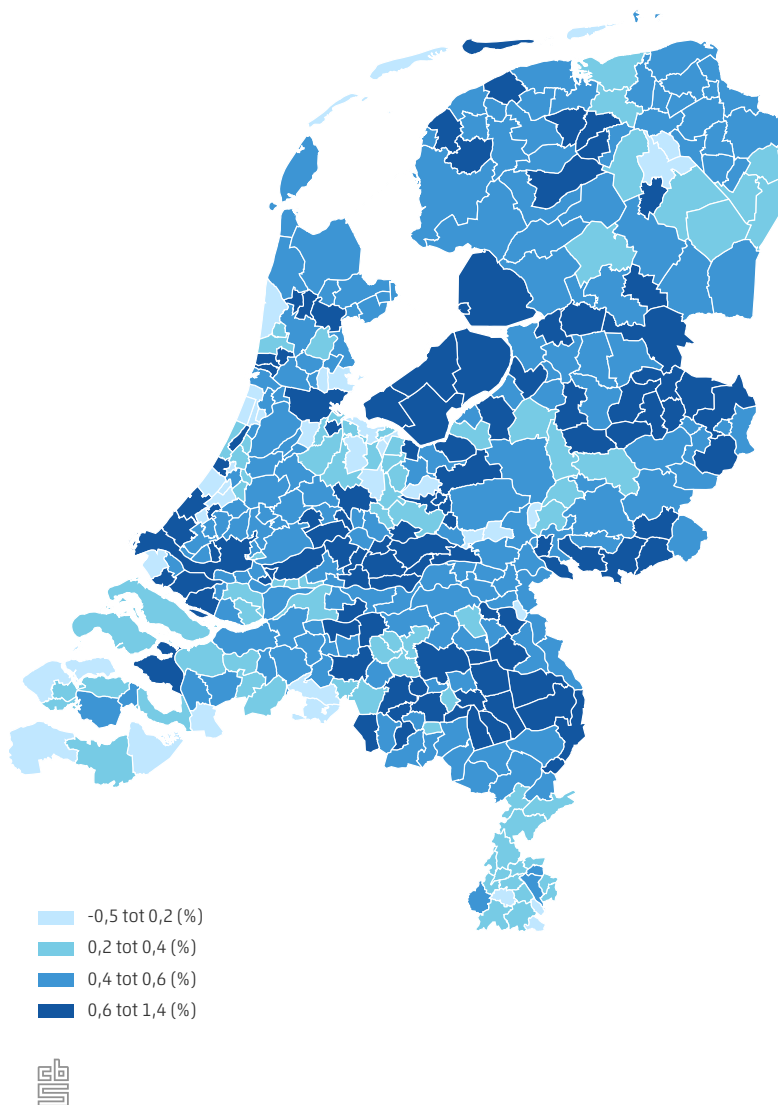
4.1.6 Gestandaardiseerd inkomen van ouderen naar leeftijd

Koopkrachtontwikkeling verschilt tussen gemeenten

In 2017 had de gemeente Renswoude de sterkste koopkrachtgroei met 1,4 procent en kende de gemeente Rozendaal de minst voorspoedige ontwikkeling met een doorsnee koopkrachtdaling van 0,5 procent. De regionale koopkrachtontwikkeling in 2017 vertoont hetzelfde beeld als in 2016: in gemeenten met relatief veel paren met kinderen en werkenden was de koopkrachttoename het grootst, terwijl in gemeenten met een relatief hoog aantal welgestelde gepensioneerden de koopkracht het minst toenam of zelfs daalde.

4.1.7 Doorsnee koopkrachtontwikkeling per gemeente, 2017*

4.1.8 Gemeenten met hoogste en laagste koopkrachtontwikkeling, 2017*

	Koopkrachtontwikkeling
	%
Totaal Nederland	0,5
Renswoude	1,4
Neder-Betuwe	1,2
Lopik, Staphorst	1,1
Bunschoten, Rijssen-Holten, Zwartewaterland	1,0
Blaricum, Bloemendaal, Schiermonnikoog, Wassenaar	-0,2
Gooise Meren, Laren, Vlieland	-0,3
Rozendaal	-0,5

4.2 Dynamiek op de inkomensladder

Elk jaar maakt 5 procent van de mensen een grote sprong vooruit

De spreiding in koopkrachtontwikkelingen gaat gepaard met verschuivingen in de inkomensverdeling. Personen komen daarbij op een lagere of hogere sport van de inkomensladder terecht dan voorheen. Voor het merendeel van de bevolking blijft deze verschuiving beperkt. Zo nam in de periode 2012–2017 gemiddeld 59 procent van de bevolking van jaar tot jaar een min of meer gelijke (relatieve) positie in de inkomensverdeling in: van het ene op het andere jaar schoven zij hooguit 5 percentielen (zie kader) voor- of achteruit. Anderzijds maakte jaarlijks 5 procent van de bevolking een grote sprong omhoog op de inkomensladder: ten minste 20 procent van de bevolking werd in inkomen voorbijgestreefd. Een iets grotere groep zakte jaarlijks minimaal 20 percentielen.

Relatieve inkomenspositie bepaald via percentielen

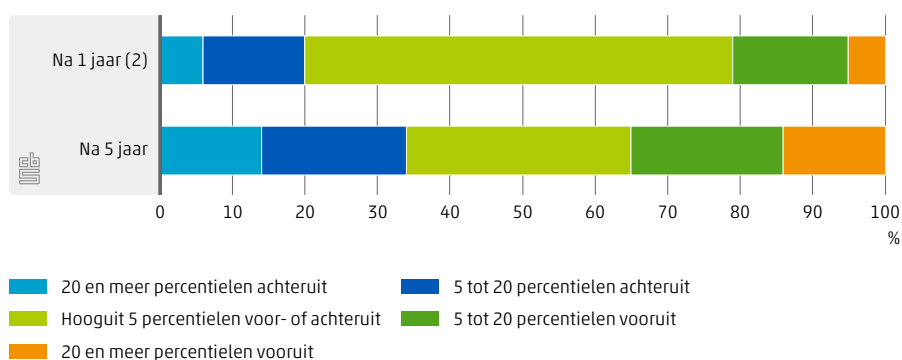
De relatieve positie die personen in de inkomensverdeling innemen, is hier vastgesteld met behulp van percentielen. De bevolking is naar hoogte van (gestandaardiseerd besteedbaar) inkomen verdeeld in percentielgroepen; elk percentielgroep omvat precies één procent van de bevolking. In de eerste 1%-

groep zitten mensen met de laagste inkomens, in de honderdste en laatste 1%-groep personen met de hoogste inkomens. De inkomensontwikkeling in euro die nodig is om in een hogere percentielgroep te komen is niet over het hele traject gelijk. Vooral aan de onder- en bovenkant van de inkomensladder is de afstand tussen twee opeenvolgende percentielen groot.

Mobiliteit binnen de inkomensverdeling is hier gemeten door steeds voor twee al dan niet opeenvolgende jaren na te gaan tot welke 1%-groep een persoon behoorde. Het aantal percentielen dat iemand voor- of achteruit is gegaan, is daarbij vastgesteld als het verschil tussen de positie van een persoon op de inkomensladder van het ene en het andere jaar.

Koopkrachtveranderingen over een langere periode vertonen een aanzienlijk grotere spreiding dan de mutaties van jaar op jaar. Immers, naarmate er meer tijd verstrijkt, ondervindt een groter deel van de bevolking een wijziging in persoonlijke omstandigheden en daarmee in hun koopkracht. De inkomensmobiliteit tussen twee verder uit elkaar liggende jaren is dan ook veel groter dan tussen twee opeenvolgende jaren. Zo namen slechts ruim 3 op 10 mensen in 2017 een min of meer een gelijke inkomenspositie in als in 2012. In die periode daalde 14 procent flink af op de inkomensladder: ten minste 20 procent van de bevolking moesten zij voorbij laten gaan. Een even grote groep zag zijn relatieve inkomenspositie tussen 2012 en 2017 sterk verbeteren.

4.2.1 Mobiliteit in inkomensverdeling¹⁾, 2012-2017*

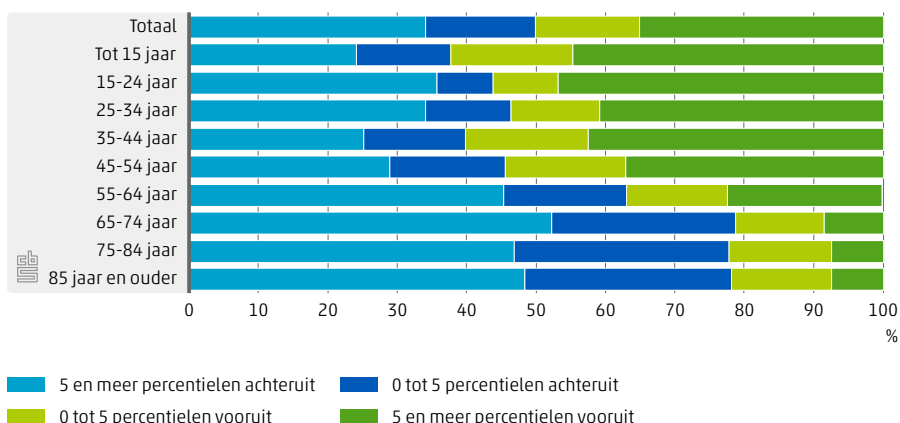
- ¹⁾ Op basis van vergelijking van de relatieve positie (1e-100e percentielgroep) die een persoon in de inkomensverdeling in de betreffende jaren innam.
- ²⁾ Verandering van jaar op jaar, gemiddeld over de periode 2012-2017.

Vooral ouderen dalen op de inkomensladder

De mobiliteit op de inkomensladder verschilt sterk per leeftijd.

De inkomensmobiliteit van inwonende kinderen is bijvoorbeeld verbonden met die van hun ouder(s), maar wanneer kinderen het ouderlijk huis verlaten (al dan niet om te gaan studeren) nemen ze relatief vaak een lagere inkomenspositie in dan voorheen. Het vinden van een (betere) baan, het krijgen van een hoger loon op grond van ervaring en het door samenwonen of huwen additionele inkomen van de partner leiden ertoe dat personen hun koopkracht zien stijgen. Hierdoor verbeteren betrekkelijk veel 25- tot 55-jarigen hun relatieve inkomenspositie. In de leeftijdsgroep vanaf 55 jaar raken steeds meer mensen afhankelijk van een uitkering, waardoor het aantal personen met een daling op de inkomensladder in deze groep weer toeneemt. De koopkrachtontwikkeling van 65-plussers bleef in de periode 2012–2017 duidelijk achter bij die van de overige groepen. Hierdoor hadden bijna 8 op de 10 65-plussers te maken met een daling op de inkomensladder.

4.2.2 Inkomensmobiliteit per leeftijdscategorie¹⁾, 2012- 2017^{*2)}

¹⁾ Leeftijd in 2012.

²⁾ Op basis van vergelijking van de inkomenspositie in 2012 en 2017.

Ruim helft top 10 procent heeft ook vijf jaar later topinkomen

Een aanvullend beeld van inkomensdynamiek ontstaat wanneer de positie op de inkomensladder in verschillende jaren in een overgangstabel tegen elkaar wordt afgezet. Om dit beeld inzichtelijk te maken zijn de percentielgroepen samengevoegd

tot 10%-groepen. Het is vanzelfsprekend dat personen die het laagst op de inkomensladder staan een grote kans hebben een sprong omhoog maken: hun relatieve positie kan alleen maar gelijk blijven of beter worden. Zo bevond 56 procent van de personen van de laagste 10%-groep in 2012 zich vijf jaar later in een groep met een hoger inkomen.

4.2.3 Overgangen tussen 10%-groepen van het gestandaardiseerd inkomen

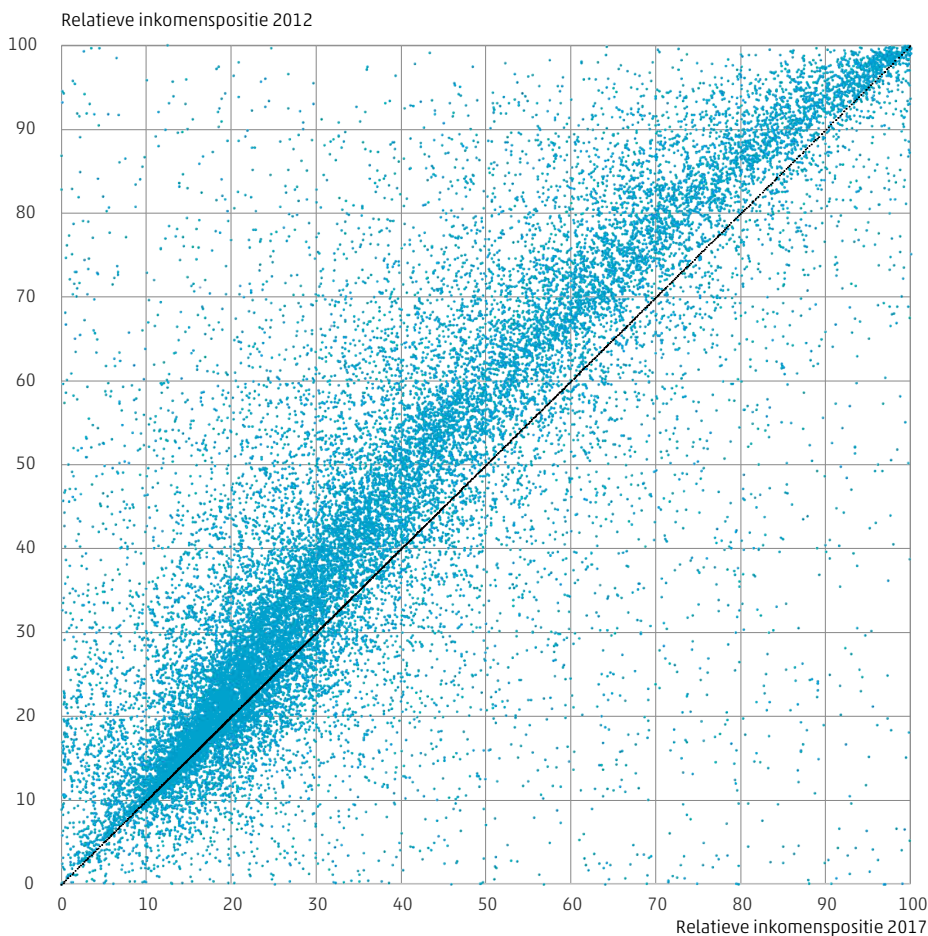
	Inkomenspositie in 2017 (10%-groep)										Totaal
	1e	2e	3e	4e	5e	6e	7e	8e	9e	10e	
Inkomenspositie in 2012 (10%-groep)	%										
1e (laag inkomen)	44	19	9	7	5	4	3	3	3	3	100
2e	19	38	17	9	6	4	3	2	2	1	100
3e	9	18	29	17	10	6	4	3	2	1	100
4e	6	8	18	23	18	11	7	5	3	2	100
5e	5	5	9	18	20	17	11	7	4	2	100
6e	4	4	6	10	17	20	18	12	7	3	100
7e	4	3	4	7	10	17	20	18	12	5	100
8e	3	2	3	5	7	11	18	23	20	9	100
9e	3	2	2	3	4	7	10	19	29	20	100
10e (hoog inkomen)	4	1	2	2	3	3	5	8	18	54	100
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	

Op vergelijkbare wijze hebben personen in de 10%-groep met de hoogste inkomens een verhoogde kans om te dalen op de inkomensladder. Niettemin behoorde 54 procent van deze groep niet alleen in 2012, maar ook in 2017 tot de hoogste inkomens. In de middelste inkomensgroepen is de meeste mobiliteit: bijna 8 op de 10 personen in de 4^e tot 7^e inkomensgroep zaten vijf jaar later in een andere groep.

Meeste pensioenontvangers omlaag op inkomensladder

De exacte verandering in positie op de inkomensladder per persoon kan in beginsel voor de hele bevolking in een figuur worden weergegeven. Onderstaande puntenwolk beeldt voor alle personen die vanaf 2012 pensioen ontvingen en in 2017 nog in leven waren de verandering in (relatieve) inkomenspositie tussen 2012 en 2017 uit.

4.2.4 Mobiliteit van pensioenontvangers¹⁾ op de inkomensladder, 2012-2017

¹⁾ Elk punt representeert 100 pensioenontvangers.

Pensioenontvangers met een laag inkomen ondervonden in deze periode in doorsnee een geringe stijging van hun koopkracht (vergelijk figuur 4.1.4), waardoor zij hun positie op de inkomensladder min of meer konden handhaven. Gepensioneerden met een hoger inkomen hadden tussen 2012 en 2017 te maken met een koopkrachtdaling: deze, veel grotere, groep stond in 2017 in doorsnee dan ook lager op de inkomensladder dan vijf jaar tevoren.

4.3 Literatuur

Bos, W. (2007). *Metten van koopkrachtontwikkeling*. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen (www.cbs.nl).

CPB (2018). *Economie bloeit*. Persbericht, 16 augustus 2018.

5.

Armoede en risicogroepen

Het CBS monitort het armoederisico van huishoudens en personen aan de hand van de lage-inkomensgrens. Hoe heeft het (langdurige) armoederisico zich vanaf het begin van deze eeuw ontwikkeld? Welke zijn de belangrijkste risicogroepen? En hoe staat het met het armoederisico van minderjarige kinderen?

5.1 Trends in risico op armoede

Armoederisico in 2017 toegenomen

In 2017 hadden 599 duizend huishoudens een inkomen onder de lage-inkomensgrens, 27 duizend meer dan in 2016. Het aandeel huishoudens met een armoederisico steeg daarmee van 7,9 naar 8,2 procent.

Over een langere periode gezien is het risico op armoede tussen 2000 en het begin van de economische crisis in 2009 flink afgenomen. Onder invloed van een zwakke conjunctuur nam het aandeel met een laag inkomen tussen 2002 en 2005 wel licht toe, maar in 2006 en 2007 bloeide de economie weer op, daalde de werkloosheid en ging de koopkracht flink omhoog. De economische crisis heeft deze positieve ontwikkeling teniet gedaan en in vier jaar tijd nam het aantal huishoudens met een laag inkomen fors toe. In 2014 herstelde de economie, de werkloosheid begon te dalen en de koopkracht steeg voor het eerst weer. Deze positieve ontwikkelingen hebben zich in de hierop volgende jaren voortgezet en het aandeel huishoudens met een laag inkomen daalde sindsdien tot 7,9 procent in 2016. In 2017 trok het cijfer evenwel weer aan. De stijging komt vooral voor rekening van Syrische vluchtelingen die inmiddels een verblijfsvergunning hebben ontvangen maar merendeels afhankelijk zijn van een bijstandsuitkering.

600 000 huishoudens
met armoederisico

Lage-inkomensgrens

De lage-inkomensgrens weerspiegelt een vast koopkrachtbedrag in de tijd en wordt jaarlijks dus alleen voor de prijsontwikkeling aangepast. De grens van dit (netto) inkomen is afgeleid van het bijstandsniveau voor een alleenstaande in 1979, toen dit in koopkracht het hoogst was. Voor meerpersoonshuishoudens is deze grens met behulp van equivalentiefactoren aangepast aan omvang en samenstelling van het huishouden. Om de besteedbare ruimte van huishoudens aan de onderkant van de inkomensverdeling optimaal vergelijkbaar te houden, wordt in het onderliggende inkomen de huurtoeslag niet meegeteld. Hiermee wordt bewerkstelligd dat huishoudens die volledig afhankelijk zijn van de bijstand, ongeacht of ze nu wel of niet huurtoeslag ontvangen, per definitie tot de groep met een laag inkomen behoren. In de reguliere Inkomensstatistiek wordt de huurtoeslag (een gebonden overdracht) wel tot het inkomen gerekend. Omdat de lage-inkomensgrens alleen voor de prijsontwikkeling wordt geïndexeerd, is dit criterium bij uitstek geschikt voor vergelijkingen in de tijd. In 2017 bedroeg de grens op maandbasis 1 040 euro voor een alleenstaande, 1 380 euro voor een alleenstaande ouder met één kind en 1 960 euro voor een paar met twee kinderen. Huishoudens die ten minste vier jaar achtereen moesten rondkomen van een laag inkomen zijn als langdurig laag aangemerkt.

Doelpopulatie

De inkomensgegevens hebben betrekking op huishoudens waarvan de hoofdkostwinner gedurende het gehele jaar een inkomen had. Studentenhuishoudens en bewoners van instellingen, inrichtingen en tehuizen zijn buiten beschouwing gelaten. In 2017 bestond de doelpopulatie uit 7,3 miljoen huishoudens.

Herziening van de Inkomensstatistiek

Een herziening van de Inkomensstatistiek vanaf statistiekjaar 2011 (zie bijlage C) heeft geleid tot een neerwaartse bijstelling van het aantal huishoudens met een laag inkomen. Deze bijstelling bedraagt gemiddeld voor de jaren waarvoor zowel gegevens van de oude als nieuwe reeks beschikbaar zijn, bijna 100 duizend huishoudens (1,4 procentpunt).

5.1.1 Huishoudens met een (langdurig) laag inkomen

	Totaal Laag inkomen		Langdurig laag inkomen		
	x 1 000		%	x 1 000	%
Reeks 2000–2014					
2000*	6 99	754	11,8	309	5,4
2001	6 480	627	9,7	252	4,4
2002	6 539	596	9,1	227	3,9
2003	6 545	641	9,8	224	3,8
2004	6 573	618	9,4	207	3,5
2005	6 615	652	9,9	209	3,5
2006	6 704	593	8,8	196	3,3
2007	6 768	515	7,6	172	2,8
2008	6 843	515	7,5	163	2,6
2009	6 901	527	7,6	157	2,5
2010	6 909	514	7,4	149	2,4
2011	6 980	571	8,2	154	2,4
2012	7 045	656	9,3	169	2,6
2013	7 053	728	10,3	193	3,0
2014	7 095	713	10,1	219	3,4
Reeks 2011 e.v					
2011	7 009	482	6,9		
2012	7 066	562	8,0		
2013	7 112	630	8,9		
2014	7 128	608	8,5	185	2,7
2015	7 172	590	8,2	209	3,1
2016	7 240	572	7,9	221	3,2
2017*	7 319	599	8,2	227	3,3
2018 (raming)	7 387	595	8,1	.	.
2019 (raming)	7 442	557	7,5	.	.

Bron: 2000-2017: CBS, Inkomensstatistiek; 2018-2019: CPB (2018).

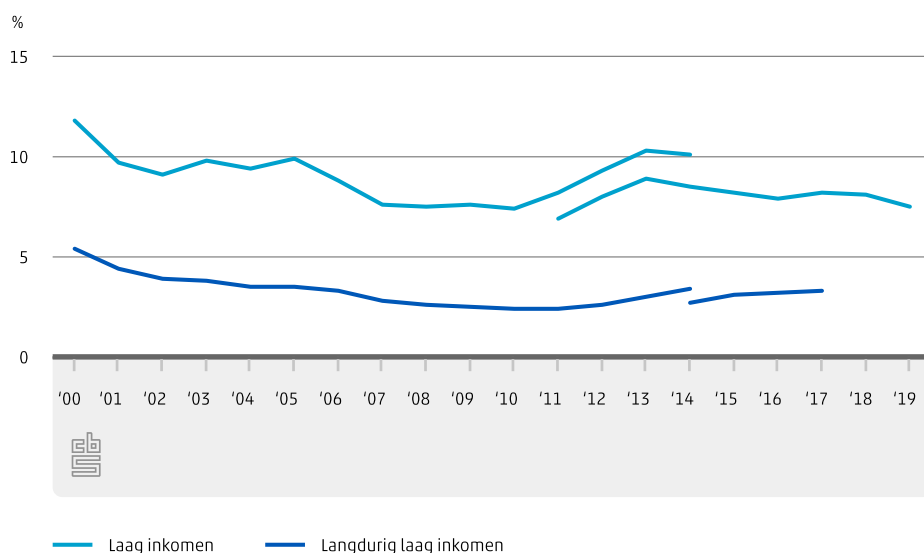
Pas in 2019 verbetering verwacht

Op verzoek van het CBS heeft het Centraal Planbureau (CPB, 2018) ramingen gemaakt voor 2018 en 2019 van het aantal huishoudens met een laag inkomen. Deze ramingen wijzen erop dat het aandeel huishoudens met kans op armoede in 2018 met 8,1 procent vrijwel stabiel blijft, maar in 2019 daalt tot 7,5 procent. In dat jaar zullen dan volgens de raming 557 duizend huishoudens een laag inkomen hebben, 8 duizend minder dan in 2018.

Langdurig armoederisico blijft oplopen

Van de 599 duizend huishoudens die in 2017 een laag inkomen hadden, moesten er 227 duizend al ten minste vier jaar achtereen van een laag inkomen rondkomen. Daarmee komt het aandeel huishoudens met een langdurig laag inkomen uit op 3,3 procent en dat zijn er 6 duizend meer dan in 2016. Sinds 2011 is sprake van een voortdurende stijging van het aantal huishoudens met een langdurig laag inkomen. De toename komt voornamelijk doordat meer huishoudens langdurig afhankelijk zijn van een bijstandsuitkering. Veel huishoudens die door toedoen van de economische crisis toentertijd onder de streep zijn terecht gekomen, hebben zich hieraan nog niet weten te onttrekken.

5.1.2 Huishoudens met (langdurig) laag inkomen ¹⁾

Bron: CBS, IPO/IIVS (2000-2017); CPB (2018-2019)

¹⁾ De revisie van de Inkomensstatistiek (bijlage C) leidde in 2011 tot een breuk in de uitkomsten

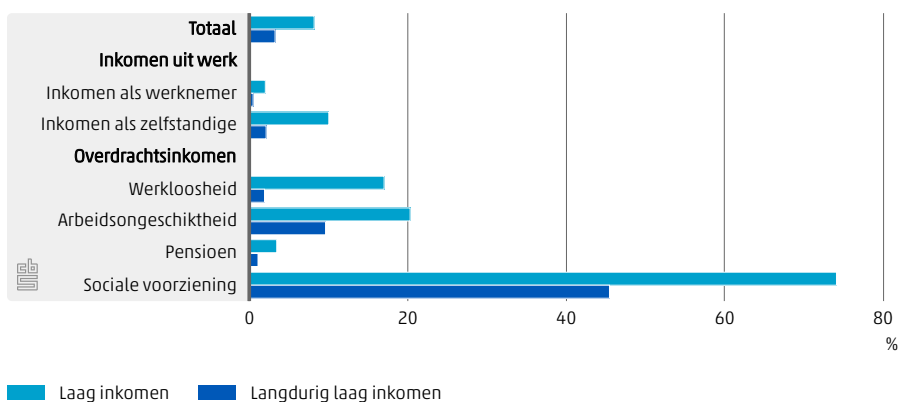
5.2 Sociaaleconomische risicogroepen

Bijstandsontvangers lopen het meeste risico op armoede

Bijna drie kwart van de huishoudens die voornamelijk van een bijstandsuitkering of een verwante sociale voorziening (bijvoorbeeld een Wajong-uitkering) moesten rondkomen, had in 2017 een laag inkomen. Bij deze bijstandsontvangers had een laag inkomen bovendien betrekkelijk vaak een langdurig karakter. Ook onder ontvangers van een werkloosheids- of arbeidsongeschiktheidsuitkering lag het aandeel huishoudens met een laag inkomen met respectievelijk 17,0 en 20,3 procent ruim boven het gemiddelde.

Van alle huishoudens met een overdrachtsinkomen als belangrijkste inkomensbron, hebben de pensioenontvangers de meest gunstige positie. Van hen had 3,5 procent in 2017 een inkomen onder de lage-inkomensgrens. Eén op de 100 pensioenhuishoudens had een langdurig laag inkomen. Het betreft dan merendeels huishoudens met een onvolledige AOW-opbouw en geen of weinig aanvullend pensioen.

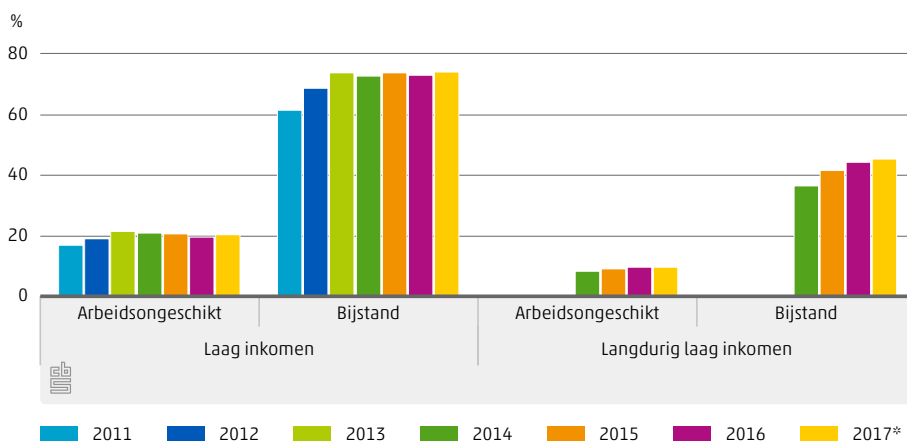
5.2.1 Risicohuishoudens naar voornaamste inkomensbron, 2017*

Tussen 2011 en 2013 is het risico op armoede voor ontvangers van een uitkering gestegen. Bij bijstandsontvangers steeg het percentage huishoudens met een laag inkomen in twee jaar tijd met 12 procentpunt. Bij arbeidsongeschikten bedroeg de toename bijna 5 procentpunt en bij werklozen 2,5 procentpunt. Bijstandsontvangers profiteerden echter niet van het herstel dat vanaf 2014 intrad: het aandeel met een

laag inkomen lag in 2017 zelfs iets hoger dan in 2013. Deze stagnatie had tot gevolg dat het aandeel bijstandshuishoudens met een langdurig laag inkomen tussen 2014 en 2017 sterk toenam, en wel met bijna 9 procentpunt tot 44,5 procent.

5.2.2 Armoederisico onder huishoudens met voornamelijk bijstand- of arbeidsongeschiktheidsuitkering

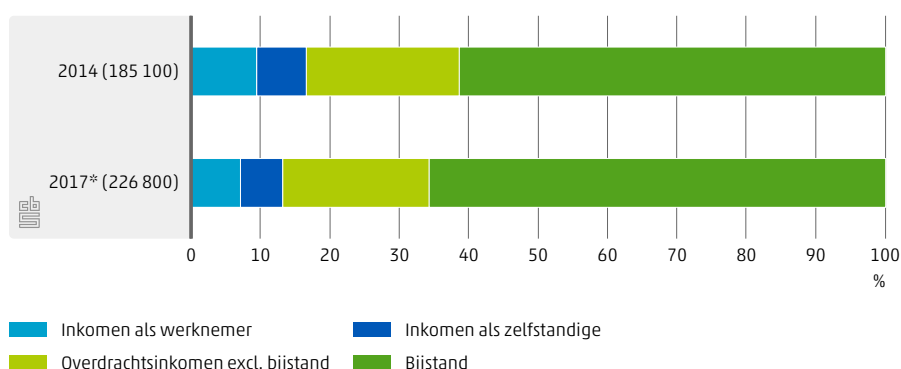
Ook huishoudens met vooral inkomen uit werk lopen risico

Van de huishoudens met vooral inkomen als werknemer in 2017 had 2,1 procent een laag inkomen. Dat is een kwart van het landelijk gemiddelde van 8,2 procent. Het risico op een langdurig laag inkomen bij deze werknemers bedroeg slechts 0,5 procent. Bij zelfstandigen moest in 2017 evenwel 1 op de 10 huishoudens rondkomen van een laag inkomen. Het gaat dan om zelfstandigen die slechts een geringe winst boekten of met een verlies te kampen hadden. Een lage winst bij ondernemers (of een laag loon bij werknemers) is niet altijd de enige oorzaak van een laag inkomen. Negatieve inkomsten uit vermogen, zoals betaalde hypotheekrente, kunnen ook een rol spelen (Bos, 2013). Over het algemeen heeft een laag inkomen bij zelfstandigen geen langdurig karakter. Slechts 2,2 procent had in 2017 vier jaar of langer een laag inkomen. Bij zowel werknemers- als ondernemershuishoudens liep het armoederisico sinds 2013 terug, maar bleef het risico op langdurige armoede onveranderd.

Bijstandsontvangers grootste groep onder de langdurig lage inkomens

Huishoudens van uitkerings- en pensioenontvangers vormen de meerderheid in zowel de groep met een laag inkomen als de groep met een langdurig laag inkomen. Bijstandsontvangers (inclusief de verwante sociale voorzieningen) waren in 2017 goed voor meer dan 52 procent van de huishoudens met een laag inkomen en bijna 66 procent van de huishoudens met een langdurig laag inkomen. Ten opzichte van 2014 betekent dit een stijging van respectievelijk 6,8 en 4,4 procentpunt.

5.2.3 Samenstelling huishoudens met langdurig laag inkomen¹⁾

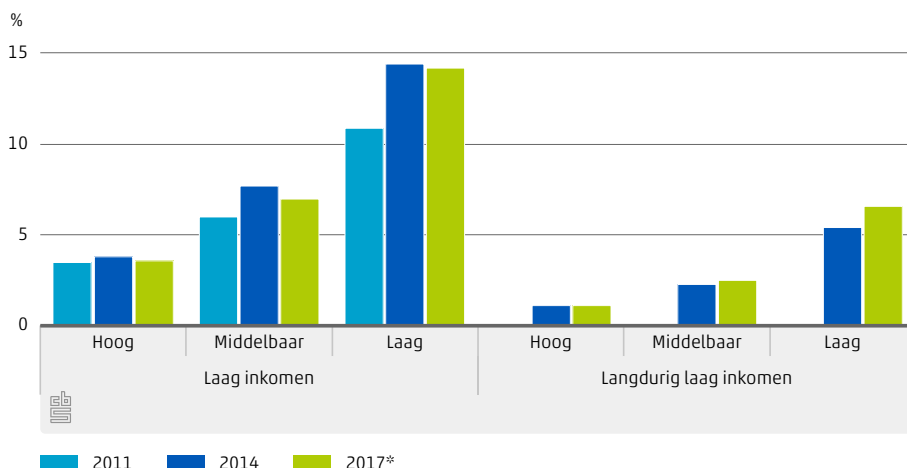

¹⁾ Tussen haakjes het aantal huishoudens met langdurig laag inkomen.

Minder risico bij hogere opleiding

Van de huishoudens met een hoogopgeleide hoofdkostwinner had 3,6 procent in 2017 een laag inkomen. Dit is minder dan bij middelbaar (7 procent) en vooral laagopgeleiden (14,2 procent). Vergelijkbare verschillen doen zich voor bij huishoudens met een langdurig laag inkomen. Het risico op langdurige armoede nam in de periode 2014–2017 bij elk van de onderwijsniveaus toe. Bij de laagopgeleiden ging de stijging het hardst.

5.2.4 Risicohuishoudens naar onderwijsniveau

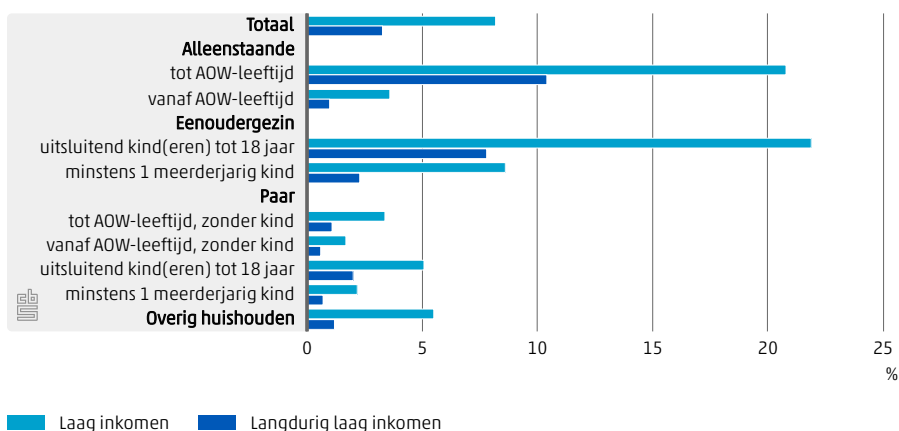
5.3 Demografische risicogroepen

Armoederisico onder eenoudergezinnen het hoogst, maar daalt wel

Een laag inkomen kwam met 22 procent in 2017 het meest voor bij eenoudergezinnen met uitsluitend minderjarige kinderen. Wel lag het aandeel bijna 1 procentpunt lager dan in 2016. Deze daling is afwijkend van de ontwikkeling in de meeste andere risicogroepen waar in 2017 juist sprake was van een opnieuw oplopend risico. Na 2013, toen het armoederisico als gevolg van de economische crisis een hoogtepunt bereikte (bijna 30 procent), daalde het armoederisico van eenoudergezinnen met minderjarige kinderen. De daling houdt mede verband met een belangrijke verandering in de kindregelingen: vanaf 2015 krijgen alleenstaande ouders een extra hoog kindgebonden budget waardoor met name werkende alleenstaande ouders vaker dan voorheen boven de kritische grens uitkomen. Ondanks de verbeteringen geldt nog steeds dat eenoudergezinnen met uitsluitend minderjarige kinderen relatief vaak langdurig in een weinig rooskleurige inkomenspositie verkeren. In 2017 had 7,9 procent van hen al minstens vier jaar achtereen een laag inkomen. Het risico op langdurige armoede bleef in deze groep vrijwel onveranderd sinds 2014.

Van alle huishoudentypen zijn de laagste risico's voorbehouden aan paren zonder kinderen in de AOW-leeftijd. Van hen had 1,7 procent in 2017 een inkomen onder de lage-inkomensgrens en 0,6 procent een langdurig laag inkomen.

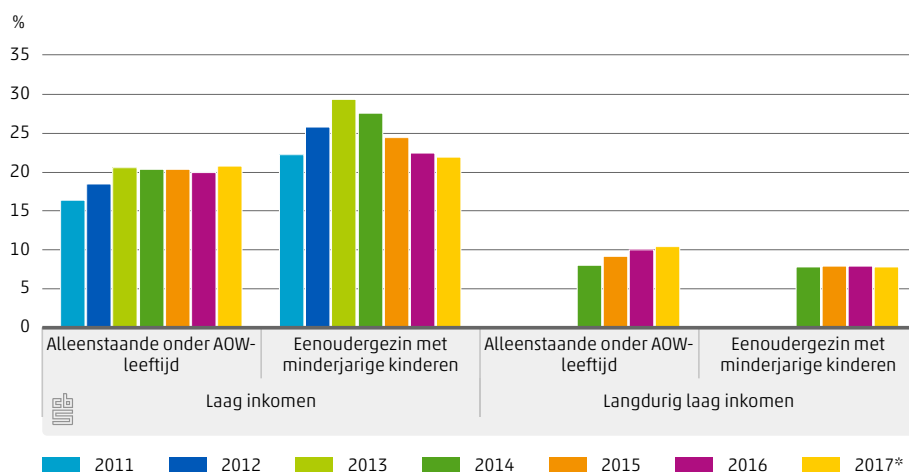
5.3.1 Armoederisico per huishoudentype, 2017*

Langdurig armoederisico het hoogst bij alleenstaanden onder AOW-leeftijd

Alleenstaanden onder de AOW-leeftijd staan op de tweede plek in de rangorde van huishoudens met een hoog armoederisico: 21 procent in 2017. Dat betekent een stijging van bijna 2 procentpunt ten opzichte van 2016 en zelfs een iets hoger percentage dan in 2013, het piekjaar in de economische crisis. Ruim 1 op de 10 alleenstaanden onder de AOW-leeftijd ging in 2017 langdurig gebukt onder een laag inkomen. Daarmee staat deze groep aan kop als het gaat om langdurige armoedeproblematiek. Bovendien is bij hen de kans op een langdurig laag inkomen sinds 2014 stijgende. Het aandeel dat al ten minste vier jaar van een laag inkomen moet rondkomen lag in 2017 2,4 procentpunt hoger dan in 2014. Het merendeel van de alleenstaanden met een armoederisico moet voornamelijk van een bijstandsuitkering rondkomen. De ontwikkeling van het (langdurige) armoederisico van alleenstaanden onder de AOW-leeftijd loopt dan ook synchroon met de ontwikkeling van de risico's bij bijstandsontvangers.

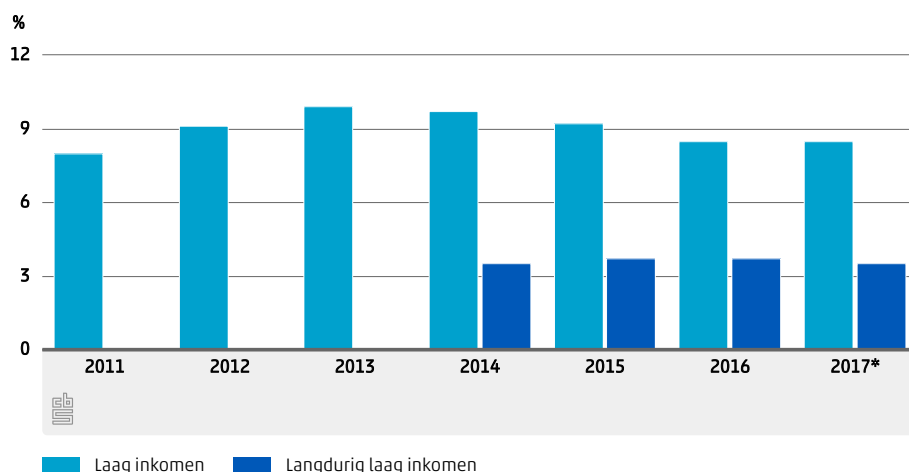
5.3.2 Armoederisico onder alleenstaanden en eenoudergezinnen

Minder kinderen langdurig in armoede

In totaal leefden in 2017 ruim 277 duizend minderjarige kinderen in een huishouden met een laag inkomen, duizend minder dan het jaar ervoor. De vanaf 2014 dalende trend in het risico op kinderarmoede zet daarmee niet overtuigend door. Bijna 110 duizend kinderen maakten al zeker vier jaar deel uit van een huishouden met een laag inkomen. Dit waren er 5 duizend minder dan in 2016. Procentueel komt dit overeen met een daling van 3,7 naar 3,5 procent. Ruim 4 van de 10 kinderen met een langdurig armoederisico leefden in een eenoudergezin. Het merendeel (63 procent) van de kinderen in langdurige armoede maakte deel uit van een bijstandsgesin.

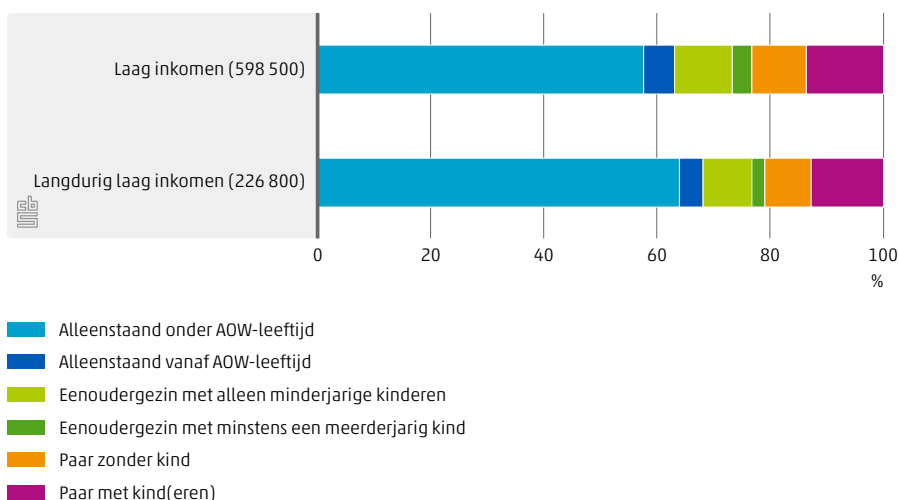
Minderjarige kinderen met risico op (langdurige) armoede

Alleenstaanden onder AOW leeftijd bepalend voor omvang armoedeproblematiek

Onder eenoudergezinnen met alleen minderjarige kinderen is het armoederisico weliswaar het grootst (en het risico op langdurige armoede het op een na grootst), maar de bijdrage van deze groep aan de omvang van de gehele armoedeproblematiek in Nederland is relatief beperkt. Dat komt omdat het aantal eenoudergezinnen met minderjarige kinderen in Nederland met 274 duizend in 2017 verhoudingsgewijs klein is. Het aantal alleenstaanden onder de AOW-leeftijd is met ruim 1,6 miljoen aanzienlijk groter, zodat het relatief hoge aandeel van deze groep met een armoederisico doorslaggevend is in het totale aantal huishoudens met armoedeproblematiek. Van alle huishoudens met een inkomen onder de lage-inkomensgrens in 2017 kwam 57 procent voor rekening van alleenstaanden onder de AOW-leeftijd, van de bijna 227 duizend huishoudens met een langdurig laag inkomen was dat 64 procent.

5.3.3 Samenstelling risicohuishoudens¹⁾, 2017*

¹⁾ Tussen haakjes het aantal huishoudens met (landurig) laag inkomen.

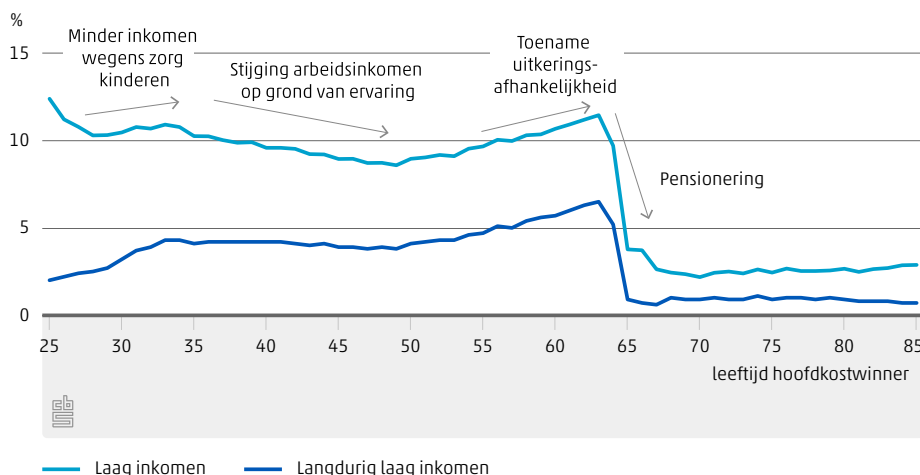
Risico op armoede onder 55- tot 65-jarigen verder toegenomen

De hoogte van het huishoudensinkomen en daarmee het risico op armoede varieert per levensfase. Zo stijgt het arbeidsinkomen aanvankelijk op grond van werk, werkervaring en het aanvaarden van beter betaalde functies. Op latere leeftijd, tussen 55 en 65 jaar, raken echter steeds meer mensen door arbeidsongeschiktheid en werkloosheid afhankelijk van een uitkering. In deze leeftijdsgroep is het aandeel met een armoederisico dan ook wat hoger. Met de pensionering verbetert de inkomenssituatie voor velen doordat het (volledige) AOW-pensioen boven de lage-inkomensgrens uitkomt. Bovendien hebben de meeste ouderen naast de AOW nog aanvullend pensioen en inkomsten uit vermogen. De 65-plussers lopen van alle leeftijdsgroepen dan ook het minst risico op (langdurige) armoede.

Wat opvalt is dat ook vanaf 2014, dus na de economische crisis, onder de huishoudens tussen 55 en 65 jaar het aandeel met een (langdurig) laag inkomen is blijven stijgen. In deze leeftijdsgroep liep het aandeel met een laag inkomen op van 9,3 procent in 2014 naar 10,4 procent in 2017 en het aandeel met tenminste vier jaar een laag inkomen liep op van 4,4 procent naar 5,5 procent, zie [StatLine](#). Ondanks de aantrekkende economie is in de periode 2014-2017 onder de 55- tot 65-jarigen een toenemend aantal economisch inactief geworden en voor een deel onder de

kritische inkomensgrens terecht gekomen. En eenmaal aan de zijlijn lijkt het lastig weer in het arbeidsproces terug te komen, getuige het toenemende aandeel ouderen dat langdurig afhankelijk blijft van een uitkering en daarmee in toenemende mate langdurig van een laag inkomen moet rondkomen.

5.3.4 Huishoudens met (langdurig) armoederisico, 2017*

Met een niet-westerse achtergrond grootste armoederisico

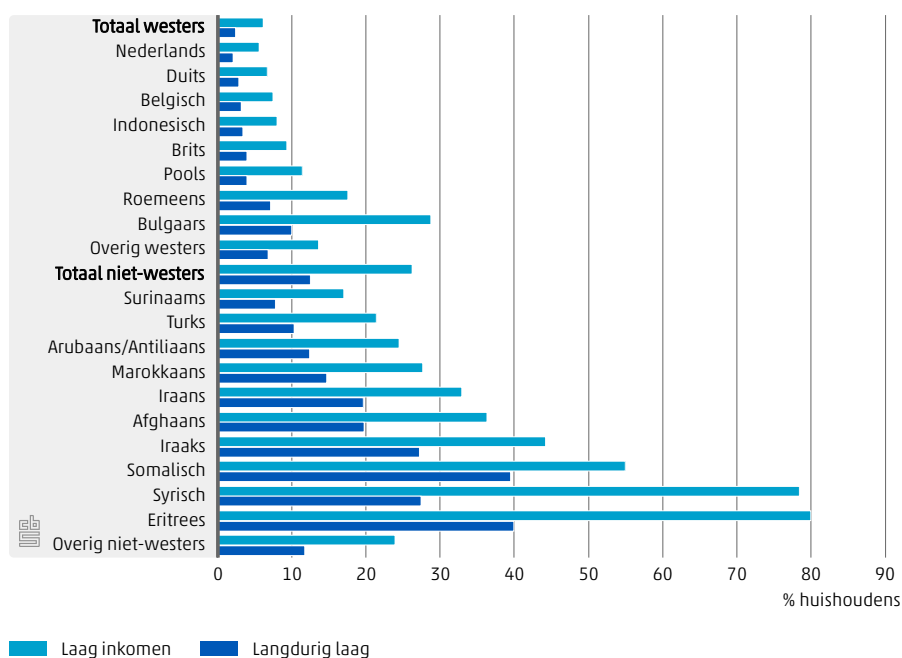
Ruim een kwart van de huishoudens met een hoofdkostwinner met een niet-westerse migratieachtergrond had in 2017 een laag inkomen. Onder huishoudens met een hoofdkostwinner met een Nederlandse achtergrond was dat bijna 6 procent. Met een hoofdkostwinner met een westerse migratieachtergrond was het armoederisico bijna 10 procent. Bij huishoudens met een niet-westerse achtergrond houdt het lage inkomen het vaakst langdurig aan: 12 procent had langdurig een laag inkomen, tegen ruim 2 procent van de Nederlandse en 4 procent van de andere westerse huishoudens.

Bovengemiddeld armoederisico bij huishoudens met Oost-Europese herkomst

Zowel binnen huishoudens met een westerse als niet-westerse migratieachtergrond verschillen de armoederisico's sterk per land. Westerse huishoudens met een Duitse, Belgische, Britse of Indonesische herkomst hebben minder vaak een laag inkomen

dan die met een Poolse, Bulgaarse of Roemeense achtergrond. Arbeidsmigranten met een Oost- Europese achtergrond doen meestal laaggeschoold werk, terwijl degenen met een West- Europese herkomst vaak (hoogopgeleide) kenniswerkers zijn. Met bijna 30 procent lopen huishoudens met een Bulgaarse achtergrond een relatief groot risico op armoede. Zij kampen bovendien betrekkelijk vaak met langdurige armoede, net als huishoudens van Roemeense herkomst. Wel gaat het om kleine groepen: ongeveer 1 op de 400 huishoudens in Nederland heeft een Bulgaarse of Roemeense achtergrond.

5.3.5 (Langdurig) armoederisico naar achtergrond, 2017*

Van de niet-westerse huishoudens lopen Surinaamse minste risico

Van de grootste groepen in Nederland met een niet-westerse migratieachtergrond heeft de Marokkaanse met bijna 28 procent het vaakst een laag inkomen. Dat is meer dan een gemiddeld huishouden met een niet-westerse achtergrond. Ook een langdurig laag inkomen komt het vaakst voor onder huishoudens van Marokkaanse herkomst. Bij huishoudens met een Antilliaanse achtergrond lag het armoederisico op een kwart, met een Turkse achtergrond was het 22 procent. Bij huishoudens met

een Surinaamse herkomst was het armoederisico met 18 procent het kleinst en is het lage inkomen het minst vaak van langdurige aard. Dit hangt samen met een relatief hoge arbeidsdeelname onder personen met een Surinaamse migratieachtergrond.

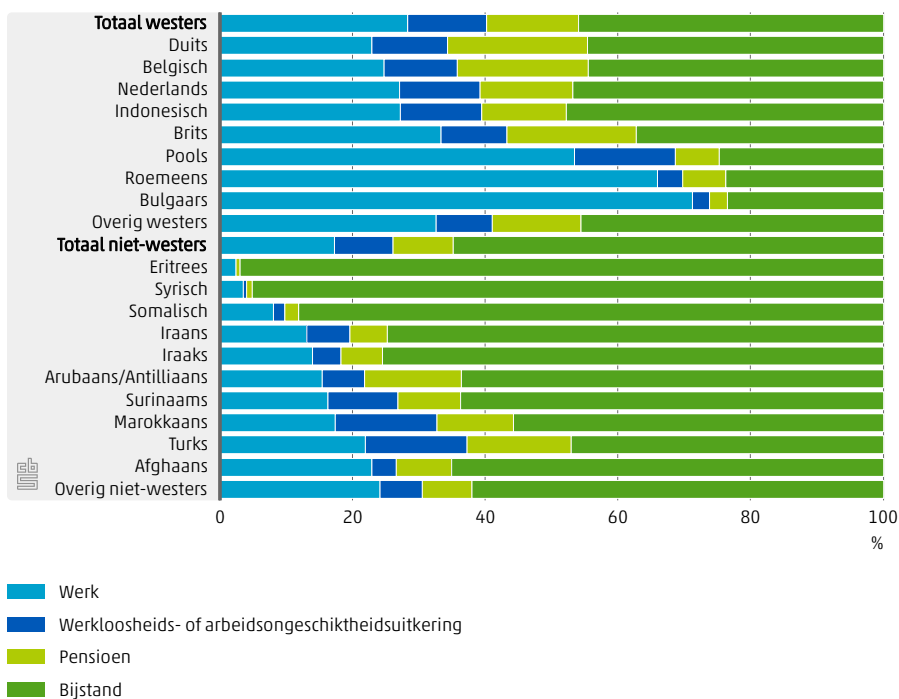
Meeste vluchtelinghuishoudens lopen risico op armoede

Bijna 53 procent van de vluchtelinghuishoudens heeft een laag inkomen, ruim 6 keer zo vaak als gemiddeld in Nederland. Bij huishoudens met een hoofdkostwinner van Syrische of Eritrese komaf is dat zelfs circa 80 procent. Ook Somalische huishoudens liepen veel risico op armoede: het betrof twee derde van de huishoudens met deze herkomst. Huishoudens van Iraanse afkomst lopen van alle vluchtelingenhuishoudens met 33 procent het minste risico op armoede. In huishoudens met een hoofdkostwinner met een Eritrese of Somalische migratieachtergrond houdt een laag inkomen het vaakst langdurig aan, gevolgd door Irakese en Syrische huishoudens. Wel is het aantal huishoudens met een Eritrese achtergrond in Nederland beperkt.

Vrijwel alle Syrische en Eritrese risicohuishoudens in bijstand

Het merendeel van huishoudens met een Eritrese, Syrische of Somalische achtergrond die een laag inkomen hebben, ontvangt bijstand. Van de niet-westerse huishoudens met armoederisico moest 65 procent in 2017 van voornamelijk een bijstandsuitkering of andere sociale voorziening rondkomen. Met een Somalische achtergrond was dat 88 procent, met een Syrische of Eritrese rond 95 procent. Onder lage-inkomenshuishoudens met een hoofdkostwinner van Turkse of Marokkaanse herkomst was het aandeel bijstandsontvangers minder dan gemiddeld (respectievelijk 47 en 56 procent). Daarentegen kwam een werkloosheids- of arbeidsongeschiktheidsuitkering bij deze groepen relatief vaak voor. Ook onder westerse huishoudens ging risico op armoede het vaakst samen met bijstand. Maar vaker nog dan bij niet-westerse risicohuishoudens was bij Nederlandse en andere westerse huishoudens loon of winst de voornaamste inkomensbron. Vooral risicohuishoudens met een Poolse, Bulgaarse of Roemeense migratieachtergrond haalden dikwijls het meeste inkomen uit werk: respectievelijk 56, 72 en 64 procent.

5.3.6 Voornaamste inkomensbron risicohuishoudens naar achtergrond, 2017*

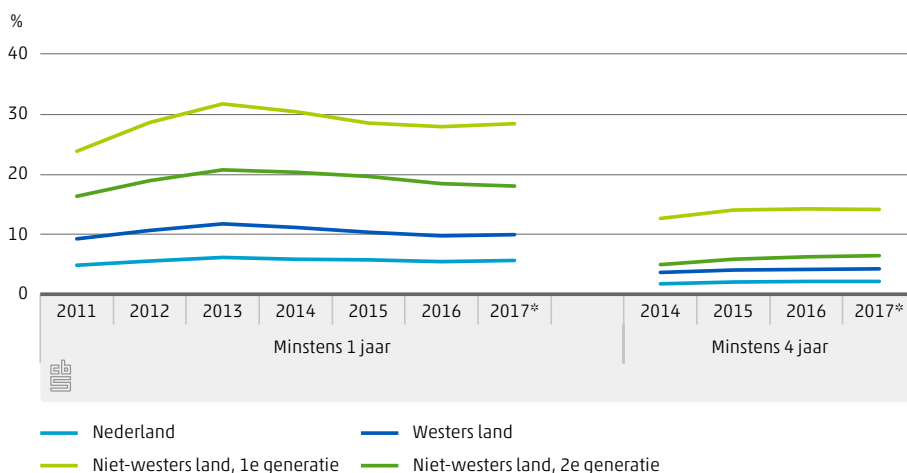
Armoederisico eerste generatie migranten in 2017 gestegen

Het risico op armoede bij huishoudens met een hoofdkostwinner van niet-westerse komaf uit de eerste generatie is in 2017 groter dan bij de tweede generatie. De tweede generatie is gemiddeld hoger opgeleid en heeft daardoor betere kansen op de arbeidsmarkt. Tijdens de economische crisis nam het risico op armoede het meest toe onder niet-westerse huishoudens, vooral onder die van de eerste generatie. Mensen met een niet-westerse migratieachtergrond zijn gemiddeld genomen betrekkelijk jong. Doordat ze vaker flexbanen hebben, raken ze in economisch mindere tijden sneller hun baan kwijt, waardoor de conjunctuur een belangrijke rol speelt in hun risico op armoede.

Terwijl het armoederisico in de tweede generatie vanaf 2014 voortdurend afnam, steeg het van 2016 op 2017 in de eerste generatie. De meeste vluchtelingen die een verblijfsvergunning kregen, deden beroep op de bijstand. In combinatie met de

grote toestroom uit Syrië tijdens de vluchtelingencrisis, nam hierdoor het aandeel huishoudens met een laag inkomen in de eerste generatie toe. De groep Syrische huishoudens met een armoederisico groeide van 10 duizend (76 procent) in 2016 naar 18 duizend (79 procent) in 2017. Huishoudens uit andere vluchtelinglanden hadden in 2017 minder vaak een laag inkomen dan in 2016. Zo nam onder Eritrese huishoudens het armoederisico af van 83 naar 80 procent. De vluchtelingencrisis speelde vooral in 2015 en komt daarom (nog) niet tot uitdrukking in de cijfers over langdurige armoede.

5.3.7 Huishoudens met (langdurig) armoederisico

5.4 Armoederisico in gemeenten

Grootste armoederisico in Groningen

Per gemeente liep het aandeel huishoudens met een laag inkomen in 2017 uiteen van 2,1 tot 15,4 procent. De top tien van gemeenten met het hoogste aandeel huishoudens met een laag inkomen werd aangevoerd door Groningen (15,4 procent), gevolgd door Rotterdam (15,1 procent). Amsterdam stond op de derde plaats met een aandeel van 14,2 procent, gevolgd door Arnhem met 14,0 procent en Den Haag op de vijfde plaats met 13,8 procent. De overige gemeenten in de top tien zijn: Enschede, Heerlen, Nijmegen, Leeuwarden en Kerkrade. Utrecht ontbreekt in de top tien: in deze stad lag het aandeel huishoudens met een laag inkomen op 10,2 procent. Dat dit aandeel vergeleken met de andere

drie grote steden betrekkelijk laag is, komt doordat in Utrecht naar verhouding weinig huishoudens met een niet-westerse herkomst wonen, een groep die doorgaans een hoog risico op armoede kent. Wel ligt ook in Utrecht het aandeel huishoudens met een laag inkomen boven het landelijk gemiddelde van 8,2 procent.

De laagste percentages huishoudens met risico op armoede zijn vooral te vinden in kleinere gemeenten. In de top tien van 2017 stonden Rozendaal (2,1 procent) en Montfoort (3,3 procent) aan kop.

Ook meeste langdurige armoede in Groningen

In Groningen was de kans op langdurige armoede met een aandeel van 7,6 procent meer dan 2 keer zo groot als gemiddeld in Nederland (3,4 procent). Groningen werd op de voet gevolgd door Rotterdam (7,3 procent) en Amsterdam (7 procent). De gemeenten Rozendaal en Montfoort hadden in 2017 het kleinste aandeel huishoudens met een langdurig laag inkomen.

Specifiek gemeentelijk armoedebeleid

Aanvullend op het landelijke beleid treffen sommige gemeenten specifieke maatregelen ter bestrijding van armoede in hun gemeente. Het betreft ook regelingen buiten de bijzondere bijstand en de langdurigheidstoeslag om. De regelingen zijn nogal divers, veelal incidenteel en soms (beperkt) structureel. Eventuele inkomensprofijsen als gevolg van deze aanvullende regelingen zijn niet in het inkomen en dus ook niet in de regionale specificaties van het (langdurig) armoederisico verdisconteerd.

5.4.1 Tien gemeenten¹⁾ met het hoogste en laagste aandeel huishoudens met een (landurig) laag inkomen, 2017*

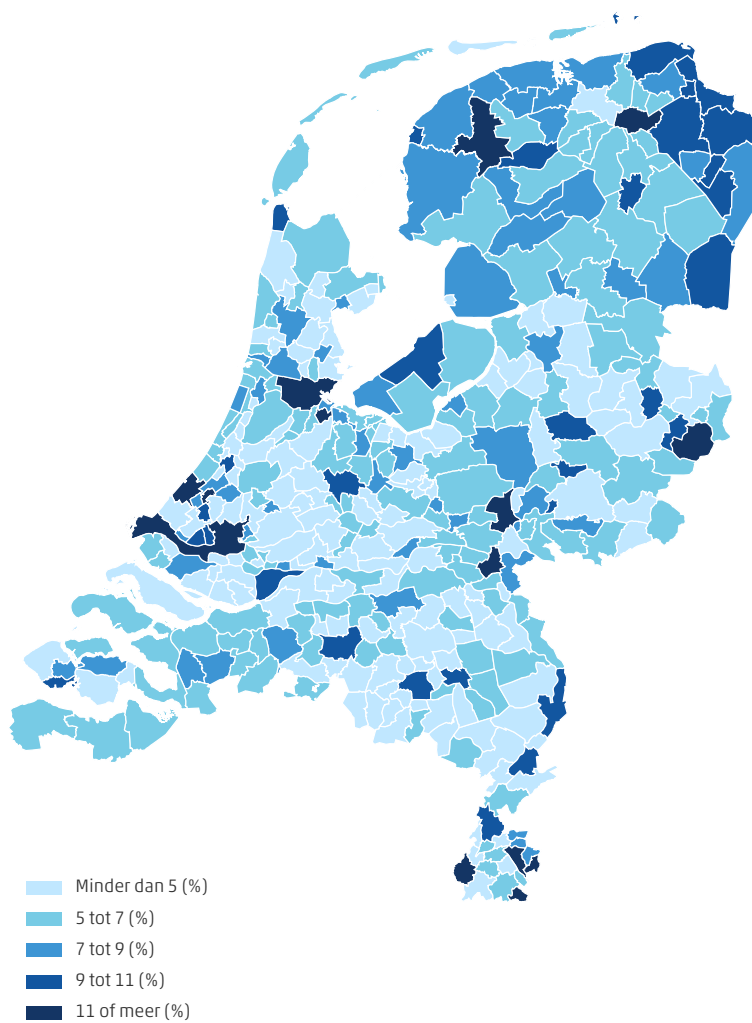
Laag inkomen		Langdurig laag inkomen	
Gemeente		Gemeente	
Hoogste aandeel	%	Hoogste aandeel	%
1 Groningen	15,4	1 Groningen	7,6
2 Rotterdam	15,1	2 Rotterdam	7,3
3 Amsterdam	14,2	3 Amsterdam	7,0
4 Arnhem	14,0	4 Arnhem	6,4
5 's-Gravenhage	13,8	5 Heerlen	6,2
6 Enschede	12,9	6 's-Gravenhage	6,1
7 Heerlen	12,6	7 Enschede	5,8
8 Nijmegen	12,5	8 Nijmegen	5,7
9 Leeuwarden	12,1	9 Leeuwarden	5,5
10 Kerkrade	11,5	10 Kerkrade	5,4
Laagste aandeel		Laagste aandeel	
1 Rozendaal	2,1	1 Rozendaal	0,5
2 Montfoort	3,3	2 Montfoort	0,8
3 Renswoude	3,5	3 Haaren	0,8
4 Zoeterwoude	3,5	4 Sint Anthonis	0,8
5 Binnenmaas	3,5	5 Alphen-Chaam	0,8
6 Korendijk	3,5	6 Reusel-De Mierden	0,9
7 Heerde	3,6	7 Nieuwkoop	0,9
8 Woudenberg	3,6	8 Scherpenzeel	0,9
9 Edam-Volendam	3,6	9 Binnenmaas	1,0
10 Cromstrijen	3,6	10 Korendijk	1,0

¹⁾ Gemeentelijke indeling van 1-1-2018.

Vooraf in noordoosten van Nederland risicogemeenten

Een groot aandeel huishoudens met een laag inkomen komt niet alleen voor in grotere gemeenten, maar ook in kleinere gemeenten in met name het noordoosten van het land. Ook in Zuid-Limburg is in enkele gemeenten een groot armoederisico. In het westen van het land zijn er, buiten de grote steden, relatief weinig gemeenten met een bovengemiddeld aandeel huishoudens met een laag inkomen.

5.4.2 Aandeel huishoudens met laag inkomen, 2017*

5.5 Literatuur

Bos, W. (2013). Kans op armoede bij huishoudens met werk. Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken, 29(1), 87–94.

CPB (2018). Raming aantal personen/huishoudens onder de lage inkomensgrens. CPB-notitie.

6.

Vermogen van huishoudens

In dit hoofdstuk staat het vermogen – het saldo van bezittingen en schulden – van huishoudens in Nederland centraal. Hoeveel vermogen heeft een huishouden? Waar bestaat dat vermogen uit? Hoe is het vermogen tussen huishoudens verdeeld en hoe zit het met de regionale vermogensverdeling?

6.1 Samenstelling vermogen

Eigen woning belangrijkste bezit

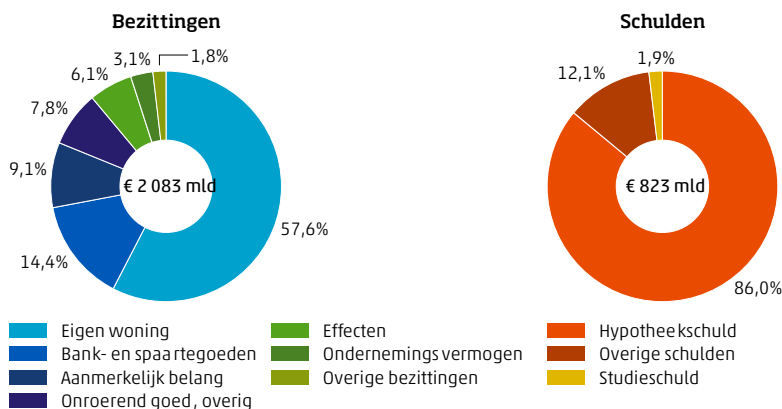
Het totale vermogen van alle huishoudens samen bedroeg 1 260 miljard euro in 2017, opgebouwd uit 2 083 miljard euro aan bezittingen en 823 miljard aan schulden. Prijsstijgingen en -dalingen van woningen hebben grote invloed op het vermogen van huishoudens. Bijna 6 op de 10 huishoudens hadden een eigen woning met een doorsnee waarde van 234 duizend euro, zie [StatLine](#). De eigen woning vormde met 58 procent van de bezittingen het grootste vermogensbestanddeel. Daarna volgen bank- en spaartegoeden (14 procent) en aanmerkelijk belang in vennootschappen (9 procent). Het aandeel van het ondernemingsvermogen in de bezittingen was met 3 procent betrekkelijk klein. De hypotheekschuld is met 86 procent de grootste schuldenpost. Ongeveer de helft van de huishoudens had een hypotheekschuld met een doorsnee waarde van 163 duizend euro. Van elke honderd huishoudens hadden er 14 een studieschuld en bijna 30 hadden andere schulden, zoals schulden voor consumptieve doeleinden en rood staan.

Vermogen: saldo van bezittingen en schulden

Het vermogen is opgebouwd uit het saldo van bezittingen en schulden. De bezittingen omvatten bank- en spaartegoeden, effecten, eigen woning en ander onroerend goed, ondernemingsvermogen, aanmerkelijk belang en overige bezittingen. De schulden betreffen de hypotheekschuld eigen woning, studieschulden en overige schulden. De hypotheekschuld is de stand van de schuld waarover rente is verschuldigd. Opgebouwde tegoeden voor de aflossing van de hypotheek via spaar- en beleggingshypotheeken kunnen niet worden waargenomen en zijn daarom niet in mindering gebracht op de hypotheekschuld. Ook worden pensioenaanspraken niet tot het vermogen gerekend.

Het doorsnee (mediane) vermogen is gelijk aan het middelste vermogen wanneer de vermogens van alle huishoudens van laag naar hoog worden gerangschikt. Dat wil zeggen dat de helft van de huishoudens meer en de andere helft minder vermogen bezit.

6.1.1 Opbouw bezittingen en schulden huishoudens, 1 januari 2017*

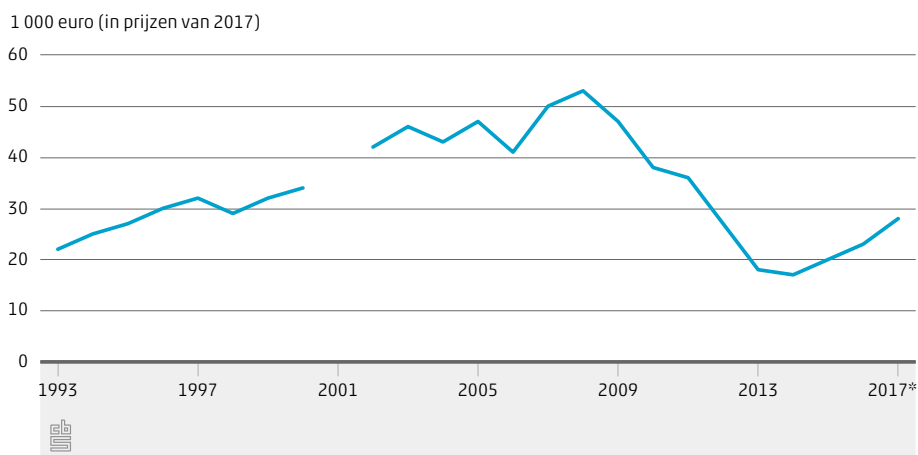
6.2 Ontwikkeling vermogen

Vermogen van huishoudens gestegen

In 2017 bedroeg het doorsnee vermogen van huishoudens 28,3 duizend euro, bijna 6 duizend euro meer dan een jaar eerder. Het vermogen is vooral hoger doordat woningen in waarde zijn gestegen. Ondanks de stijging is het vermogen nog niet op het niveau van 2008. Wanneer de eigen woning buiten beschouwing blijft, is het vermogen met 14,1 duizend euro iets hoger dan in 2016.

Het doorsnee vermogen van huishoudens is in vijftien jaar tijd sterk gegroeid, van 22 duizend euro in 1993 tot 53 duizend euro in 2008. De invloed van de economische crisis op het vermogen in Nederland is groot geweest. Zo daalde het doorsnee vermogen tussen 2008 en 2014 met 68 procent. Dit kwam vooral door de dalende huizenprijzen. Met het economische herstel in 2014 nam ook het vermogen weer toe.

6.2.1 Doorsnee vermogen van huishoudens¹⁾, 1 januari

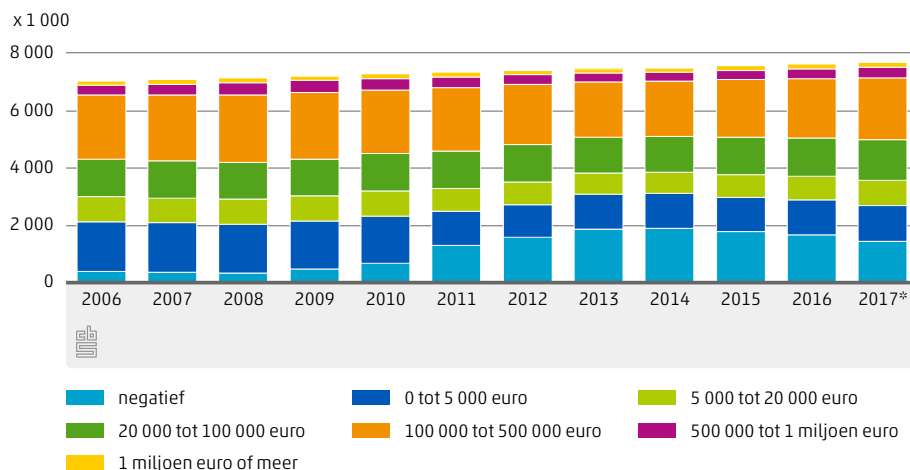
¹⁾ Vermogenscijfers voor 2001 zijn niet beschikbaar.

6.3 Vermogensverdeling

Minder huishoudens met schulden

Sinds het uitbreken van de economische crisis in 2008 is het aantal huishoudens met meer schulden dan bezittingen toegenomen. Vanaf 2014 is deze groep kleiner geworden. In 2017 hadden bijna 1,5 miljoen huishoudens een negatief vermogen, 225 duizend minder dan een jaar eerder. Ruim 1,2 miljoen huishoudens hadden een klein vermogen van maximaal 5 duizend euro. Deze groep is licht gegroeid. In 2017 waren er vergeleken met het jaar ervoor 150 duizend huishoudens meer met een vermogen van minimaal een ton. Vooral het aantal huishoudens met een vermogen tussen de 100 duizend en 500 duizend euro is toegenomen.

6.3.1 Huishoudens naar grootte van het vermogen, 1 januari

Meer miljonairs

In 2017 had 2,3 procent van de huishoudens een vermogen van 1 miljoen euro of meer. Dat zijn 179 duizend huishoudens, bijna 11 duizend meer dan een jaar eerder. Een miljonairshuishouden had in 2017 een doorsnee vermogen van 1,5 miljoen euro. Dat was ruim 60 keer zo hoog als het vermogen van niet-miljonairs: 25 duizend euro. Miljonairs hebben minder vaak schulden dan niet-miljonairs: 13 procent tegen 49 procent.

Van de miljonairs had twee derde een vermogen tussen de 1 en 2 miljoen euro. Ruim een kwart van de miljonairs heeft een vermogen tussen de 2 en 5 miljoen euro. Een klein deel van de miljonairs, 2 procent, heeft een vermogen van 10 miljoen euro of meer.

179 000 miljonairs

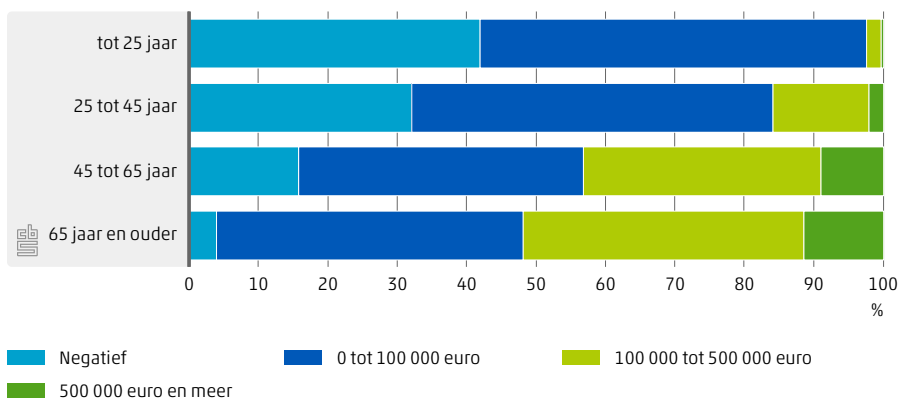

6.4 Vermogen naar kenmerken van huishoudens

Helft 65-plushuishoudens heeft meer dan een ton vermogen

De levensfase van een huishouden is sterk bepalend voor de omvang van het vermogen. Jonge huishoudens met een hoofdkostwinner tot 25 jaar hebben nauwelijks vermogen. Dat wordt pas opgebouwd in de loop der jaren. De hoogste vermogens zijn dan ook te vinden bij de 65-plussers. Ze bezitten vaak een eigen woning en hebben nauwelijks of geen hypotheekschuld meer. Begin 2017 bedroeg het doorsnee vermogen van 65-plushuishoudens 113 duizend euro. Ruim de helft van de 65-plushuishoudens had een vermogen van meer dan een ton en een tiende had meer dan een half miljoen. Een negatief vermogen kwam bij 4 procent van de 65-plussers voor.

6.4.1 Vermogen naar leeftijd hoofdkostwinnaar, 1 januari 2017*

Eenoudergezin minst vermogend

In 2017 hadden alleenstaanden duidelijk minder vermogen dan meerpersoonshuishoudens, 8 duizend versus 59 duizend euro. Met een doorsnee vermogen van 4 duizend euro waren eenoudergezinnen het minst vermogend. Paren zonder kinderen waren het meest vermogend. Met 102 duizend euro was hun

doorsnee vermogen 48 duizend euro hoger dan dat van stellen met kinderen.
Zie [StatLine](#).

Zelfstandigen meest vermogend

Het doorsnee vermogen van huishoudens met inkomen als zelfstandige was met 129 duizend euro ruim 100 duizend euro hoger dan dat van werknemershuishoudens. Huishoudens met voornamelijk inkomen uit pensioen zijn eveneens relatief vermogend, terwijl huishoudens in de bijstand nauwelijks vermogen hebben.

Hoogste inkomensgroep bezit 36 procent van het totale vermogen

Het doorsnee vermogen loopt op met het stijgen van het inkomen: van duizend euro in de eerste inkomensgroep naar 234 duizend euro in de tiende en hoogste inkomensgroep. Van het totale vermogen van Nederlandse huishoudens was 4 procent in handen van de laagste inkomensgroep, terwijl de hoogste inkomensgroep over 36 procent beschikte.

6.5 Regionale vermogensverdeling

Grote vermogens in kleine Brabantse gemeenten

Met een doorsnee vermogen van 299 duizend euro was Laren (Noord-Holland) de meest vermogende gemeente van Nederland in 2017. De top tien werd echter gedomineerd door een aantal kleine gemeenten in Noord-Brabant: Sint Anthonis, Hilvarenbeek, Alphen-Chaam, Oirschot, Reusel-De Mierden en Bergeijk. Hier wonen naar verhouding veel ouderen, die gedurende hun leven een flink vermogen hebben opgebouwd.

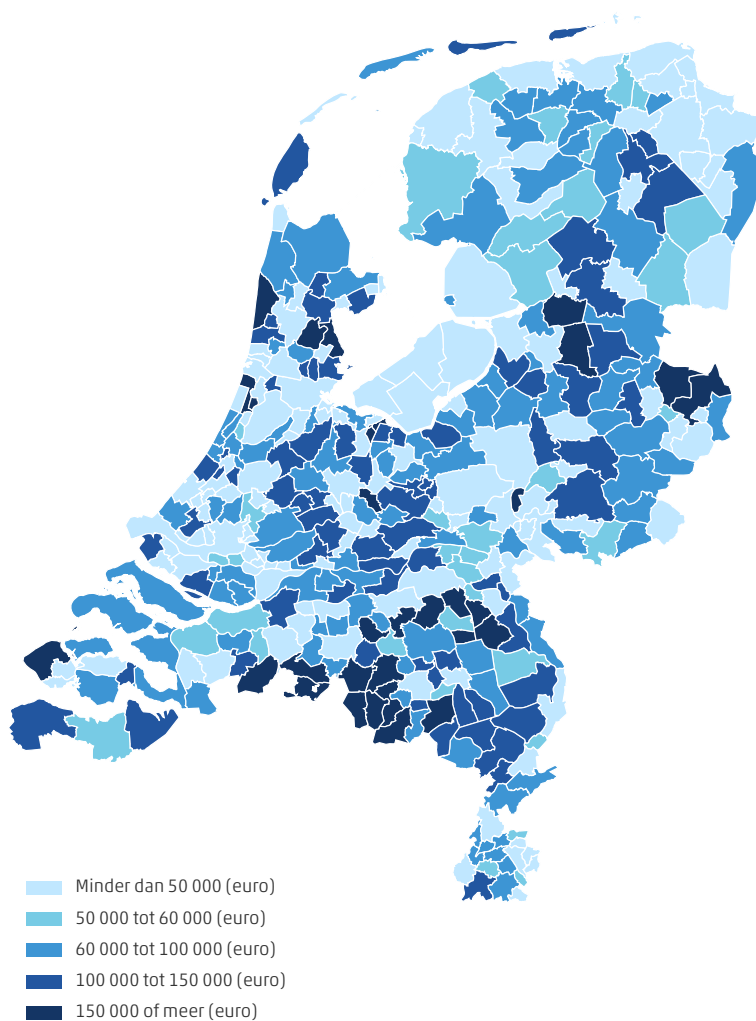
Kleine vermogens in de grote steden

Huishoudens in Rotterdam hadden met 2 800 euro het laagste doorsnee vermogen. Ook Den Haag en Amsterdam stonden in de top tien van gemeenten met de laagste vermogens. Van de vier grote gemeenten behoorde Utrecht niet tot deze top tien, maar ook daar was het vermogen met 9 600 euro relatief laag. In de grote steden wonen relatief veel jongeren, uitkeringsontvangers en personen met een niet-westerse migratieachtergrond. Deze groepen hebben doorgaans weinig vermogen.

6.5.1 De tien gemeenten met het hoogste en laagste mediaan vermogen, 1 januari 2017*

Hoogste mediaan vermogen		Laagste mediaan vermogen	
	1 000 euro		1 000 euro
Laren (NH.)	298,5	Rotterdam	2,8
Bloemendaal	270,0	Groningen	3,1
Rozendaal	266,4	Arnhem	3,7
Sint Anthonis	208,0	Lelystad	4,4
Hilvarenbeek	206,3	Heerlen	4,8
Alphen-Chaam	206,1	Enschede	5,9
Oirschot	202,9	's-Gravenhage	6,0
Reusel-De Mierden	196,7	Amsterdam	6,2
Staphorst	193,6	Schiedam	6,4
Bergeijk	193,1	Nijmegen	6,5

6.5.2 Doorsnee vermogen van huishoudens, 1 januari 2017*

6.6 Nalatenschappen

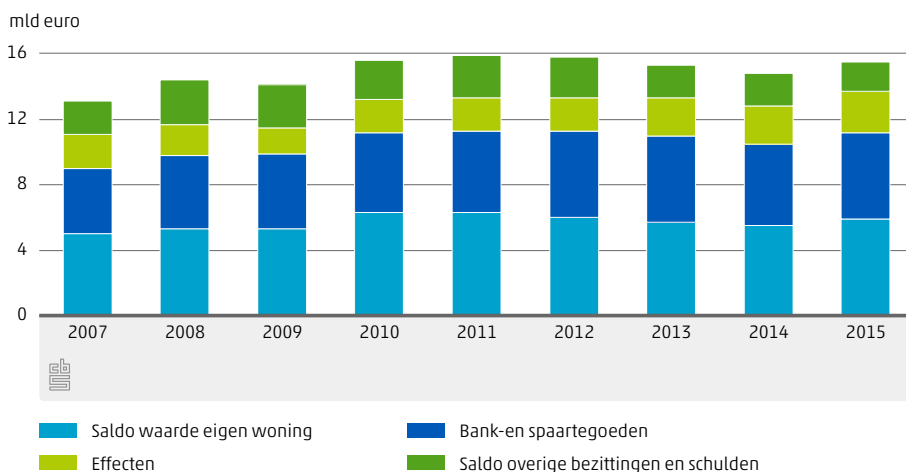
Het nagelaten vermogen van overledenen is in 2015 na enkele jaren van krimp weer groter geworden. Ruim 146 duizend overledenen lieten 15,5 miljard euro aan vermogen na. Het nagelaten vermogen in 2015 is het saldo van 18,7 miljard euro

aan bezittingen en 3,2 miljard euro aan schulden. De waarde van de nagelaten woning, dit is de waarde van de woning minus de hypotheekschuld, vormt met 5,9 miljard euro de grootste post. In 2007 waren de nalatenschappen 13,1 miljard euro waard. In de jaren daarna steeg het totale nagelaten vermogen naar bijna 16 miljard euro in 2011. Daarna daalde de waarde van de nalatenschappen tot 14,8 miljard euro in 2014.

Bank- en spaartegoeden belangrijker onderdeel van nagelaten vermogen

In vergelijking met 2007 is het saldo van de bank- en spaartegoeden een belangrijker onderdeel geworden van het nagelaten vermogen. Het aandeel hiervan ging van 30 procent in 2007 naar 34 procent (5,3 miljard euro) in 2015. Het aandeel van de eigen woning is met 38 procent voor beide jaren gelijk. Het saldo van overige bezittingen en schulden (overig onroerend goed, ondernemingsvermogen en roerende zaken minus alle schulden naast de hypotheekschuld) is een kleiner onderdeel gaan vormen.

6.6.1 Bestanddelen van het nagelaten vermogen

65-plussers laten steeds meer vermogen na

Erflaters van 65 tot 75 jaar lieten in 2015 het meeste vermogen na, in doorsnee 33 duizend euro. Bij overledenen van 75 tot 85 jaar was dat 28 duizend euro, zie [Statline](#). Onder de oudste overledenen (95 jaar of ouder) lag het nagelaten

vermogen met 20,6 duizend euro een stuk lager. In 2007 lag de piek in het doorsnee vermogen nog bij de 55- tot 65-jarigen. Het opschuiven van de piek laat het verschil tussen de voor- en de naoorlogse generatie zien. In 2007 waren de overledenen van 65 tot 75 jaar voor het merendeel geboren voor de oorlog. In 2015 was een groot deel van de 65-tot 75 jarige overledenen geboren na de oorlog. Vooroorlogse generaties hebben minder vermogen kunnen opbouwen.

Het doorsnee vermogen van overledenen van 35 tot 65 jaar is daarentegen gedaald. De nalatenschap van overledenen van 35 tot 55 jaar nam relatief het sterkst af. Dit heeft niet alleen te maken met de al vermelde gedaalde woningwaarde vanaf 2010, ook de nagelaten hypotheekschuld nam bij hen het sterkst toe.

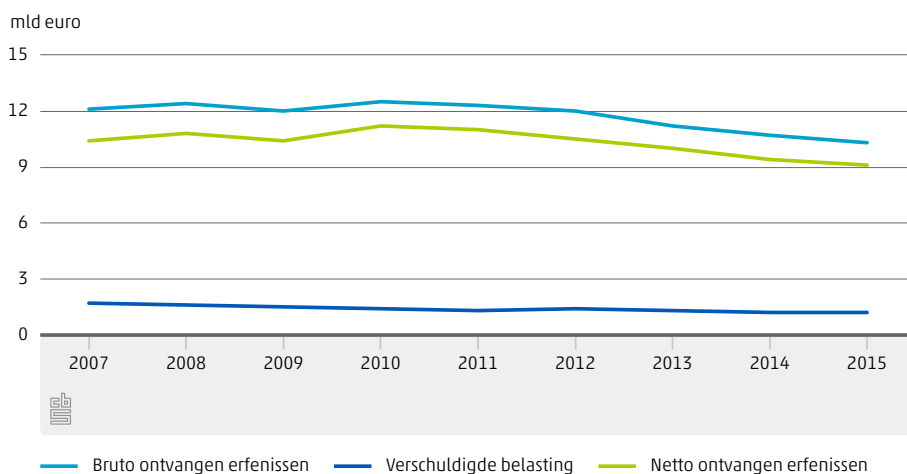
Ontvangers van erfenissen

Nabestaanden van de overledene moeten belasting betalen over het ontvangen deel van de erfenis. In tegenstelling tot de hoogte van het nagelaten vermogen is de hoogte van de ontvangen erfenis alleen bekend als door één van de ontvangers van de erfenis aangifte erfbelasting is gedaan. Als een ontvangen erfenis onder het vrijstellingsbedrag valt, hoeft er geen belastingaangifte te worden gedaan. De Belastingdienst verzoekt erfgenamen om aangifte te doen als ze vermoedt dat één of meer van de erfgenamen een bedrag boven de vrijstellingsgrens heeft ontvangen. Daarnaast zijn ontvangers verplicht zelf aangifte te doen als de Belastingdienst geen bericht heeft gestuurd, maar er toch meer wordt ontvangen dan het vrijgestelde bedrag. De hoogte van de verschuldigde erfbelasting is afhankelijk van de relatie van de ontvanger tot de overledene.

9,1 miljard euro aan erfenissen ontvangen in 2015

In 2015 deden 158 duizend ontvangers van erfenissen aangifte erfbelasting ter waarde van 10,3 miljard euro. Hierover werd 1,2 miljard euro erfbelasting afgedragen. De netto waarde van de ontvangen erfenissen was in 2015 met 9,1 miljard euro lager dan in voorgaande jaren. De netto waarde steeg van 10,4 miljard euro in 2007 tot 11,2 miljard euro in 2010. Vanaf 2011 daalde de netto waarde. De daling houdt verband met de in 2010 verruimde vrijstellingsbedragen voor partners en kinderen waardoor er minder aangiften erfbelasting werden gedaan. Daardoor daalde eveneens de totale verschuldigde belasting, van 1,7 miljard euro in 2007 naar 1,2 miljard euro in 2015.

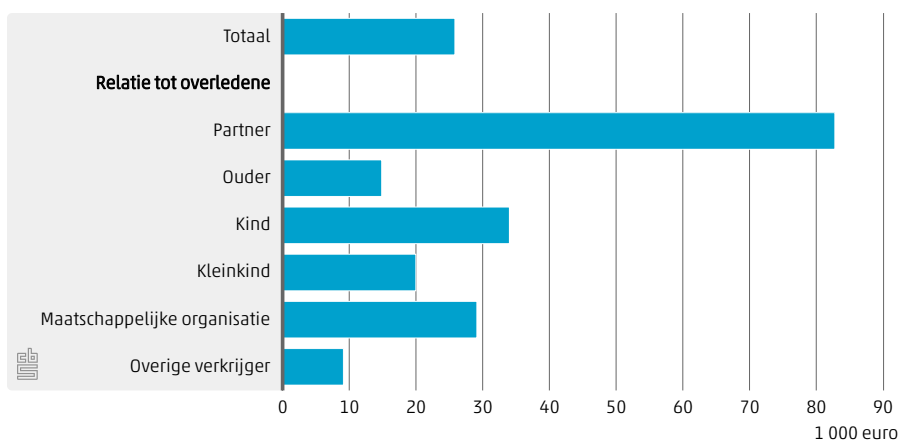
6.6.2 Belastingaangifte erfenissen

Partners ontvangen in doorsnee het hoogste bedrag

De helft van de ontvangers van erfenissen waren kinderen van de overledene, bij 10 procent ging het om de partner. Kinderen ontvingen 4,9 miljard euro (54 procent) van de totale netto erfenissen in 2015, in doorsnee 34 duizend euro per ontvanger. Partners van overledenen ontvingen gezamenlijk een kwart van het totale bedrag, en in doorsnee 83 duizend euro. Maatschappelijke organisaties of goede doelen betalen geen belasting over de ontvangen erfenissen. In 2015 ontvingen 2 200 maatschappelijke organisaties 302 miljoen euro aan erfenissen, met een doorsnee waarde van 29 duizend euro. In 2007 bedroeg het doorsnee ontvangen bedrag 22 duizend euro. Tussen 2007 en 2015 bleven het aantal en het aandeel erfenissen dat ten goede kwam aan een maatschappelijke organisatie redelijk stabiel.

6.6.3 Doorsnee waarde van de ontvangen erfenis, 2015

7.

Welvaart van werkenden

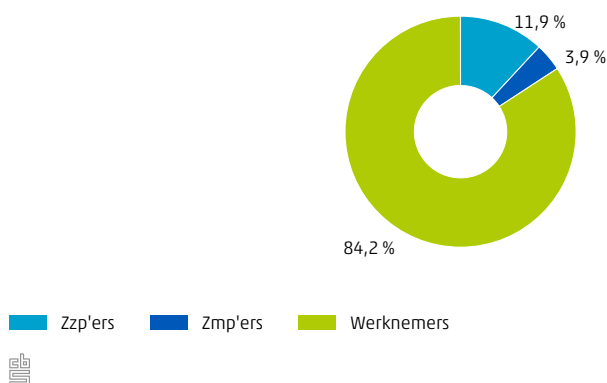
Er komen steeds meer zelfstandigen; vooral zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers) zijn in opmars. Hoe hoog is het inkomen van zzp'ers en zelfstandigen met personeel (zmp'ers) vergeleken met dat van werknemers? Hoe ontwikkelde de koopkracht van deze drie groepen werkenden zich de afgelopen tien jaar? Welk deel van de werknemers, zzp'ers en zmp'ers leeft ondanks hun inkomen uit werk toch onder de armoedegrens? En wat is het vermogen van werkenden?

7.1 Werknemers en zelfstandigen

Meeste werkenden zijn werknemers

Werknemers zijn veruit de grootste groep werkenden. Van de 7,5 miljoen mensen met vooral inkomen uit werk was voor 84 procent in 2017 loon als werknemer de voornaamste inkomensbron. Zo'n 12 procent had vooral inkomsten als zelfstandige zonder personeel en 4 procent als zelfstandige met personeel.

7.1.1 Samenstelling werkenden, 2017*

Werkenden

Onder werkenden worden in deze publicatie werknemers, zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers) en zelfstandigen met personeel (zmp'ers) van 15 tot 75 jaar verstaan. Of iemand tot een van deze drie categorieën behoort, wordt bepaald door te kijken naar de voornaamste inkomensbron gedurende het jaar. Dit betekent dat iemand die bijvoorbeeld vooral inkomsten uit loon heeft en dus als *werknemer* wordt beschouwd, daarnaast in een jaar ook andere inkomensbronnen kan hebben, zoals een arbeidsongeschiktheidsuitkering of winst als zelfstandig ondernemer.

Een *zelfstandige* is een persoon die arbeid verricht voor eigen rekening of risico:

- In een eigen bedrijf of praktijk (zelfstandig ondernemer).
- Als directeur-groootaandeelhouder (dga). Voor dga's geldt weliswaar dat zij net als werknemers loon ontvangen, maar wel van het eigen bedrijf. Daarmee zijn de positie en verantwoordelijkheden in het bedrijf vergelijkbaar met die van andere zelfstandigen.
- In het bedrijf of de praktijk van een gezinslid (meewerkend gezinslid).
- Als overige zelfstandige (personen met inkomen uit overige arbeid, freelancers en alfa-hulpverleners).

De zelfstandigen worden onderverdeeld in:

Zelfstandigen zonder personeel

Een zelfstandige zonder personeel is hetzij een zelfstandige ondernemer zonder personeel, hetzij een directeur-groootaandeelhouder zonder personeel, of een overige zelfstandige. De overige zelfstandigen hebben in principe geen bedrijf en hebben daarmee niemand in dienst.

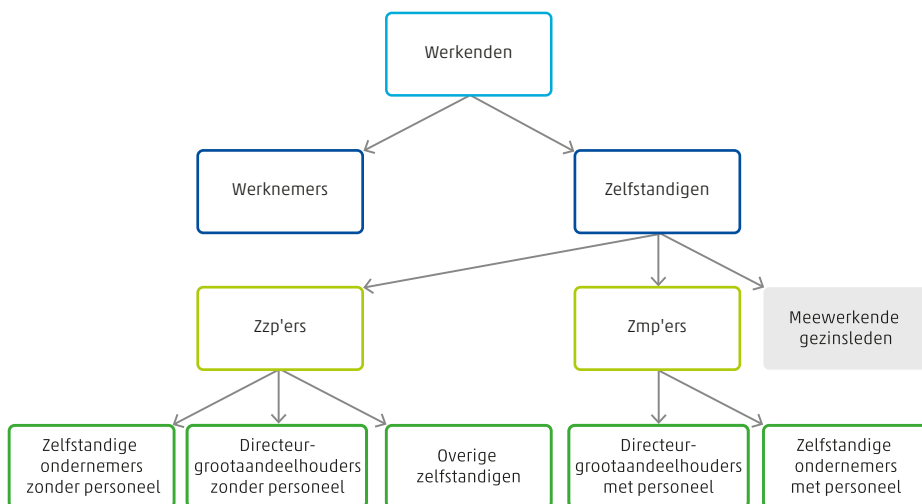
Zelfstandigen met personeel

Een zelfstandige met personeel is een zelfstandig ondernemer met personeel of een dga met personeel.

Meewerkende gezinsleden

Meewerkende gezinsleden vormen een aparte categorie binnen de zelfstandigen. Het zijn personen die arbeid verrichten, niet op basis van een expliciete arbeidsovereenkomst, in het bedrijf of de praktijk van de partner of de ouders. Meewerkende gezinsleden worden in dit artikel niet meegenomen. Het gaat om een kleine groep van circa 22 duizend personen, voornamelijk vrouwelijke partners (CBS StatLine, 2019a).

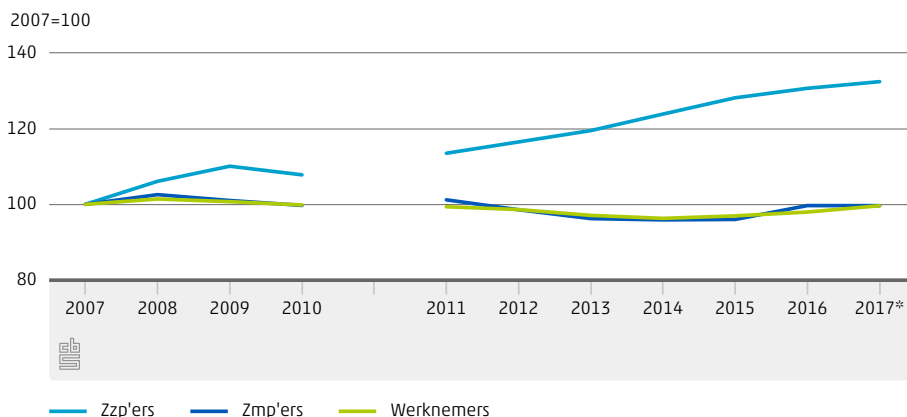
Werkenden in het IIVS

Opmars van de zelfstandige zonder personeel

Bij werknemers en zelfstandigen met personeel was in de periode 2007 tot en met 2017 sprake van een soortgelijke ontwikkeling. Zowel het aantal werknemers als het aantal zmp'ers was in 2017, na een dip gedurende de economische recessie, weer terug op het peil van 2007. De groei van het aantal werkenden in deze periode komt dan ook geheel voor rekening van het aantal zelfstandigen zonder personeel. Dit aantal is tussen 2007 en 2017 vrijwel voortdurend gestegen. In 2017 waren er ruim 896 duizend zzp'ers, bijna een derde meer dan tien jaar eerder. De hier geschetste ontwikkelingen van het aantal werknemers en zelfstandigen zonder en met personeel zijn in lijn met de zelfrapportages vanuit de Enquête beroepsbevolking, zie CBS StatLine (2019b).

7.1.2 Ontwikkeling van het aantal werknemers en zelfstandigen¹⁾

¹⁾ Door de revisie van inkomensbegrippen die vanaf 2011 werd ingevoerd, zijn de reeksen 2007-2010 en 2011-2017 niet helemaal vergelijkbaar.

7.2 Inkomen en koopkracht

Zelfstandigen met personeel hebben hoogste inkomen

In 2017 bedroeg het mediane persoonlijk inkomen (zie hoofdstuk 3) van werkenden 35 duizend euro. Zelfstandigen met personeel hadden met 48,6 duizend euro het hoogste doorsnee-inkomen. Op de tweede plek stonden de werknemers met 35,2 duizend euro. De zzp'ers sloten de ranglijst met een mediaan inkomen van 28 duizend euro. Een werkende kan naast inkomsten uit werk ook andere inkomsten hebben, bijvoorbeeld uit een AOW- of arbeidsongeschiktheidsuitkering. Ook kunnen zelfstandigen tevens inkomen als werknemer hebben, of andersom. Deze inkomsten zijn hier bij het inkomen meegerekend.

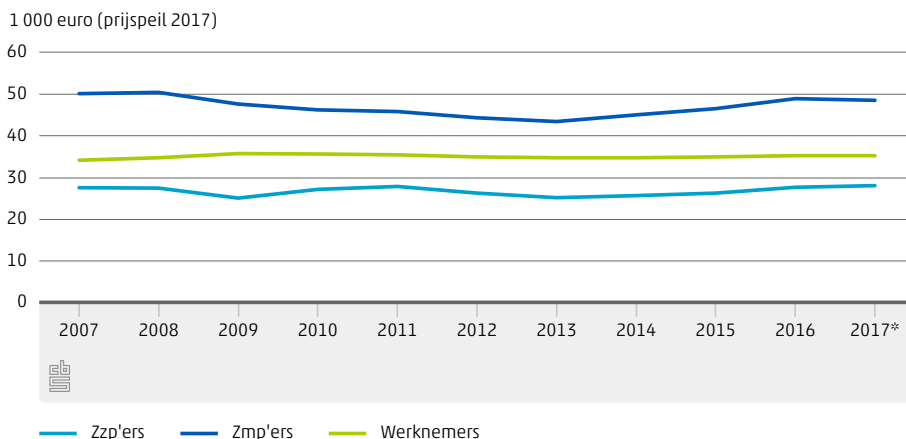
42% minder inkomen voor
werknemer dan voor zmp'er

Persoonlijk inkomen al tien jaar stabiel

Het doorsnee persoonlijke inkomen van werkenden is, na correctie voor de prijsontwikkeling (zie Bijlage B), opvallend stabiel gebleven gedurende 2007–2017, een periode die voor een groot deel werd bepaald door de economische crisis. Dit geldt zowel voor het inkomen van werknemers (van 34,1 duizend naar 35,2 duizend euro), als voor dat van zelfstandigen zonder (van 27,5 duizend naar 28,0 duizend euro) en met personeel (van 50,1 duizend naar 48,6 duizend euro). Wel is zichtbaar dat van de werkenden de zmp'ers de meeste inkomensmalheur van de crisis hebben ondervonden, met 2013 als dieptepunt. Dat neemt niet weg dat de doorsnee-zmp'er gedurende de afgelopen tien jaar een beduidend hoger persoonlijk inkomen had dan de doorsneewerknemer en zeker de doorsnee-zzp'er.

7.2.1 Mediaan persoonlijk inkomen van werknemers en zelfstandigen

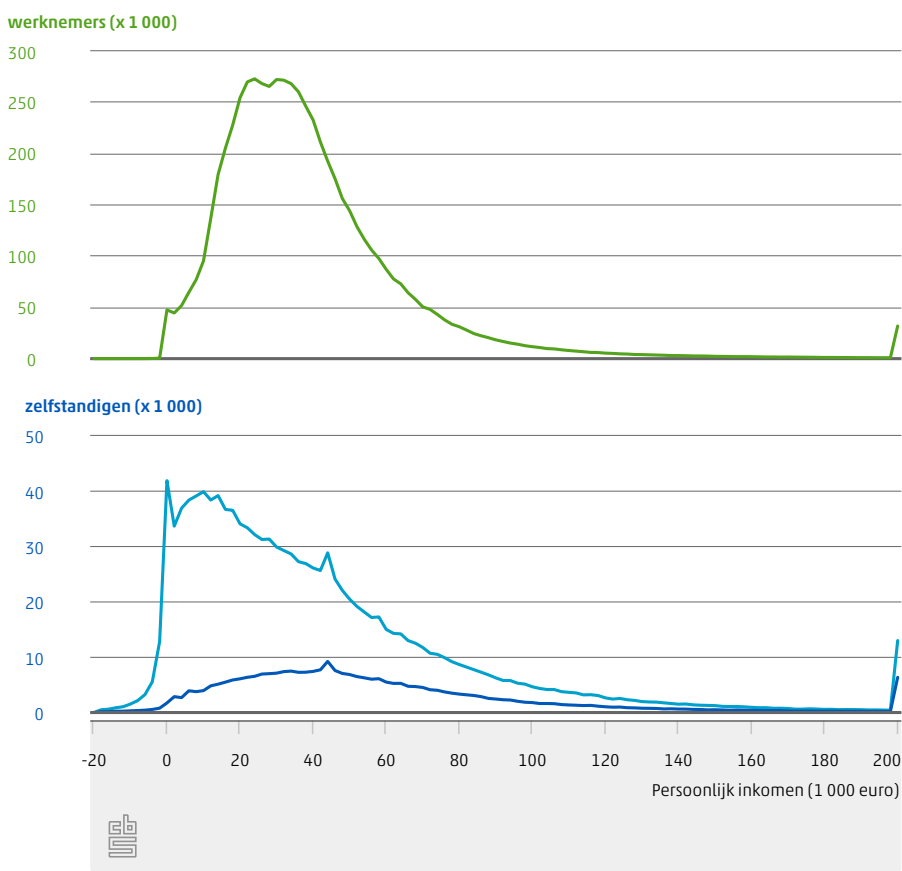

Inkomen zelfstandigen schever verdeeld dan bij werknemers

De verdeling van het persoonlijk inkomen van beide groepen zelfstandigen is duidelijk schever dan die van het inkomen van werknemers. Vrijwel geen werknemer had in 2017 een negatief inkomen, terwijl 3 procent een inkomen boven de ton had. Daarentegen hadden 32 duizend zelfstandigen een negatief inkomen. Dit zijn zelfstandigen die verlies hadden geleden. Het waren voornamelijk zzp'ers. Van alle zzp'ers had 6 procent een inkomen hoger dan 100 duizend euro, terwijl dit aandeel bij zmp'ers 13 procent was.

De piek van de verdeling van het doorsnee-inkomen van werknemers ligt bij een inkomen van 24 tot 26 duizend euro. Bij zzp'ers is dat tussen de nul en 2 duizend euro. Een verklaring hiervoor is het grote aandeel, voornamelijk vrouwelijke, partners van de hoofdkostwinner in deze categorie. Bij 2 op de 3 personen vormt dit geringe zzp-inkomen weliswaar het hoofdinkomen, voor het huishouden waar men deel van uitmaakt is dit een bijverdienste. De piek rond 44 duizend euro bij zmp'ers weerspiegelt het grote aandeel directeur-grotaandeelhouders in deze groep die het wettelijk verplichte gebruikelijke loon aan zichzelf uitbetalen. Deze piek is eveneens te zien bij de zzp'ers.

7.2.2 Werknemers en zelfstandigen naar hoogte van het persoonlijk inkomen¹⁾, 2017

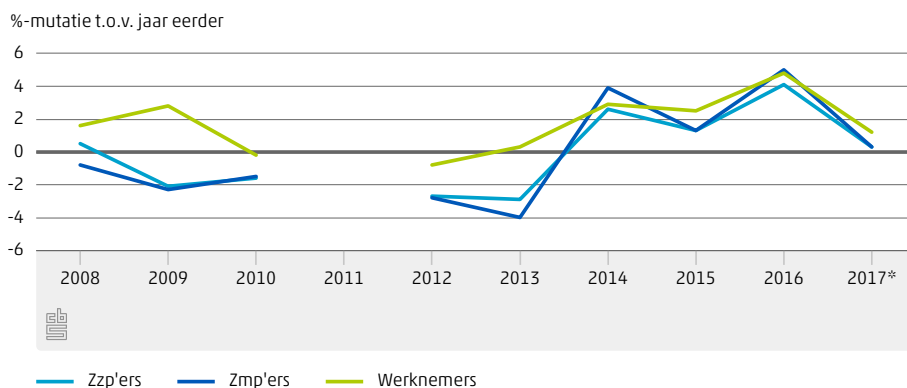

¹⁾ Aantal personen per inkomensklasse met een breedte van 2 duizend euro.

Koopkracht werkenden gestegen sinds 2013

Sinds 2013 is de koopkracht van de werkenden na een eerdere daling weer toegenomen. De ontwikkeling van de koopkracht (zie hoofdstuk 4) van zelfstandigen zonder personeel bleef in 2007–2017 structureel achter bij die van werknemers. Steeg de koopkracht bij werknemers, dan nam die bij de zzp'ers minder toe. Was er sprake van een daling, dan was deze bij de zzp'ers groter dan bij de werknemers.

7.2.3 Mediane koopkrachtontwikkeling werknemers en zelfstandigen¹⁾

¹⁾ Door de revisie van inkomensbegrippen die vanaf 2011 werd ingevoerd, zijn de reeksen 2007-2010 en 2012-2017 niet helemaal vergelijkbaar.

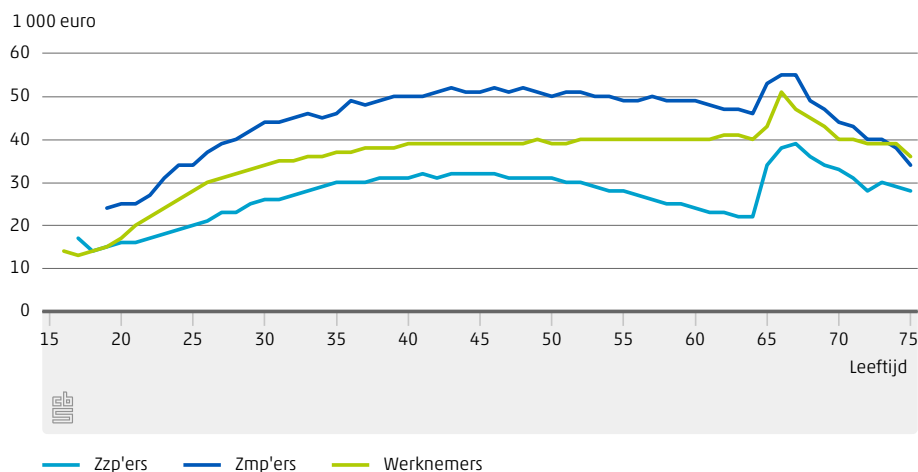
7.3 Inkomen naar kenmerken van werkenden

Inkomen piekt bij doorwerkende AOW-gerechtigden en veertigers

Het doorsnee persoonlijk inkomen van werkenden kent naar leeftijd een specifiek verloop. De piek ligt bij diegenen die net de AOW-gerechtigde leeftijd hebben bereikt. Zij ontvangen naast inkomen uit werk ook AOW en pensioen. Het gaat echter om een kleine groep; het aantal werkenden neemt af richting de AOW-gerechtigde leeftijd, vooral bij werknemers. Van de zelfstandigen werkt een relatief groot aandeel door.

Als de pensioenpiek buiten beschouwing blijft, dan geldt dat werknemers rond hun 40ste levensjaar veelal hun maximale inkomen hebben bereikt. Tot aan de AOW-gerechtigde leeftijd blijft dit inkomen nagenoeg gelijk. Bij zelfstandigen is dat anders. Ook bij hen loopt het doorsnee-inkomen op tot rond de 40 jaar, daarna blijft het enkele jaren op hetzelfde niveau om vervolgens weer te dalen. Bij zzp'ers is deze daling aanzienlijk sterker dan bij zmp'ers.

7.3.1 Persoonlijk inkomen werknemers en zelfstandigen, 2017*

Inkomenskloof werkende mannen en vrouwen

Werkende mannen van 15 tot 75 jaar hebben een hoger doorsnee-inkomen dan dito vrouwen: 42,3 duizend tegen 27,1 duizend euro. Met name onder zzp'ers is het verschil groot. Het verschil in inkomen tussen man en vrouw is vooral een gevolg van het hoge aandeel vrouwen dat in deeltijd werkt. Zo heeft in de leeftijd van 15 tot 75 jaar bijna twee derde van de werkende vrouwen een deeltijdbaai, tegen een kwart van de werkende mannen (CBS StatLine, 2019c). Onder vrouwen hebben zmp'ers een gemiddeld langere werkweek dan werknemers en zzp'ers, wat tot uitdrukking komt in hun inkomen.

56% minder inkomen voor
vrouwelijke dan mannelijke zzp'er

Hoogopgeleide werkenden hebben in doorsnee meer inkomen dan lager opgeleiden. In 2017 bedroeg het mediane persoonlijke inkomen van hoogopgeleide werkenden 45,1 duizend euro. Het inkomen van de middelbaar opgeleiden was met 28,8 duizend flink lager; de laagopgeleide werkenden zaten daar nog eens bijna 6 duizend euro onder.

Ook herkomst maakt uit bij het doorsnee-inkomen van werkenden. In 2017 bedroeg het mediane persoonlijk inkomen van werkenden met een Nederlandse achtergrond 36,1 duizend euro. Dat is ruim 3 duizend euro meer dan bij werkenden met een westerse migratieachtergrond en ruim 7 duizend euro meer dan werkenden met een niet-westerse migratieachtergrond. Werkenden met een niet-westerse achtergrond zijn doorgaans jonger en gemiddeld minder hoog opgeleid waardoor hun inkomen ook lager ligt.

7.3.2 Mediaan persoonlijk inkomen werkenden naar persoonskenmerken, 2017*

	Totaal werkenden	Zzp'ers	Zmp'ers	Werknemers
	1 000 euro			
Totaal	35,0	28,0	48,6	35,2
Geslacht				
Man	42,3	36,8	54,1	42,4
Vrouw	27,1	16,1	37,5	27,7
Onderwijsniveau				
Laag	23,2	18,6	31,1	23,3
Middelbaar	28,8	22,4	41,4	29
Hoog	45,1	35,8	63,7	45,4
(Migratie)achtergrond				
Nederlands	36,1	30,0	51,2	36,1
Westers	32,7	22,7	48,0	33,5
Niet-westers	28,9	20,5	32,1	29,5

Voltijds zmp'er heeft hoogste inkomen

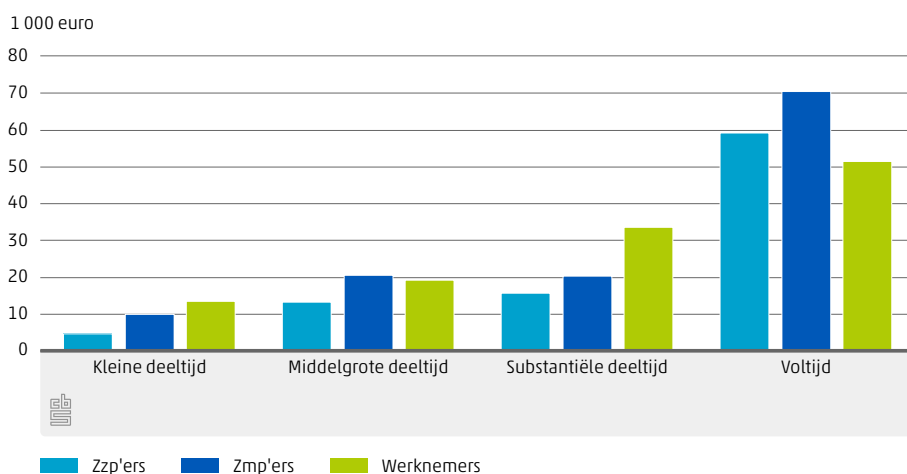
Het doorsnee inkomen van zmp'ers met een voltijds werkweek steekt met ruim 70 duizend euro duidelijk uit boven dat van zzp'ers (59 duizend euro) en werknemers (52 duizend euro). Bij deeltijders is dat niet het geval. Daar zijn het de werknemers die in doorsnee het meeste inkomen hebben of, bij een middelgrote deeltijdbaan, vrijwel evenveel inkomen hebben als zmp'ers.

De inkomenskloof tussen voltijders en deeltijders is het grootst bij zzp'ers. Zo is het inkomen van voltijds werkende zzp'ers 13 keer zo groot als dat van zzp'ers met een kleine deeltijdbaai. Bij zmp'ers is dat 7 keer, bij werknemers 4 keer. Ook het inkomensverschil tussen voltijders en substantiële deeltijders is met bijna 4 keer zoveel inkomen bij zzp'ers duidelijk groter dan bij zmp'ers (3,5) en werknemers (1,5).

Arbeidsduur: deeltijdfactor

Uit het Stelsel van Sociaal-statistische bestanden is voor werkenden een deeltijdfactor afgeleid. Onderscheid wordt gemaakt in achtereenvolgens kleine deeltijd (minder dan 0,3 voltijdsequivalent), middelgrote deeltijd (van 0,3 tot 0,6 vte), substantiële deeltijd (van 0,6 tot 0,95 vte) en voltijds werk (0,95 vte of meer). Uitgaande van een voltijds werkweek van 40 uur komt deze indeling bij benadering overeen met respectievelijk wekelijks minder dan 12 uur, 12 tot 24 uur, 24 tot 36 uur, en 36 uur of meer betaald werk.

7.3.3 Mediaan persoonlijk inkomen naar arbeidsduur, 2017*

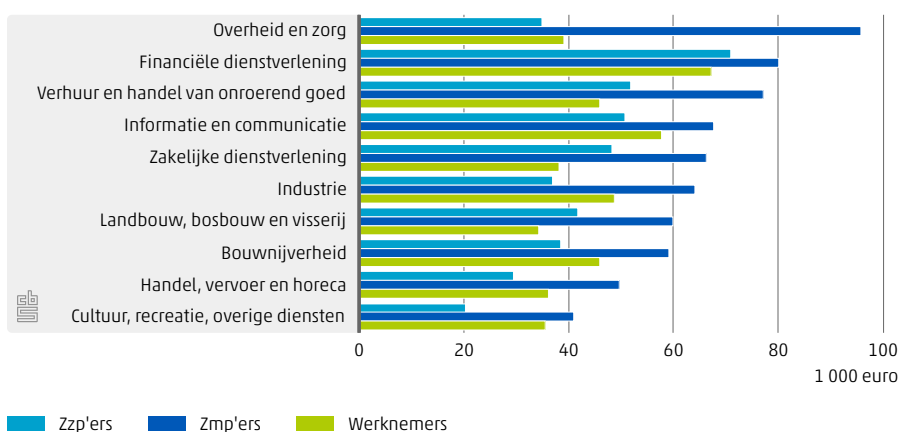

Inkomen zmp'ers in overheid- en zorgsector springt eruit

Zmp'ers die bij de overheid of in de zorg werken hebben met ruim 95 duizend euro van alle zmp'ers het hoogste doorsnee inkomen. Vooral artsen die als zelfstandige in de zorg werken verdienen relatief veel (CBS StatLine, 2019d). Na de overheid en zorg volgen zmp'ers werkzaam in de financiële dienstverlening met een inkomen van 80 duizend euro. In deze bedrijfstak ontlopen de inkomens van zmp'ers en zzp'ers elkaar het minst. Het is tevens de bedrijfstak waar de hoogste inkomens van zzp'ers en werknemers aangetroffen worden. Op enige afstand komen bij zzp'ers de sectoren verhuur en handel van onroerend goed, informatie en communicatie, en zakelijke dienstverlening.

In de handel, vervoer en horeca en in de cultuur, recreatie en overige diensten hebben zmp'ers, zzp'ers en werknemers een naar verhouding laag doorsnee inkomen. Voor werknemers geldt dat ook in de landbouw, bosbouw en visserij. In de genoemde sectoren vindt vaak seizoensarbeid plaats.

7.3.4 Mediaan persoonlijk inkomen per bedrijfstak, 2017*

7.4 Werkenden met risico op armoede

Armoederisico van werkenden in 2017 gelijk gebleven

Van de werkende bevolking van 15 tot 75 jaar maakte 2,5 procent (188 duizend personen) in 2017 deel uit van een huishouden met een inkomen onder de lage-inkomensgrens. Dat is vergelijkbaar met 2016, maar minder dan in 2015 toen 212 duizend werkenden (2,9 procent) onder de kritische inkomensgrens leefden. Vanaf het piekjaar 2013 toen nog 3,5 procent van de werkenden een laag inkomen hadden daalde het aandeel met risico op armoede, maar in 2017 stabiliseerde het risico. De verbijzondering naar arbeidsmarktpositie laat zien dat onder werknemers het percentage met een laag inkomen verreweg het kleinst is (1,6 procent in 2017). Onder zmp'ers is het aandeel bijna 3 keer zo groot (4,5 procent) en onder zzp'ers ruim 5 keer zo groot (8,6 procent). Ook in de ontwikkeling van het armoedepercentage springen de zzp'ers er ongunstiger uit. Bij zmp'ers en werknemers bleef het percentage in 2017 na eerdere daling stabiel, maar bij zzp'ers liep het percentage na voorafgaande daling voor het eerst weer op van 8,1 procent in 2016 naar 8,6 procent in 2017.

Ook langdurig armoederisico nagenoeg onveranderd

In 2017 behoorden 39 duizend werkenden oftewel 0,6 procent van de werkende bevolking ten minste vier jaar achtereen tot de groep met een laag inkomen. Daarmee bleef het aandeel werkenden met een langdurig armoederisico vanaf 2014 vrijwel onveranderd. Meer specifiek bleef bij werknemers en zzp'ers het aandeel sinds 2014 vrijwel stabiel, met respectievelijk 0,4 en 1,9 procent. Bij zmp'ers daalde het percentage van 1,0 procent in 2014 naar 0,7 procent in 2016 en kwam in 2017 uit op 0,8 procent.

Zzp'ers meest kwetsbare groep

De alsmaar groeiende groep zzp'ers is het meest kwetsbaar voor armoede. In vergelijking met werknemers en zelfstandigen met personeel profiteren ze minder van het economisch herstel dat begin 2014 inzette. Het armoederisico, zowel incidenteel als langdurig, is bij hen verreweg het hoogst. Zzp'ers investeren ook het minst in hun eigen sociale zekerheid. Zo was in 2015 een vijfde deel van de zzp'ers verzekerd tegen arbeidsongeschiktheid, tegen een derde van de zmp'ers (CBS,

2018). Ook hadden zzp'ers minder vaak een private pensioenverzekering of lijfrente afgesloten dan zmp'ers (10 tegen 17 procent). Anders dan zelfstandigen zijn werknemers via hun werkgever verplicht verzekerd voor hun sociale zekerheid.

77 000 zzp'ers
met armoederisico

7.4.1 (Langdurig) armoederisico werkenden van 15–74 jaar

	In huishouden met laag inkomen			In huishouden met langdurig laag inkomen	
	Totaal x 1 000	x 1 000	%	x 1 000	%
Alle werkenden					
2011	7 305	217	3,0		
2012	7 272	243	3,3		
2013	7 188	248	3,4		
2014	7 165	228	3,2	39	0,6
2015	7 214	212	2,9	40	0,6
2016	7 306	184	2,5	38	0,5
2017*	7 417	188	2,5	39	0,6
Zzp'ers					
2011	764	72	9,4		
2012	785	81	10,3		
2013	807	85	10,6		
2014	838	80	9,6	15	1,9
2015	867	80	9,2	15	1,9
2016	884	72	8,1	15	1,8
2017*	897	77	8,6	16	1,9
Zmp'ers					
2011	298	23	7,6		
2012	290	24	8,3		
2013	283	23	8,1		
2014	282	18	6,5	3	1,0
2015	282	16	5,8	2	0,9
2016	293	13	4,5	2	0,7
2017*	291	13	4,5	2	0,8

7.4.1 (Langdurig) armoederisico werkenden van 15–74 jaar (vervolg)

	Totaal	In huishouden met laag inkomen	In huishouden met langdurig laag inkomen		
Werknemers					
2011	6 244	123	2,0		
2012	6 197	138	2,2		
2013	6 099	139	2,3		
2014	6 045	130	2,1	22	0,4
2015	6 065	116	1,9	22	0,4
2016	6 129	99	1,6	21	0,4
2017*	6 229	98	1,6	21	0,4

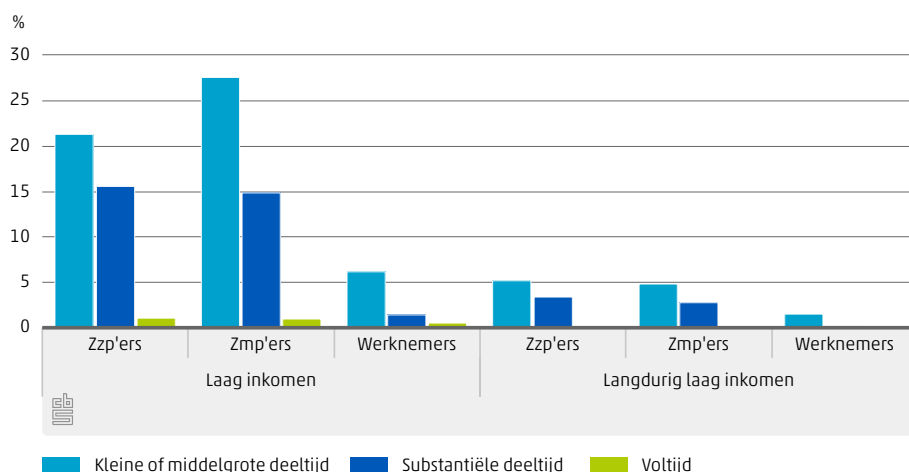
Armoederisico speelt vooral bij deeltijdwerk

Hoe beperkter de werkweek, des te hoger is het (langdurig) armoederisico. Van de 188 duizend werkenden met een armoederisico werkte de helft in kleine of middelgrote deeltijd, ruim een derde in substantiële deeltijd, en was 13 procent voltijds werkzaam. Het omgekeerde verband tussen werkduur en armoederisico geldt in alle beschouwde jaren en voor alle drie groepen werkenden. Wel zijn er onderlinge verschillen.

Laagste armoederisico voor voltijds werknemer

Onder werknemers die voltijds werken zijn de armoedepercentages het laagst. In 2017 had 0,5 procent van de voltijds in loondienst werkenden een laag inkomen, 0,1 procent had een langdurig laag inkomen. Voltijds werkende zmp'ers en zzp'ers lopen iets hogere risico's. Van de voltijds werkende zmp'ers maakte 1,0 procent deel uit van een huishouden met een inkomen onder de lage-inkomensgrens, bij de voltijds werkende zzp'ers was dat 1,1 procent. Het risico op een langdurig laag inkomen verschilde niet tussen voltijds werkende zmp'ers en zzp'ers en kwam in 2017 uit op 0,2 procent.

7.4.2 Werkenden met armoederisico, 15-74 jaar, 2017*

Tot middelgrote deeltijd loopt ruim een kwart van zmp'ers armoederisico

Het hoogste armoederisico is voorbehouden aan zmp'ers die in kleine of middelgrote deeltijd werken (28 procent). Daarna volgen zzp'ers en werknemers met zo'n werkweek, met respectievelijk 21 en 6 procent. Ook zmp'ers en zzp'ers die in substantiële deeltijd werken lopen met een aandeel van rond 15 procent een verhoudingsgewijs hoog risico. Wel werken er relatief weinig zmp'ers in deeltijd; 4 op de 5 zmp'ers werken voltijds. Bij werknemers en zzp'ers daarentegen is het aandeel in deeltijd werkenden aanmerkelijk groter (rond de 45 procent). Bij de in deeltijd werkende zmp'ers en zzp'ers is het risico op langdurige armoede eveneens aanzienlijk meer. Wel geldt ook hier dat de omvang van de problematiek onder zmp'ers verhoudingsgewijs minder is dan onder zzp'ers vanwege het kleinere aandeel deeltijd werkenden.

Leeftijd, herkomst, type huishouden en opleiding eveneens van belang

De risicogroepen die op basis van leeftijd, huishoudensamenstelling, herkomst en onderwijsniveau voor de huishoudens in de totale bevolking zijn onderscheiden (zie paragraaf 5.3) komen merendeels ook terug bij de populatie werkenden. In 2017 is in de onderscheiden leeftijdsgroepen voor zowel werknemers, zmp'ers als zzp'ers het hoogste armoederisico voorbehouden aan personen in de jongste groep (15 tot

25 jaar). Wel geldt dat het aantal jongeren dat als zzp'er werkzaam is, en zeker als zmp'er, naar verhouding klein is. In de oudste leeftijdsgroep (65 tot 75 jaar) zijn de risico's op armoede voor de onderscheiden groepen werkenden het laagst, maar ook hier geldt dat het aantal nog werkende ouderen, naar verhouding bijzonder klein is. Personen in de leeftijd van 25 tot 65 jaar vormen met 92 procent de hoofdmoot van de werkenden.

Hoog armoederisico voor alleenstaande zzp'ers en zzp'ers in eenoudergezin

Verbijzonderd naar huishoudenssamenstelling lopen werkende alleenstaanden en werkenden die deel uitmaken van een eenoudergezin het hoogste armoederisico. Met name onder de zzp'ers springt het armoederisico eruit. Van de alleenstaande zzp'ers liep een kwart risico op armoede en van de zzp'ers uit een eenoudergezin waren dat er bijna 2 op de 10. Bij de verbijzonderingen naar herkomst en onderwijsniveau zijn eveneens de gebruikelijke patronen te zien. De werkenden met een Nederlandse achtergrond lopen het laagste risico en de werkenden met een niet-westerse migratieachtergrond hebben het vaakst een inkomen onder de lage-inkomensgrens. Daarbij geldt dat de tweede generatie een lager armoederisico heeft dan de eerste generatie. Niet-westerse zzp'ers hadden in 2017 het hoogste armoederisico, met 18 procent in de eerste generatie en 16 procent in de tweede generatie. Bij opleiding is de gebruikelijke relatie zichtbaar: hoe hoger het onderwijsniveau, hoe lager de percentages met een laag inkomen. Dit geldt voor zowel werknemers als zmp'ers en zzp'ers.

25% van de alleenstaande
zzp'ers loopt risico op armoede

Alleenstaanden en eenoudergezinnen ook kwetsbaar voor langdurige armoede

Ook bij het risico op langdurige armoede onder werkenden komen de gebruikelijke risicogroepen bovendrijven. De cijfers naar huishoudenssamenstelling laten zien dat in de werkende bevolking de alleenstaanden en de personen die deel uitmaken van een eenoudergezin het meest risico op een langdurig laag inkomen lopen. Ook hier

lopen zzp'ers het meest risico. Onder alleenstaande zzp'ers was het aandeel met een langdurig laag inkomen 6,1 procent, en onder zzp'ers in een eenoudergezin 4,5 procent.

Hoog langdurig armoederisico bij eerste generatie niet-westerlingen

Uitsplitsing naar migratieachtergrond laat zien dat werkenden met een niet-westerse achtergrond van de eerste generatie relatief vaak langdurig van een laag inkomen moeten rondkomen. Zelfstandigen van niet-westerse herkomst liepen de grootste risico's, zzp'ers meer dan zmp'ers, waarbij zzp'ers van de tweede generatie het weer beter doen dan zzp'ers van de eerste generatie. Voor opleiding geldt opnieuw; hoe hoger het onderwijsniveau, hoe lager het percentage met een langdurig laag inkomen. Dit geldt voor zowel werknemers als zmp'ers en zzp'ers.

7.4.3 Werkenden in huishoudens met een (langdurig) laag inkomen, 15-74 jaar, 2017*

	Zzp'ers		Zmp'ers		Werknemers	
	Laag	Langdurig laag	Laag	Langdurig laag	Laag	Langdurig laag
	%					
Geslacht						
Man	8,5	1,8	4,6	0,8	1,3	0,3
Vrouw	8,7	2,0	4,4	0,7	1,9	0,4
Leeftijd						
tot 25 jaar	10,8	1,0	7,2	0,9	3,3	0,4
25 tot 45 jaar	9,7	1,8	6,1	0,9	1,7	0,4
45 tot 65 jaar	8,0	2,1	3,7	0,7	1,1	0,3
65 tot 75 jaar	3,5	0,8	2,2	0,4	0,4	0,1
Samenstelling huishouden						
Alleenstaand	25,0	6,1	11,8	1,7	3,8	0,8
Paar zonder kinderen	5,6	1,1	3,4	0,5	0,7	0,1
Paar met kinderen	4,8	1,1	3,6	0,7	1,0	0,3
Eenoudergezin	18,6	4,5	8,9	1,6	4,0	0,9
(Migratie)achtergrond						
Nederlands	6,9	1,5	3,2	0,5	1,1	0,2
Westers	13,8	3,0	6,0	0,9	2,5	0,5
Niet-westers 1e generatie	18,2	5,4	12,8	3,1	4,9	1,7
Niet-westers 2e generatie	15,8	3,1	10,9	1,5	3,6	0,8

7.4.3 Werkenden in huishoudens met een (langdurig) laag inkomen, 15-74 jaar, 2017* (vervolg)

	Zzp'ers		Zmp'ers		Werknemers	
	Laag	Langdurig laag	Laag	Langdurig laag	Laag	Langdurig laag
Onderwijsniveau						
Laag	10,3	2,6	6,2	1,2	3,1	0,9
Middelbaar	8,1	1,6	4,1	0,6	1,5	0,3
Hoog	7,8	1,6	2,9	0,4	0,7	0,1

Bron: CBS, Stelsel van Sociaal-statistische Bestanden en Inkomensstatistiek.

Relatief beperkte verschillen tussen mannen en vrouwen

Onder zmp'ers werken zowel mannen als vrouwen merendeels voltijds. Ze hebben vrijwel hetzelfde armoederisico van rond 4,5 procent. Bij werknemers en zzp'ers werken vrouwen ruim 2 keer zo vaak in deeltijd dan mannen, desalniettemin verschillen mannen en vrouwen ook in deze groepen weinig in risico op armoede. Bij werknemers is de man-vrouw verhouding in laag inkomen 1,3 tegen 1,9 procent, bij zzp'ers 8,5 tegen 8,7 procent. De kleine verschillen tussen mannen en vrouwen komen doordat vrouwelijke werknemers en zzp'ers die in deeltijd werkzaam zijn naar verhouding vaker dan hun mannelijke evenknieën een partner met substantieel inkomen hebben, waardoor het gezamenlijke inkomen van het huishouden boven de kritische grens uitkomt.

7.5 Vermogen van werkenden

Zelfstandigen met personeel meest vermogend

Zelfstandigen met personeel hebben meer vermogen (zie hoofdstuk 6) dan werknemers en zelfstandigen zonder personeel. Begin 2017 bedroeg het doorsnee vermogen van een zmp'er 226 duizend euro. Bij zzp'ers lag dit op bijna 115 duizend euro, bij werknemers op 33 duizend euro.

De ontwikkeling van het vermogen van de drie groepen werkenden is vergelijkbaar met de landelijke trend: een daling gedurende de economische crisis die eind 2008 inzette en een toename vanaf 2014, toen de economie zich weer begon te herstellen.

Vermogen

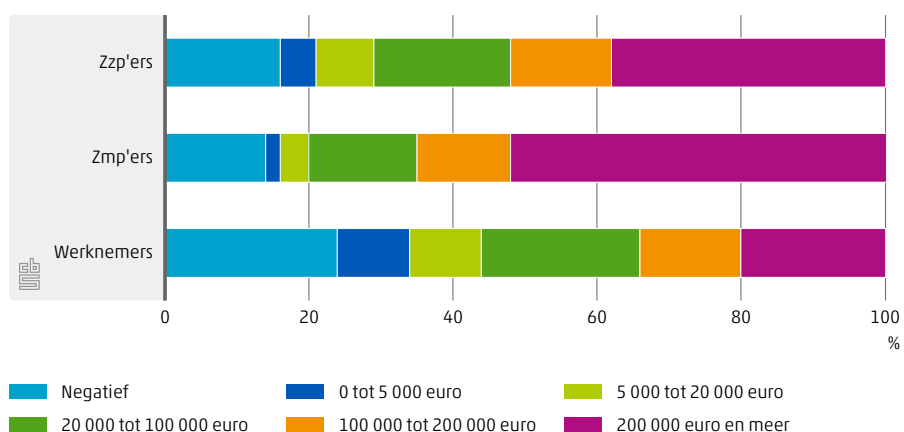
Vermogens kunnen in principe niet worden toegewezen aan een persoon. Het is niet altijd duidelijk of betreffende persoon eigenaar is of dat er mede-eigenaren zijn, bijvoorbeeld bij de eigen woning. Om deze reden worden de vermogensgegevens normaliter op huishoudensniveau gepubliceerd (zie hoofdstuk 6). Het vermogen van de zelfstandige is hier het totale huishoudensvermogen.

Kwart van de zzp'ers heeft geen of nauwelijks vermogen

Ruim de helft van de zmp'ers had begin 2017 minimaal 200 duizend euro aan vermogen. Van de zzp'ers was dat 38 procent. Van de werknemers had 20 procent een vermogen van ten minste twee ton.

Bij bijna 15 procent van de zmp'ers was het vermogen negatief of schommelde tussen 0 en 5 duizend euro. Bij zzp'ers was dat een vijfde: 16 procent had een negatief vermogen en 5 procent had geen of een klein vermogen van maximaal 5 duizend euro. Onder werknemers kwam een negatief vermogen vaker voor (24 procent), evenals een klein vermogen (10 procent).

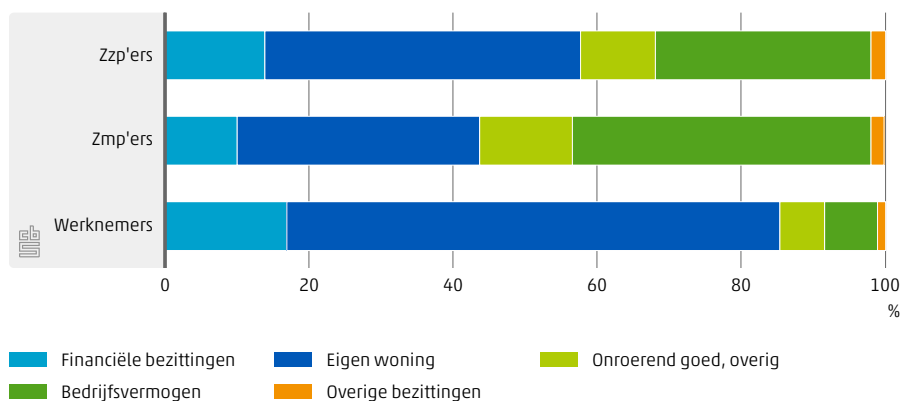
7.5.1 Werkenden naar vermogensklassen, 1 januari 2017*

Bedrijfsvermogen belangrijkste bezit van zmp'ers

Bij zelfstandigen vormt het bedrijfsvermogen een relatief groot deel van de bezittingen. Het bedrijfsvermogen van zmp'ers is goed voor bijna 42 procent van de totale bezittingen. Bij de zzp'ers is dat 30 procent.

7.5.2 Samenstelling bezittingen van werkenden, 1 januari 2017*

Zelfstandigen moeten in tegenstelling tot werknemers voor hun eigen pensioen zorgen. Ook zijn ze minder vaak verzekerd tegen inkomensverlies tijdens ziekte of arbeidsongeschiktheid. Het bedrijfsvermogen wordt dan gebruikt als buffer tegen dergelijke risico's.

Voor werknemers is een eventuele eigen onderneming een bijverdienste; zij beschikken logischerwijs over weinig bedrijfsvermogen. De eigen woning vormt het belangrijkste vermogensbestanddeel voor zowel werknemers als zzp'ers.

Hypotheekschuld beslaat bij werknemers meeste schuld

Naast bezittingen hebben werknemers en zelfstandigen ook schulden, met name hypotheekschulden. Bij werknemers bedroeg de hypotheekschuld 92 procent van de totale schuld, bij zzp'ers is dat 81 procent en bij zmp'ers 75 procent. Wel hebben zmp'ers in doorsnee de hoogste hypotheekschuld: 231 duizend euro in 2017, tegenover 204 duizend euro bij zzp'ers en 183 duizend euro bij werknemers. De rest de schulden van werkenden bestaan uit studieschuld en schulden voor bijvoorbeeld consumptieve doeleinden en rood staan (zie hoofdstuk 6).

7.6 Literatuur

CBS (2018). [Minder zzp'ers verzekerd tegen arbeidsongeschiktheid](#). CBS-nieuwsbericht, 25 mei 2018.

StatLine

CBS StatLine (2019a). [Aantallen meewerkende gezinsleden](#).

CBS StatLine (2019b). [Arbeidsdeelname; kerncijfers](#).

CBS StatLine (2019c). [Werkzame beroepsbevolking; arbeidsduur](#).

CBS StatLine (2019d). [Beloning van in zorg werkzame artsen; leeftijd en geslacht](#).

8.

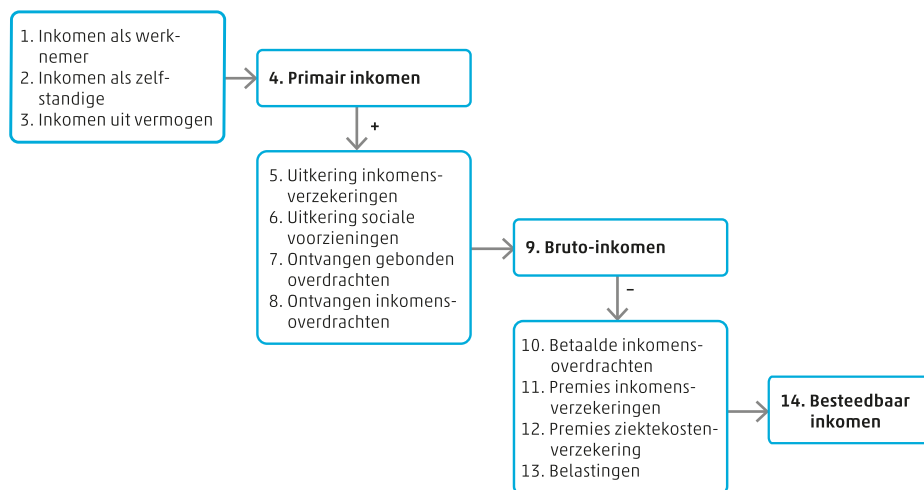
Ongelijkheid in inkomen en vermogen

Hoe ontwikkelde zich de ongelijkheid in inkomen en de ongelijkheid in vermogen gedurende de crisisjaren en daarop volgende jaren van economische voorspoed? Welke rol speelde de herverdeling via sociale uitkeringen, belastingen en premies in de ontwikkeling van de inkomensongelijkheid? Zijn er regionale verschillen in inkomens- en vermogensongelijkheid?

8.1 Inkomensongelijkheid

Het primaire inkomen, het inkomen dat huishoudens ontvangen uit arbeid en kapitaal, wordt door de overheid herverdeeld door de heffing van premies en belasting en de verstrekking van uitkeringen en toelagen. Doel hiervan is te komen tot een gelijkmatigere inkomensverdeling: huishoudens met geen of weinig primair inkomen, zoals ouderen die gestopt zijn met werken of werklozen, krijgen compensatie via de inkomensherverdeling. Uit het proces van verwerving en herverdeling resulteert het besteedbaar inkomen. In hoofdstuk 2 en in Bos, Van den Brakel en Otten (2018) staat meer uitleg over de inkomenscomponenten.

8.1.1 Samenstelling inkomen van huishoudens

Primair inkomens ongelijker dan besteedbaar inkomens

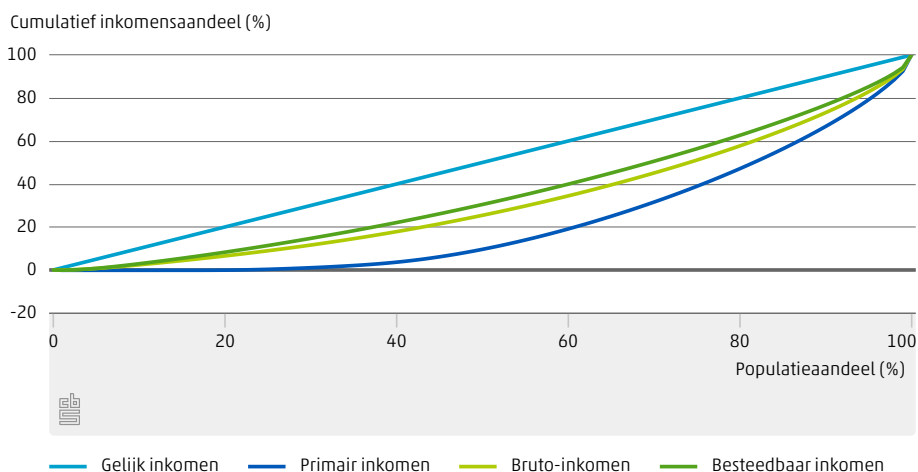
Het maakt veel uit hoeveel mensen binnen een huishouden van een bepaald inkomen moeten leven. Het heeft dan ook weinig zin om inkomensongelijkheid te bepalen zonder rekening te houden met de omvang van het huishouden. Om het inkomen van huishoudens van verschillende grootte en samenstelling vergelijkbaar te maken, wordt het gestandaardiseerd (zie Bijlage A). Uit de Lorenz-curve is in een oogopslag duidelijk dat de verschillen in het gestandaardiseerd besteedbaar inkomen kleiner zijn dan in het gestandaardiseerd primair inkomen: de Lorenz curve van het primair inkomen ligt immers verder van de gelijkheidslijn af. De Gini-coëfficiënt, de meest gangbare maat voor het meten van ongelijkheid (zie kader), is gerelateerd aan de Lorenz-curve en is gelijk aan twee keer het oppervlak tussen de gelijkheidslijn en de curve. De Gini-coëfficiënt was in 2017 gelijk aan 0,55 voor het primair inkomen. Voor het bruto inkomen was dat 0,36 en voor het besteedbaar inkomen 0,29.

Metten van ongelijkheid

In deze publicatie wordt de inkomens- en vermogensongelijkheid afgemeten aan de genormaliseerde Gini-coëfficiënt. Deze maatstaf is gepubliceerd ruim een eeuw nadat Corrado Gini in 1912 zijn inmiddels alom gebruikte Gini-coëfficiënt introduceerde. De genormaliseerde Gini-coëfficiënt houdt, anders dan de traditionele Gini-coëfficiënt, rekening met (veel) negatieve waarden in een verdeling (zie Bos et al., 2018). Op een schaal van 0 tot 1 geeft de genormaliseerde Gini-coëfficiënt weer hoe groot de ongelijkheid is, waarbij 0 staat voor volkomen gelijke huishoudens (iedereen heeft evenveel) en 1 voor volkomen ongelijke (één huishouden heeft alles).

Net als de Lorenz-curve is de parade van reuzen en dwergen, in 1971 geïntroduceerd door de Nederlandse econoom Jan Pen, ook een sprekende manier om de inkomensverdeling in kaart te brengen. In de parade van Pen komen huishoudens op volgorde van de hoogte van hun inkomen in één uur tijd voorbij. De lengte van de huishoudensleden is evenredig gemaakt aan hun inkomen, waarbij het gemiddelde huishoudensinkomen overeen komt met de gemiddelde lengte in Nederland (1,74 meter). Zie [Inkomensparade van Pen](#).

8.1.2 Lorenz-curven gestandaardiseerde inkomens, 2017*

Lichte daling van ongelijkheid in primair inkomen na 2014

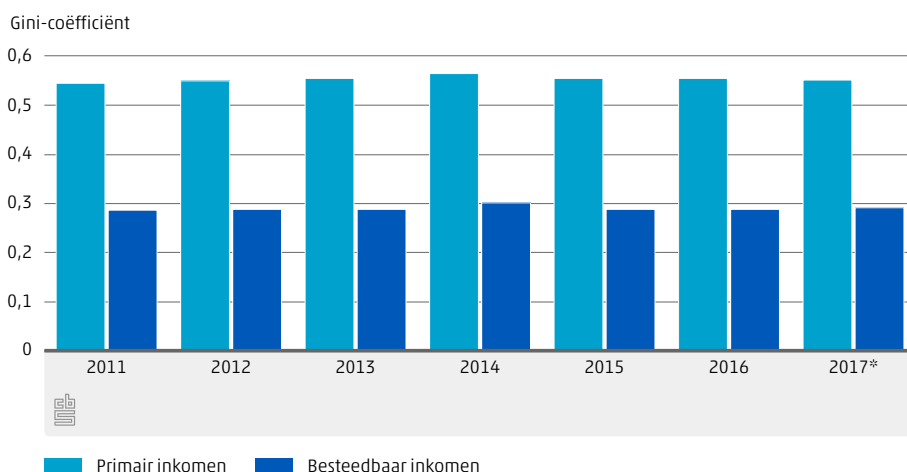
De ongelijkheid in primair inkomen liep tussen 2011 en 2014 licht op: de Gini-coëfficiënt ging omhoog van bijna 0,55 naar 0,57. Die stijging komt voor rekening van de toegenomen vergrijzing in combinatie met de conjuncturele neergang in die jaren (zie Van den Brakel en Otten, 2017). Door de vergrijzing kwamen er steeds meer AOW'ers en door de verslechterde economie groeide de groep met een werkloosheids- of bijstandsuitkering. Dit had tot gevolg dat er steeds meer huishoudens rond moesten komen van geen of een gering primair inkomen, waardoor de inkomensongelijkheid toenam. De toename in 2014 komt vooral door een fiscale maatregel die het voor directeur-grotaandeelhouders aantrekkelijk maakte zich in dat jaar veel dividend uit te keren. Met het herstel van de economie vanaf 2014 nam de ongelijkheid in primair inkomen iets af, doordat de groep uitkeringsontvangers weer kromp.

Ongelijkheid in besteedbaar inkomen vrijwel onveranderd

De ongelijkheid van het besteedbaar inkomen bleef tussen 2011 en 2017 vrij stabiel. Uitgezonderd de uitschieter in 2014 was de Gini-coëfficiënt steeds 0,29. Door steeds iets meer (2011–2013) dan wel iets minder (2015–2017) inkomenshervreiding werden de veranderingen in de primaire inkomensongelijkheid teniet gedaan.

Ook in het eerste decennium van deze eeuw veranderde de ongelijkheid van het besteedbaar inkomen vrijwel niet (Bos et al., 2018).

8.1.3 Ongelijkheid gestandaardiseerd inkomen

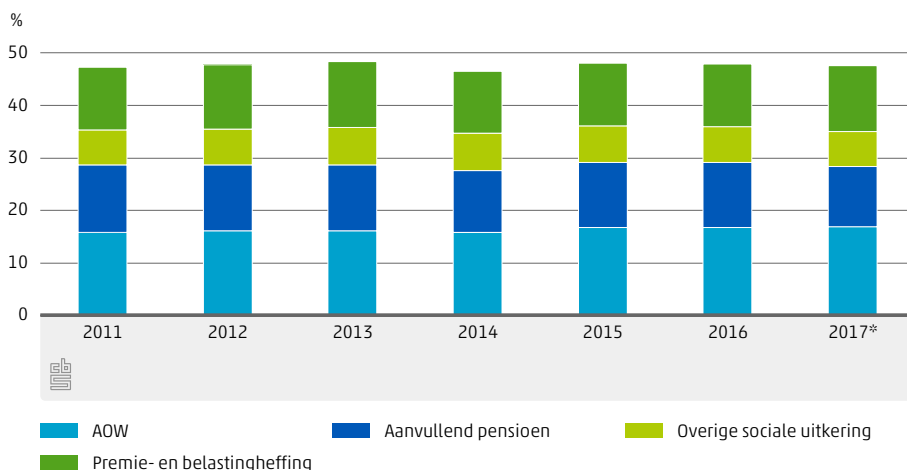

Herverdelend effect AOW-uitkeringen het grootst

Door herverdeling zakte de Gini-coëfficiënt in 2017 van 0,55 (primair inkomen) naar 0,29 (besteedbaar inkomen). Dit komt neer op een reductie van de primaire-inkomensongelijkheid met bijna 48 procent. AOW-uitkeringen en aanvullende pensioenen zorgden samen voor de grootste afname in de ongelijkheid in het primair inkomen: met respectievelijk 17 procent en 12 procent¹⁾. Andere sociale uitkeringen en ook premies en belastingen speelden een kleinere rol. Terwijl AOW-uitkeringen sinds 2011 door de vergrijzing een steeds groter aandeel kregen in de ongelijkheidsreductie, werd dat voor aanvullende pensioenen juist iets kleiner. Dit komt doordat aanvullende pensioenen werden gekort, dan wel niet of beperkt geïndexeerd werden. Het herverdelend effect van premies en belastingen was vooral in 2017 wat sterker dan het jaar ervoor (zie hoofdstuk 10).

¹⁾ Het herverdelingseffect is bepaald volgens de decompositiemethode zoals toegepast door Caminada, Goudswaard en Been (2017).

8.1.4 Reductie primaire-inkomensongelijkheid

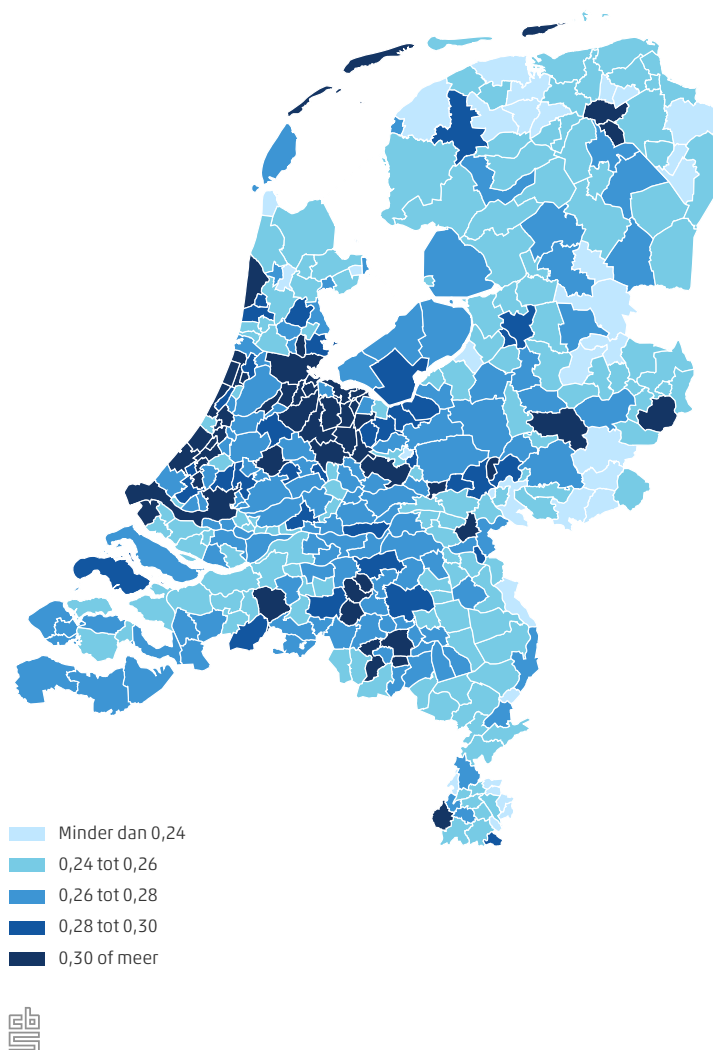

Meeste inkomensongelijkheid in rijke gemeenten

In gemeenten met een gemiddeld hoog gestandaardiseerd besteedbaar inkomen, zoals Laren, Wassenaar en Blaricum (CBS StatLine, 2019a), ligt de inkomensongelijkheid met een Gini-coëfficiënt van rond de 0,5 ver boven de landelijke van 0,29. Echter niet alleen in rijke gemeenten, maar ook in studentensteden, inclusief de vier grote steden, lopen de inkomens vaak bovenmatig uiteen. Daar is relatief veel verschil tussen het doorgaans geringe inkomen van studentenhuishoudens en dat van andere inwoners.

In gemeenten met relatief veel ouderen met overwegend lage inkomens liggen de inkomens doorgaans juist dicht bij elkaar. Zo hebben vergrijsde gemeenten in de regio Parkstad Limburg, zoals Brunssum, Landgraaf en Kerkrade, een naar verhouding kleine ongelijkheid. Ook in andere gemeenten zoals Pekela en Stadskanaal is de ongelijkheid om die reden beperkt.

8.1.5 Ongelijkheid (Gini-coëfficiënt) inkomen¹⁾, 2017*

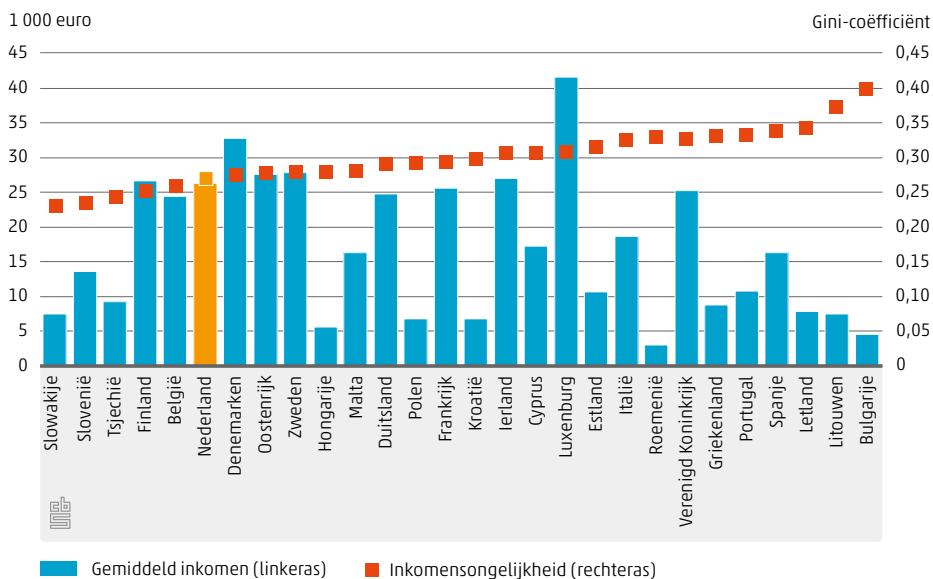
¹⁾ Gestandaardiseerd besteedbaar inkomen.

Inkomensverschillen in Nederland relatief klein

Vergeleken met andere EU-lidstaten is de inkomensongelijkheid in Nederland klein. In Slowakije is de minste ongelijkheid, gevolgd door Slovenië en Tsjechië. In deze Oost-Europese lidstaten gaat een verhoudingsgewijs laag gemiddeld inkomen samen met weinig inkomensverschillen. In andere Oost-Europese landen is het inkomen eveneens gering, maar is de ongelijkheid juist groot. Bulgarije spant

daarbij de kroon. Ook Zuid-Europese lidstaten, zoals Griekenland, Portugal en Spanje, zijn minder welvarend terwijl de inkomensverschillen groot zijn. Opvallend is dat ook in het relatief rijke Verenigd Koninkrijk sprake is van grote inkomensverschillen. Door een sober vangnet aan uitkeringen is de kloof tussen rijk en arm er groot.

8.1.6 Inkomen¹⁾ en inkomensongelijkheid in EU-lidstaten, 2017²⁾

Bron: Eurostat.

¹⁾ Gestandaardiseerd besteedbaar inkomen, gecorrigeerd voor nationale verschillen in koopkracht (PPP).

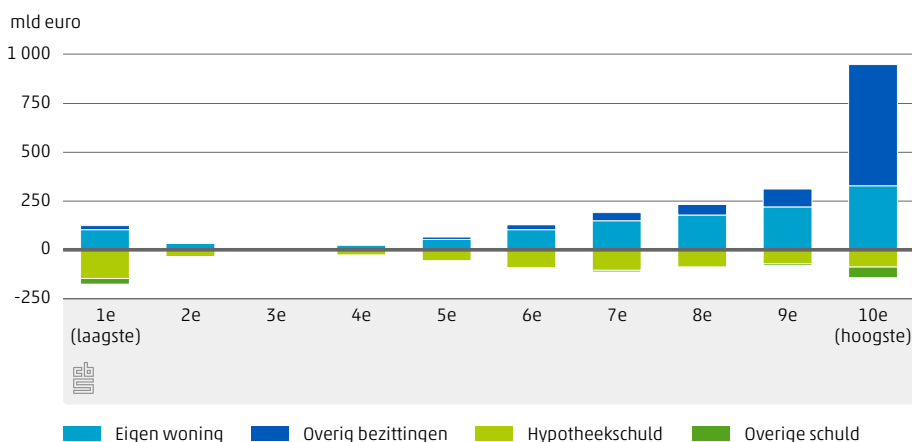
²⁾ De uitkomsten voor Nederland verschillen met andere uitkomsten in deze publicatie vanwege bron-, populatie en definitieverschillen (zie Bos et al., 2018).

8.2 Vermogensongelijkheid

Kleine groep met veel geld

Huishoudens in Nederland hadden in 2017 gezamenlijk een vermogen van 1 260 miljard euro. Dit geldbedrag is niet evenredig verdeeld: de rijkste 10 procent heeft 64 procent van het vermogen in handen, waardoor 36 procent overblijft voor de 90 procent overige huishoudens. Een aanzienlijk deel van deze huishoudens heeft bovendien een negatief vermogen. De 10 procent huishoudens met de laagste vermogens hebben samen meer schulden dan bezittingen. Per saldo heeft deze groep een negatief vermogen van 51 miljard euro.

8.2.1 Bezittingen en schulden naar vermogensgroepen, 1 januari 2017*

Net als voor de inkomensverdeling (zie paragraaf 8.2) kan de parade van Pen ook opgesteld worden voor de vermogensverdeling. In een stoet van één uur trekken eerst de onvermogene dwergen en uiteindelijk de steenrijke reuzen voorbij die de vermogensverdeling weerspiegelen.

Een lange stoet van vermogensdwerfen

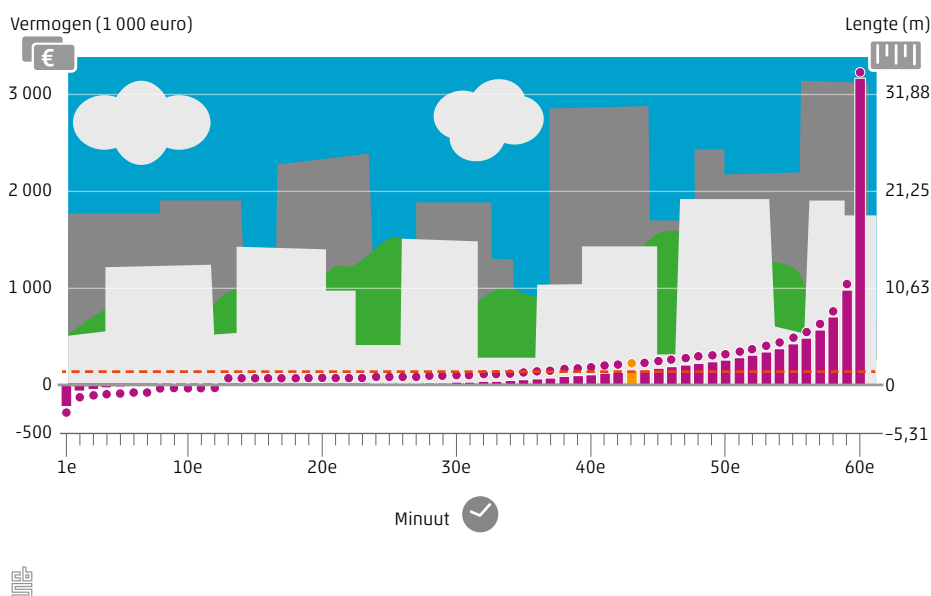
De parade speelt zich de eerste twaalf minuten onder de grond af. Deze huishoudens hebben een negatief vermogen en daardoor ook een negatieve lengte. Het gaat hier vooral om werknemersgezinnen met een eigen woning waarvan de hypotheekschuld hoger is dan de waarde van de woning. Tevens omvat deze groep betrekkelijk veel zelfstandigen met een negatief vermogen (zie [Vermogensparade van Pen](#)). Hierna komt een ander type huishouden voorbij, het zijn minuscule dwergen van nog geen 2 centimeter. Deze huishoudens hebben een vermogen van hooguit 2 duizend euro en zijn voor hun levensonderhoud vooral aangewezen op een uitkering. Daarna volgt nog een hele stoet dwergen met nog altijd een zeer gering vermogen. Onder hen bevinden zich steeds meer gepensioneerden die een bescheiden spaarpotje hebben opgebouwd.

Gemiddeld vermogen passeert in de 44ste minuut

Na een half uur, op de helft van de stoet, komen dwergen voorbij met een vermogen van 26,1 duizend euro. Pas in de 44e minuut passeren mensen van 1,74 meter, de lengte van de gemiddelde Nederlander. Zij behoren tot de huishoudens met een gemiddelde vermogen van 163,8 duizend euro.

In de laatste minuten van de parade neemt de lengte van de mensen snel toe. In de voorlaatste minuut passeren de eerste reuzen met een gemiddeld vermogen van bijna 1 miljoen euro. De laatste minuut is weggelegd voor de echte giganten. Zij hebben een gemiddeld vermogen van 3,2 miljoen euro. In deze groep is 1 op de 6 zelfstandig ondernemer, terwijl de rest werknemer of gepensioneerd is.

8.2.2 Parade van Pen: vermogen, 1 januari 2017*

Vermogensongelijkheid sinds 2015 weer afgenomen

Volgens de Gini-coëfficiënt bedroeg de ongelijkheid van vermogen²⁾ 0,79 in 2017. Daarmee is de vermogensongelijkheid in Nederland aanmerkelijk hoger dan de inkomensongelijkheid (0,29). Tussen 2011 en 2014 is de vermogensongelijkheid tussen huishoudens toegenomen: de Gini-coëfficiënt steeg van 0,77 naar 0,81, zie [StatLine](#). Dit was vooral het gevolg van de daling van de huizenprijzen tijdens de

²⁾ Anders dan inkomen wordt vermogen niet gestandaardiseerd.

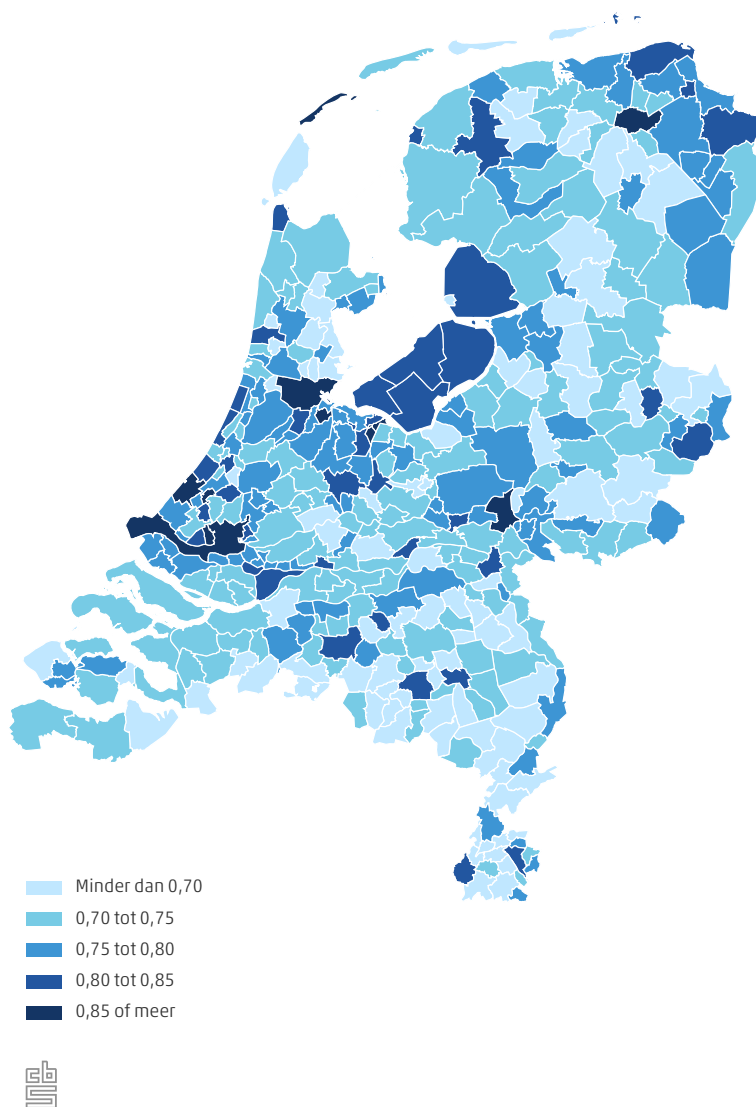
economische crisis. Bijna 6 op de 10 huishoudens hebben een eigen woning. Veel huishoudens hebben deze met een hoge hypotheek gefinancierd, waardoor hun vermogen erg gevoelig is voor de ontwikkeling van huizenprijzen. Aangezien het eigen huis voor de lagere en middengroepen het belangrijkste vermogensbestanddeel is (zie figuur 8.2.1), trof de huizen crisis hen relatief harder dan de rijkere bij wie overige vermogensbestanddelen een groter aandeel van hun vermogen uitmaken. Hierdoor groeiden de vermogensverschillen tussen de huishoudens. Vanaf 2014 trok de woningmarkt weer aan. Dat jaar bleef de vermogensongelijkheid nog gelijk, maar in 2015 nam de ongelijkheid voor het eerst sinds het uitbreken van de crisis weer af. Deze daling zette in 2016 en 2017 door.

Hoge vermogensongelijkheid in grote steden

In grote steden is de vermogensongelijkheid hoger dan landelijk (Gini-coëfficiënt 0,79). Zo is de Gini-coëfficiënt in Rotterdam gelijk aan 0,89, in Amsterdam 0,87, en die in Den Haag 0,85. In grote steden wonen relatief veel jongeren, uitkeringsontvangers en personen met een niet-westerse migratieachtergrond met een vermogen dat een stuk lager is dan dat van de andere inwoners (CBS StatLine, 2019b).

In gemeenten die door een relatief hoog doorsnee vermogen worden gekenmerkt, is de vermogensongelijkheid veelal betrekkelijk laag, zoals in Staphorst, Ameland en Edam-Volendam. Ook in gemeenten waarin naar verhouding veel ouderen wonen die gedurende hun leven een vermogen hebben kunnen opbouwen, zijn de vermogensverschillen doorgaans klein. Dit zijn meestal kleine gemeenten, zoals Bergeijk en Sint Anthonis in Noord-Brabant. De waarde van de Gini-coëfficiënt is in deze gemeenten lager dan 0,64.

8.2.3 Ongelijkheid (Gini-coëfficiënt) vermogen, 1 januari 2017*

8.3 Literatuur

Bos, W., M. van den Brakel en F. Otten (2018). Metten van inkomen en inkomensongelijkheid. Statistische Trends, juni 2018.

Brakel, M. van den en F. Otten (2017). Door crisis en vergrijzing stijgt ongelijkheid in primair inkomen. ESB, jaargang 102 (4756), pp. 579–582.

Caminada, C.L.J., K.P. Goudswaard en J. Been (2017). De ontwikkeling van inkomensongelijkheid en inkomensherverdeling in Nederland 1990–2014. Rapport. Universiteit Leiden.

StatLine

CBS StatLine (2019a). [Inkomen van huishoudens; huishoudenskenmerken, regio \(indeling 2018\)](#).

CBS StatLine (2019b). [Vermogen van huishoudens; huishoudenskenmerken, regio \(indeling 2018\)](#).

9.

Uitgaven en

consumenten-

vertrouwen

De uitgaven aan goederen en diensten geven eveneens inzicht in de materiële welvaart van huishoudens. Hoe ontwikkelden de uitgaven van huishoudens zich in twintig jaar tijd? Hoeveel geld geven verschillende typen huishoudens waaraan uit, en hoeveel sparen ze? Daarnaast is er in dit hoofdstuk aandacht voor de trends in het consumentenvertrouwen, de inschattingen van het economisch klimaat en de koopbereidheid van consumenten.

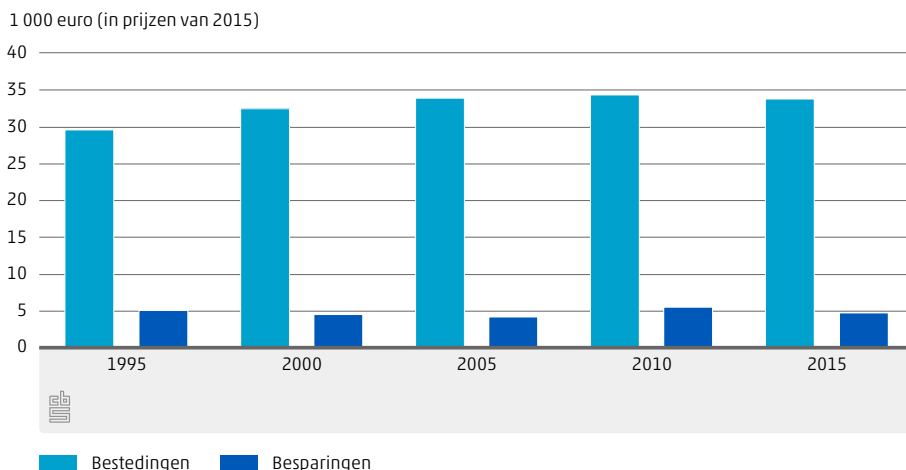
9.1 Uitgaven

Reële uitgaven 14 procent gestegen in twintig jaar tijd

Een huishouden in Nederland gaf in 2015 gemiddeld 33,8 duizend euro uit. Daarmee lag het uitgavenniveau gemiddeld 14 procent hoger dan in 1995, toen huishoudens 29,6 duizend euro besteedden (gecorrigeerd voor prijsveranderingen). Huishoudens konden in de periode 1995–2008 steeds meer (luxere) goederen en diensten aanschaffen als gevolg van toenemende inkomens. De economische crisis riep een halt toe aan deze ontwikkeling, waardoor het uitgavenniveau tussen 2008 en 2013 met 4 procent daalde. Vanaf 2014 is er sprake van herstel (zie ook CBS, 2016).

In 2015 waren de uitgaven van huishoudens gemiddeld lager dan het besteedbaar inkomen, waardoor ze gemiddeld 4,8 duizend euro bespaarden. In de afgelopen twintig jaar waren de besparingen van huishoudens redelijk stabiel en fluctueerden op jaarbasis tussen 4 en 6 duizend euro. De besparingen zijn niet direct waargenomen, maar vormen het verschil van het besteedbaar inkomen en de bestedingen die uit twee verschillende statistieken afkomstig zijn. Deze zijn weliswaar op elkaar afgestemd, maar eventuele meetfouten komen tot uitdrukking in de besparingen (zie hoofdstuk 1).

9.1.1 Gemiddelde bestedingen en besparingen van huishoudens

Schaalvoordelen bij uitgaven

Huishoudens geven hun geld uit om te voorzien in hun (dagelijkse) behoeften.

Dit varieert van noodzakelijke uitgaven voor huisvesting, energie en voeding tot luxe uitgaven voor een nieuwe auto of een vakantie. De hoogte van hun (consumptieve) bestedingen hangt sterk af van de grootte en samenstelling van het huishouden en van het huishoudensinkomen.

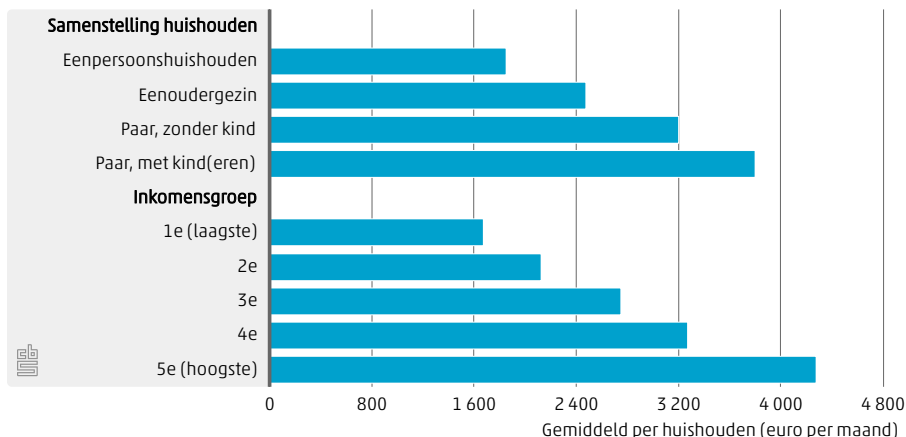
Uit de resultaten van het recentste Budgetonderzoek blijkt dat alleenstaanden in 2015 gemiddeld 22,3 duizend euro hebben besteed. Dat komt neer op 1 850 euro per maand. De bestedingen van paren zonder (thuiswonende) kinderen kwamen uit op gemiddeld 3 200 euro per maand. De resultaten laten zien dat twee volwassenen die samenwonen niet dubbel zo veel besteden als een alleenstaande, maar gemiddeld ruim 1,7 keer zoveel. De samenwonende volwassenen genieten schaalvoordelen uit hun woonsituatie. Zo hoeven zij in de regel niet twee keer zoveel te betalen voor hun woning als een alleenstaande, en hebben ze gemiddeld ook niet dubbele energie- en vervoerslasten.

Hogere bestedingen bij hoger inkomen

De hoogte van de bestedingen hangt ook samen met de hoogte van het besteedbaar inkomen: hoe hoger het inkomen, des te hoger de bestedingen. De 1,5 miljoen (20 procent) huishoudens met de laagste inkomens besteedden in 2015 gemiddeld 1 675 euro per maand, terwijl de 1,5 miljoen huishoudens met de hoogste inkomens

2,5 keer zo veel uitgaven, gemiddeld 4 275 euro per maand. Alleenstaanden die tot de 20 procent huishoudens met de laagste inkomens behoren, waren in 2015 maandelijks gemiddeld 1 375 euro kwijt. Ook voor hen geldt dat naarmate hun besteedbaar inkomen hoger is, ze gemiddeld ook meer besteden. Zo besteedden de alleenstaanden met een inkomen in middelste inkomensgroep gemiddeld 2 075 euro per maand en zij met de hoogste inkomens 2 900 euro.

9.1.2 Bestedingen van huishoudens, 2015

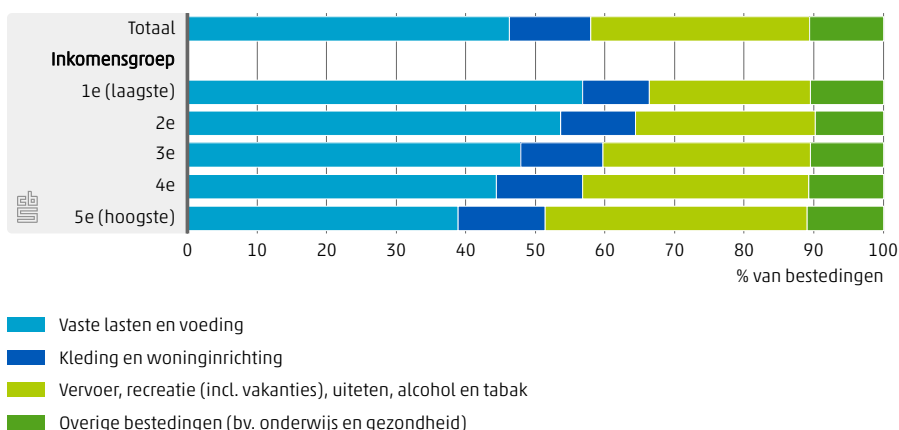

Hoogste inkomens besteden ruim een derde van budget aan ontspanning

De huishoudens in de verschillende inkomensgroepen hebben ook duidelijk andere uitgavenpatronen. De huishoudens met de laagste inkomens zijn meer dan de helft van hun middelen kwijt aan vaste lasten zoals huisvestingskosten, energielasten en verzekeringen en aan voeding en communicatie (bv. smartphone-abonnementen). Daardoor zijn ze relatief beperkt in hun uitgaven aan kleding en woninginrichting en blijft er ook minder over voor vervoer, recreatie en uit eten.

De huishoudens met de hoogste inkomens geven weliswaar hogere bedragen uit dan de huishoudens met de lagere inkomens, maar de hogere bedragen leggen minder beslag op hun besteedbaar inkomen. Daardoor kunnen zij meer dan een derde van hun budget aan vakanties, recreatie en uit eten besteden.

9.1.3 Bestedingspatroon van huishoudens

9.2 Besparingen

Huishoudens besparen in doorsnee 10 procent van hun inkomen

Huishoudens bekostigen hun uitgaven vanuit hun besteedbaar inkomen. Wanneer huishoudens minder besteden dan hun inkomen, besparen ze geld. Deze besparingen komen ten gunste van hun financiële bezittingen en dus hun vermogen. Echter, indien huishoudens meer besteden dan hun inkomen, dan gaan de extra uitgaven ten koste van hun vermogen. Ze teren dan in op hun financiële bezittingen en/of gebruiken een lening om aan extra geld te komen. Uit de resultaten van het Budgetonderzoek blijkt dat 62 procent van de huishoudens een deel van het inkomen wist te besparen en dat 37 procent meer besteedde dan het inkomen. Slechts bij 1 procent van de huishoudens waren besteedbaar inkomen en bestedingen (vrijwel) exact in balans.

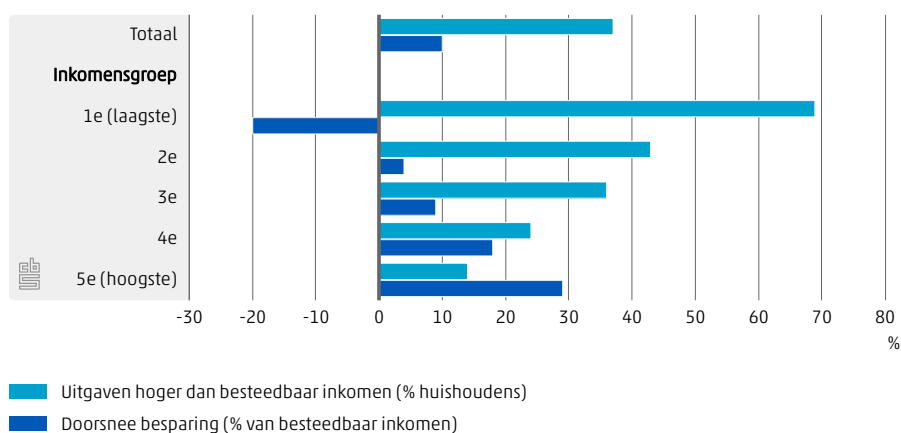
Verder komt naar voren dat de besparingen van de ruim 7,5 miljoen huishoudens in 2015 in doorsnee 10 procent van het besteedbaar inkomen bedroegen.

Dit betekent dat de ene helft van alle huishoudens minder dan 10 procent van hun inkomen bespaarde en de andere helft 10 procent of meer.

Laagste inkomens besteden overwegend meer dan hun inkomen

Deze resultaten verschillen bij een detaillering naar inkomensgroepen van huishoudens. De huishoudens met de hoogste inkomens bespaarden het meest, in doorsnee 29 procent van hun besteedbaar inkomen. Tegelijkertijd blijkt dat de huishoudens met de laagste inkomens in doorsnee niets over hielden, maar juist 20 procent per jaar tekort kwamen. Beide groepen huishoudens vertonen een verschillende samenstelling. De groep met de hoogste inkomens kent een sterke vertegenwoordiging van paren (met of zonder kinderen) met een werknemers- of zelfstandigeninkomen, terwijl de groep met de laagste inkomens vooral bestaat uit alleenstaanden die over het algemeen van een uitkering (bijstand, alleen AOW) moeten rondkomen.

9.2.1 Besparingen van huishoudens, 2015

9.3 Consumentenvertrouwen

Consumentenvertrouwen in mineur

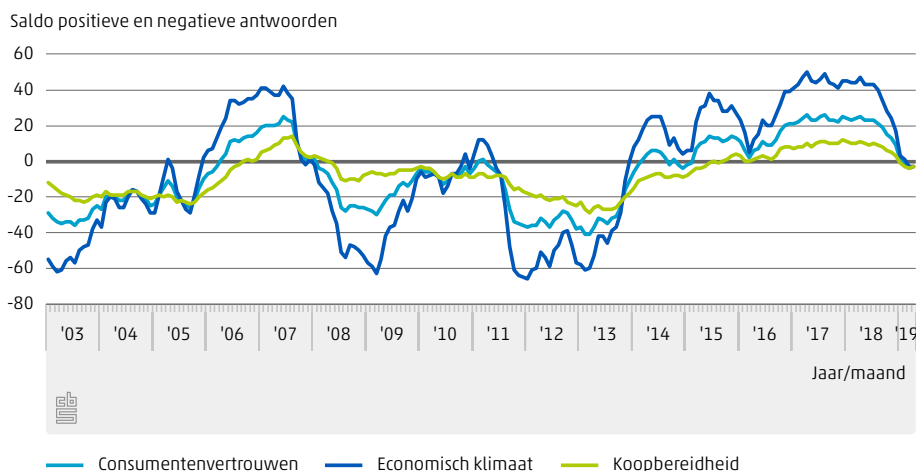
Het vertrouwen van consumenten is sinds februari 2019 weer negatief. In de vier voorafgaande jaren waren consumenten steeds positief gestemd. Tussen november 2016 en augustus 2018 kende de indicator een behoorlijk stabiel verloop. De piek in het vertrouwen in augustus 2017 bleek de hoogste waarde gemeten sinds

de invoering van de euro. Een jaar later, vanaf september 2018, begon het vertrouwen scherp te dalen. In een half jaar tijd sloeg de stemming onder consumenten om van flink positief naar negatief, waarbij in januari 2019 zelfs de grootste daling in zeven jaar tijd viel te noteren. Ondanks de huidige overhand van pessimisten onder consumenten is het vertrouwen nog ver verwijderd van het zwaar negatieve sentiment gedurende de economische crisis, waarin het negatieve record werd bereikt in maart 2013 (-41). Het consumentenvertrouwen in maart 2019 is met -4 nagenoeg gelijk aan het gemiddelde over de afgelopen twintig jaar (-3).

In maart 2019 oordelen meer consumenten negatief dan positief over zowel het economisch klimaat als de koopbereidheid (zie kader). Het economisch klimaat is voor het eerst sinds januari 2014 weer negatief, de koopbereidheid voor het eerst sinds september 2015. De inschattingen van het economisch klimaat fluctueren sterker dan die van de koopbereidheid. Consumenten laten daarmee zien extremer te zijn in hun oordeel over de economie dan over hun eigen financiële situatie.

De ontwikkeling van het consumentenvertrouwen vertoont een duidelijke conjunctuurcyclus. Het op zelfrapportage gebaseerde consumentenvertrouwen blijkt veelal een voorlopende indicator van macro-economische ontwikkelingen (De Kruijf en Nieuweboer, 2016; Hogervorst, 2019). In aanloop naar de grote recessie in 2008 was dat zeker het geval. Al vanaf september 2007 begon het consumentenvertrouwen scherp te dalen, met name door de forse val in het sentiment over de economie.

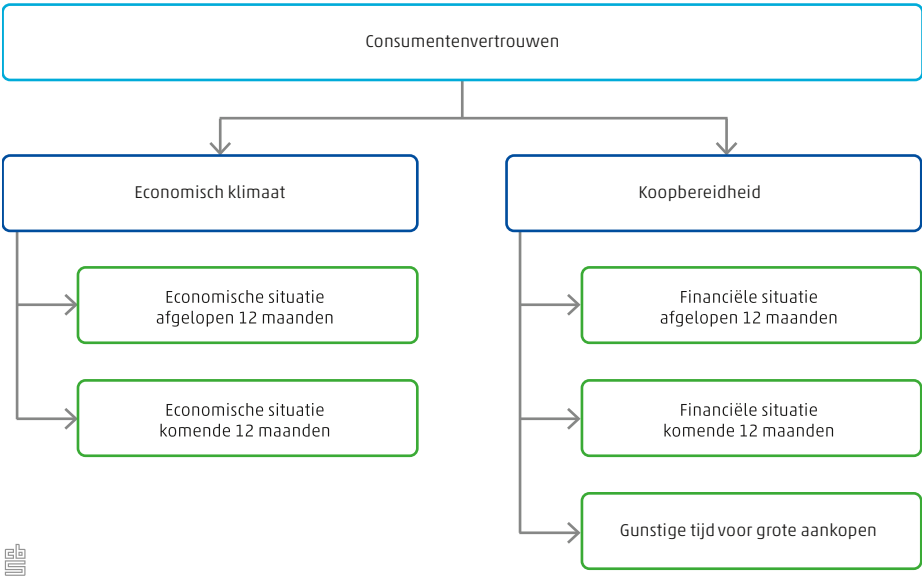
9.3.1 Ontwikkeling consumentenvertrouwen

Het meten van consumentenvertrouwen

Het consumentenvertrouwen wordt vanaf april 1986 maandelijks gemeten. Via het Consumenten Conjunctuuronderzoek (CCO) beoogt het CBS actuele informatie te verschaffen over consumentenopvattingen met betrekking tot de algemene economische ontwikkeling en de financiële situatie van het eigen huishouden. Het CCO bestaat in totaal uit zestien vragen over inschattingen van de macro-economie, zoals inflatieperceptie en -verwachting, werkloosheidsverwachting en spaarintenties. Vijf vragen worden gebruikt voor het construeren van de belangrijkste indicator: het consumentenvertrouwen. Het consumentenvertrouwen bestaat uit twee deelindicatoren: het economisch klimaat, dat weergeeft hoe de consument de economische omgeving buiten zichzelf beoordeelt, en de koopbereidheid, die inzicht biedt in hoe de consument zijn eigen economische situatie inschat. De deelindicator economisch klimaat bestaat uit een vooruitkijkende en terugblikkende vraag. Dit geldt ook voor het oordeel van de consument over de eigen financiële situatie met tevens een aanvullende, derde vraag of het een gunstige tijd is voor grote aankopen, zoals een auto, een televisie of een wasmachine.

Samenstelling consumentenvertrouwen

Respondenten kunnen de gestelde vragen positief (verbeterd), negatief (verslechterd) of neutraal (situatie is gelijk of de respondent geeft aan het niet te weten) beantwoorden. Per vraag wordt het percentage positieve antwoorden verminderd met het percentage negatieve antwoorden. Het ongecorrigeerde consumentenvertrouwen is het rekenkundig gemiddelde van deze vijf vragen. De niet-gecorrigeerde reeks kent een seizoenpatroon, in de lente en zomer is men optimistischer ingesteld dan in de andere maanden. Daarom wordt de indicator van het consumentenvertrouwen gecorrigeerd voor seizoeneffecten en statistische ruis. De gecorrigeerde indicator is 'het' consumentenvertrouwen dat het CBS maandelijks publiceert. Het CCO is in 2017 gereviseerd. Er wordt sindsdien onder meer gebruik gemaakt van een tijdreeksmodel, waardoor een betere schatting wordt verkregen. Voor de totale populatie en de belangrijkste indicatoren is de revisie terug gelegd tot 1986 (Van den Brakel, Krieg en Smeets, 2017). Voor deelgroepen, dus bij indeling naar sociaaleconomische en demografische kenmerken, is de revisie niet teruggelegd. Bij deze groepen is dus sprake van een (lichte) trendbreuk vanaf 2017. De cijfers over deze groepen betreffen jaargemiddelden zonder (seizoen)correctie.

Verschillen tussen groepen

Het vertrouwen van de Nederlandse consument is bovenal gerelateerd aan de ontwikkeling van de economie. Maar de mate van optimisme of pessimisme hangt ook samen met demografische en sociaaleconomische kenmerken van de consument. Los van de conjuncturele bewegingen is het consumentenvertrouwen structureel groter naarmate men jonger is of het inkomen of het onderwijsniveau hoger zijn. Mannen en werkenden zijn positiever gestemd dan vrouwen en niet-werkenden, en bij de werkenden zijn zelfstandigen weer positiever gestemd dan werknemers. Alleen bij het gestandaardiseerd besteedbaar inkomen zien we aan de onderkant van de verdeling een afwijkend verband met het consumentenvertrouwen. De laagste inkomenskwintielgroep is vanwege haar specifieke samenstelling – relatief veel zelfstandigen en jongeren – optimistischer dan de tweede inkomensgroep.

9.3.2 Consumentenvertrouwen naar achtergrondkenmerken, 2018

	Saldo positieve en negatieve antwoorden
Geslacht	
Man	23
Vrouw	16
Onderwijsniveau	
Laag	6
Middelbaar	20
Hoog	32
Woonsituatie	
Huurder	11
Eigenaar	25

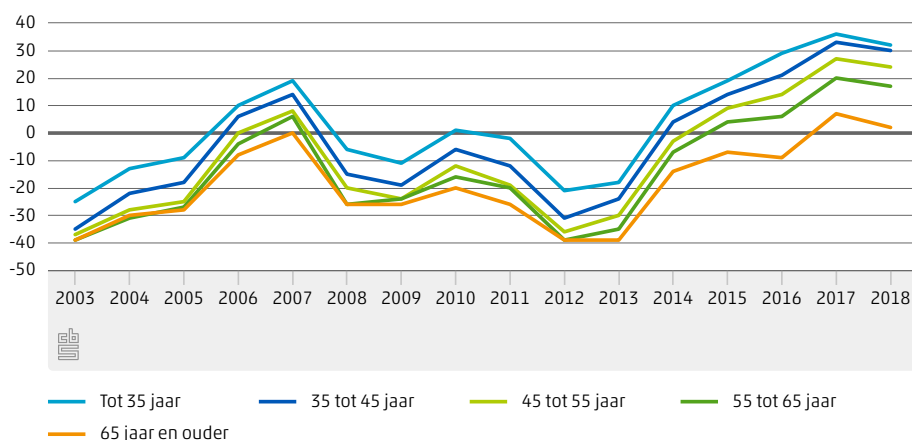
Ontwikkeling bij demografische groepen

Over de periode 2003 tot en met 2018 zijn de jongeren gemiddeld positief gestemd (+2), terwijl de 65-plussers daar met -19 behoorlijk ver onder zitten: een gemiddeld verschil van 21 punten. De grootte van het verschil tussen de leeftijdsgroepen is duidelijk afhankelijk van de conjunctuur. Bij een economische neergang convergeren de groepen. Het verschil tussen de jongste en oudste groep bedraagt 9 punten in 2009. Bij economische voorspoed divergeren de groepen, in 2017 is het verschil 29 punten. Na de recente crisis trok met name bij de 65-plussers het sentiment minder aan dan in de jongere leeftijdsgroepen. De aanhoudende onzekerheid over de hoogte van uit te keren pensioenen speelt hierbij een rol.

In vergelijking met de onderscheiden leeftijdsgroepen zijn tussen mannen en vrouwen de fluctuaties in consumentenvertrouwen minder groot. Bovendien zijn anders dan bij indeling naar leeftijd de verschillen tussen mannen en vrouwen na de crisis juist kleiner geworden.

9.3.3 Consumentenvertrouwen naar leeftijd

Saldo positieve en negatieve antwoorden

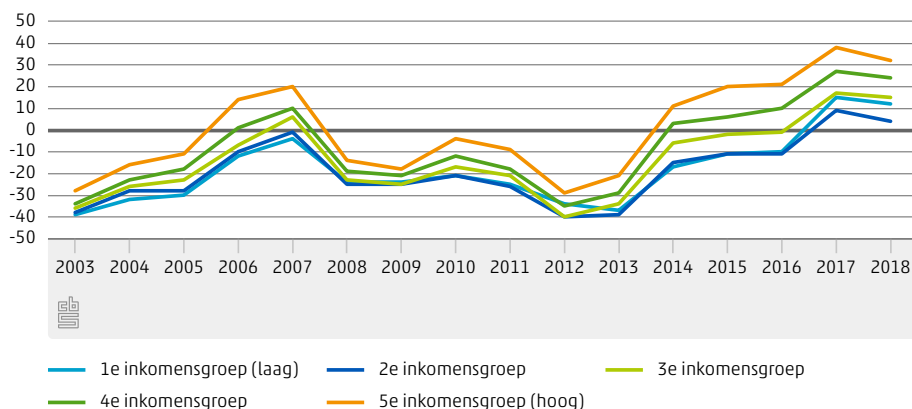

Ontwikkeling bij sociaaleconomische groepen

Het inkomen is sterk positief gerelateerd aan het consumentenvertrouwen. Als het gaat om de ontwikkeling van de samenhang in de tijd vertellen de inkomensgroepen hetzelfde verhaal als de leeftijden. Gedurende crisistijd bewegen ook de inkomensgroepen naar elkaar toe, in 2009 was het verschil tussen de hoogste en laagste groep 6 punten. Tijdens economische bloei bewegen ze van elkaar af, in 2016 was het verschil 31 punten. Het ontwikkelpatroon van de opleidingsgradiënten van het consumentenvertrouwen is vrijwel eender aan dat van inkomen.

9.3.4 Consumentenvertrouwen naar (gestandaardiseerd) besteedbaar inkomen

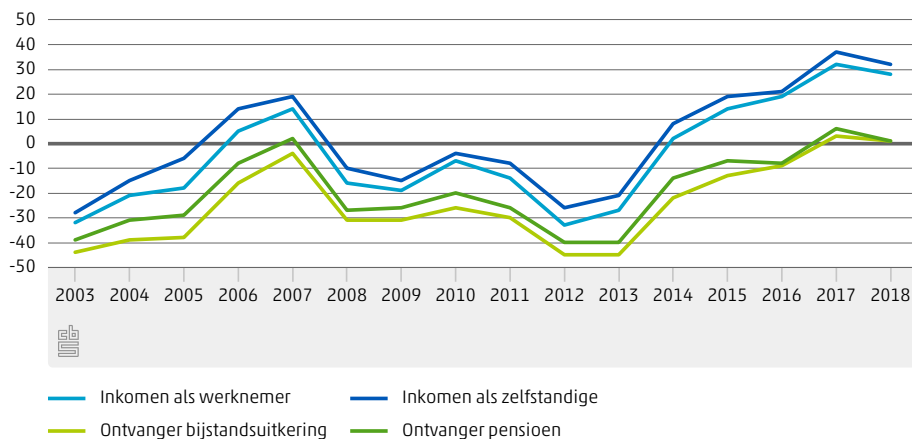
Saldo positieve en negatieve antwoorden

Zelfstandigen zijn structureel optimistischer dan werknemers, maar het verschil tussen de werkenden en de niet-werkenden is nog groter. Sinds de crisis loopt dit verschil steeds verder op. Tegelijkertijd is vanaf 2016 het eerdere verschil tussen uitkeringsgerechtigden en gepensioneerden komen te vervallen. Huiseigenaren zijn structureel optimistischer dan huurders, ook in de recente crisis toen de woningmarkt door de dalende huizenprijzen diep in het slop geraakte.

9.3.5 Consumentenvertrouwen naar voornaamste inkomensbron

Saldo positieve en negatieve antwoorden

Kortom, in het algemeen geldt dat de verschillen in consumentenvertrouwen tussen demografische en sociaaleconomische groepen fluctueren tijdens perioden van conjuncturele opleving en neergang. Bij economische voorspoed worden de

verschillen veelal groter en bij economische tegenspoed juist kleiner. Als de recent ingezette daling inderdaad een voorbode van een recessie is, zullen de demografische en sociaaleconomische gradiënten in consumentenvertrouwen mogelijk weer dichterbij elkaar toe bewegen (Nieuweboer, 2019).

Verder geldt dat de demografische en sociaaleconomische groepen die gemiddeld genomen een hoger dan wel een lager vertrouwen hebben, ook optimistischer en pessimistischer zijn over andere onderwerpen, zoals de werkloosheids- en inflatieverwachting en spaarattitudes.

Drie kwart hoogste inkomens houdt geld over

De hoogte van het inkomen is logischerwijs een bepalende factor in de beoordeling van de financiële situatie van het huishouden. Hoe hoger het inkomen, des te positiever oordeelt men in het algemeen over de eigen financiële situatie. De laagste inkomensgroep wijkt in sommige gevallen hiervan af, als gevolg van de al genoemde samenstelling van deze groep. De laagste inkomens zijn optimistischer dan de mensen in de tweede en derde inkomenskwintielgroep over hun financiële situatie in het nu, het verleden en de toekomst. Zij geven ook vaker aan grote aankopen te willen doen. Wel zeggen zij het minst vaak geld over te houden en geld opzij te zetten voor het komend jaar. In de hoogste inkomensgroep geeft driekwart aan geld over te houden en wil eenzelfde deel geld opzij leggen. Krap een vijfde deel van de hoogste inkomensgroep wil meer grote aankopen doen. Velen zullen extra gaan sparen in plaats van spenderen.

9.3.6 Beoordeling financiële situatie huishoudens (2018) naar besteedbaar inkomen (2017)

		Kwintielgroepen gestandaardiseerd besteedbaar inkomen				
		1e (laag)	2e	3e	4e	5e (hoog)
		%				
Financiële situatie in de laatste 12 maanden	Beter	20	16	22	28	34
	Niet gewijzigd	46	47	46	46	49
Financiële situatie in de komende 12 maanden	Beter	23	18	21	28	31
	Niet gewijzigd	52	54	55	54	56

9.3.6 Beoordeling financiële situatie huishoudens (2018) naar besteedbaar inkomen (2017) (vervolg)

	Kwintielgroepen gestandaardiseerd besteedbaar inkomen				
	1e (laag)	2e	3e	4e	5e (hoog)
Financiële situatie op dit moment					
Geld overhouden	27	36	51	64	75
Precies rondkomen	39	40	30	22	15
Geld opzij leggen komende 12 maanden					
Ja	39	40	53	66	75
Onwaarschijnlijk	29	33	29	23	17
Grote aankopen komende 12 maanden					
Meer	16	11	13	15	19
Ongeveer hetzelfde	46	47	48	50	53

9.4 Literatuur

CBS (2016). *Welvaart in Nederland 2016. Inkomen, bestedingen en vermogen van huishoudens en personen*. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen, Bonaire.

Brakel, J.A. van den, S. Krieg, en M. Smeets (2017). *Schattingsmethodiek voor het Consumentenvertrouwen*. CBS-rapport, Centraal Bureau voor de Statistiek, Heerlen.

Hogervorst, W. (2019). *Psychologisch dipje leidt niet altijd tot conjuncturomslag*. ESB, 104 (4771), 143.

Kruijf, R. de en J. Nieuweboer (2016). *Het vertrouwen onder Nederlandse consumenten nader geanalyseerd*. De Nederlandse economie, maart 2016, Centraal Bureau voor de Statistiek, Heerlen/Den Haag.

Nieuweboer, J. (2019). *Verschillen in consumentenvertrouwen tussen groepen groter in hoogconjunctuur*. ESB, 104 (4773), 202–204.

10.

Belastingen

In dit hoofdstuk komt de druk van belastingen, volksverzekeringen en overige premies op het bruto-inkomen aan bod. Hoe varieert deze druk voor huishoudens met verschillende welvaartsniveaus? Hoe groot is het belastingvoordeel uit heffingskortingen en uit de hypotheekrenteaftrek? Tot slot komen indirecte belastingen aan bod. Welk deel van het inkomen zijn huishoudens hieraan kwijt en hoeveel btw betalen huishoudens gemiddeld over hun uitgaven?

10.1 Belastingdruk

Druk op het bruto inkomen in 2017 weer toegenomen

Huishoudens in Nederland betalen belasting over hun bruto inkomen als werknemer, de winst als zelfstandige, een uitkering en hun vermogen. De belasting bestaat uit de inkomstenbelasting (met daarop een voorheffing in de vorm van loonbelasting en dividendbelasting) en de premies voor de volksverzekeringen AOW, Anw en Wlz (voorheen AWBZ). Daarnaast drukken premies voor verzekeringen tegen werkloosheid, ziekte en arbeidsongeschiktheid en pensioenpremies op het bruto inkomen, evenals premies voor zorg- en ziektekostenverzekeringen.

De druk van inkomstenbelasting, premies volksverzekeringen en overige premies op het bruto inkomen bedroeg in 2017 gemiddeld 38,6 procent. Over iedere 100 euro aan bruto inkomen is gemiddeld 38,60 euro verschuldigd aan belastingen en premies en blijft 61,40 euro over om te besteden. Sinds 2013 is de gemiddelde druk gedaald door een daling van de verschuldigde pensioenpremie en een stijging van het gemiddelde bruto inkomen. De stijging van de druk in 2017 komt vrijwel geheel voor rekening van een relatief hogere inkomstenbelasting.

10.1.1 Druk van inkomstenbelasting, volksverzekeringen en overige premies

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017*
	% van bruto inkomen						
Inkomstenbelasting	10,2	10,2	10,2	10,6	11,9	11,5	12,4
Premie volksverzekeringen (AOW, Anw, AWBZ/Wlz)	8,7	8,6	8,8	8,3	7,5	7,3	7,1
Inkomstenbelasting en volksverzekeringen	18,9	18,8	19,0	18,9	19,4	18,8	19,5
Premie werknemersverzekeringen	4,9	5,1	4,9	5,2	5,3	5,5	5,5
Premie pensioenverzekering (excl. AOW, Anw)	8,4	8,3	8,4	7,8	6,5	6,2	6,4
Inkomensafhankelijke Zvw premie	4,3	4,5	4,7	4,4	4,2	4,2	4,1
Kosten basisverzekering Zvw (incl. gebruik verplicht eigen risico en verminderd met zorgtoeslag)	2,8	2,9	2,9	2,8	3,0	3,0	3,1
Overige premies	20,4	20,8	20,9	20,2	19,0	18,9	19,1
Inkomstenbelasting, volksverzekeringen en overige premies	39,3	39,6	39,9	39,1	38,4	37,7	38,6

Bijna helft van het bruto inkomen kwijt aan belastingen en premies

Wanneer huishoudens hun inkomen besteden aan goederen en diensten, betalen ze in veel gevallen ook indirect belastingen aan de overheid. Dit gebeurt bijvoorbeeld via de belasting op toegevoegde waarde (btw), via accijnzen op alcohol, tabak en brandstoffen en via de energiebelasting. In het geval van accijnzen en energiebelasting is er sprake van dubbele belasting: de btw wordt geheven over het bedrag waarin de betreffende accijns of energiebelasting ook al is verdisconteerd (zie paragraaf 10.4).

Daarnaast betalen huishoudens belastingen en heffingen die door gemeenten en waterschappen worden geheven. Voorbeelden zijn de onroerendezaakbelasting (ozb), de afvalstoffenheffing en de zuiveringsheffing. De hoogte van de lokale belastingen en heffingen is afhankelijk van de woonsituatie (huurwoning of eigen woning) en verschillen per gemeente en waterschap.

In 2015, het meest recente jaar met gegevens over indirecte belastingen, waren huishoudens in totaal gemiddeld 47,6 procent van hun bruto inkomen kwijt aan belastingen en premies: 38,4 procent aan inkomstenbelasting en premies en daarbovenop 9,2 procent aan indirecte en lokale belastingen en heffingen.

9% van bruto inkomen huishoudens gaat op aan indirecte en lokale belastingen

Daarbij varieert de totale belasting- en premiedruk tussen huishoudens onderling. Wanneer huishoudens op volgorde van hun welvaartsniveau worden ingedeeld in tien even grote groepen, blijkt dat de druk voor huishoudens in de tweede 10%-groep het laagst is. De druk neemt per groep toe en is het hoogst voor huishoudens in de negende welvaartsgroep. De afzonderlijke druk van de inkomstenbelasting en premies neemt toe naarmate de welvaart stijgt, vanwege het principe van heffing naar draagkracht (zie paragraaf 10.2). De druk als gevolg van indirecte belastingen neemt juist af bij stijgende welvaart. De hoogte van de indirecte belastingen is namelijk direct afhankelijk van het uitgavenniveau. Het deel van het inkomen dat huishoudens uitgeven neemt af naarmate het inkomen hoger is.

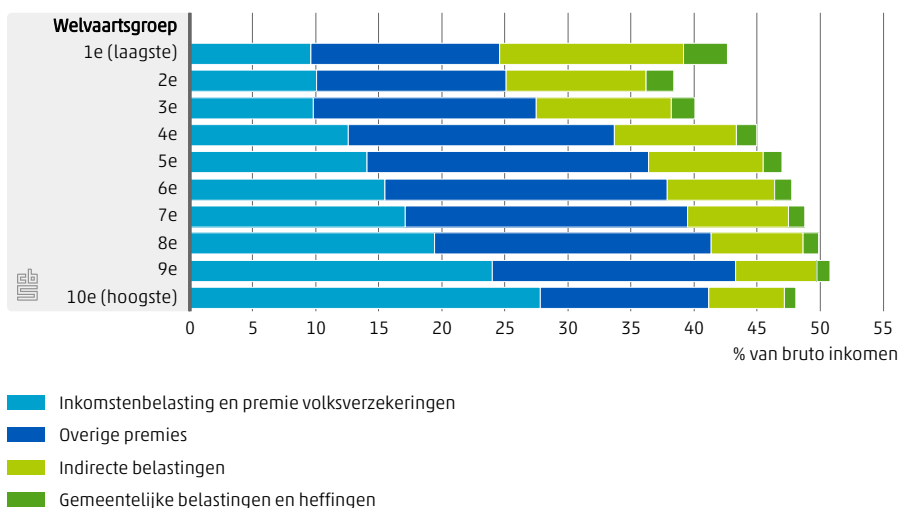
Welvaartsgroepen

In dit hoofdstuk worden huishoudens ingedeeld op basis van een welvaartsmaat waarin zowel informatie over het inkomen als over het vermogen van huishoudens wordt gebruikt. De rangschikkingen van huishoudens naar hoogte van het inkomen en van het vermogen zijn hierbij het uitgangspunt. De welvaart van een huishouden is vastgesteld als de som van het cumulatieve aandeel in inkomen en het cumulatieve aandeel in vermogen. Op grond van deze optelling zijn huishoudens vervolgens uitgesmeerd over de welvaartsladder. Het resultaat hiervan is dat huishoudens in de laagste (1e) welvaartsgroep een laag inkomen én een laag vermogen hebben. Naarmate het inkomen of vermogen hoger is wordt een huishouden in een hogere groep ingedeeld. Huishoudens in de hoogste (10e) welvaartsgroep hebben een hoog inkomen én een hoog vermogen. Door gebruik te maken van deze welvaartsmaat wordt een realistischer beeld van de gemiddelde belastingdruk gepresenteerd voor de opeenvolgende groepen huishoudens dan wanneer alleen inkomen in beschouwing wordt genomen. Zo wordt de laagste groep op deze manier niet vertekend door vermogende zelfstandigen met een incidenteel verlies.

Voor huishoudens in de laagste welvaartsgroep is de totale belasting- en premiedruk op het bruto inkomen hoger dan in de tweede welvaartsgroep. In de laagste groep komen relatief veel zelfstandigen en studenten voor met zeer lage inkomens, terwijl ze wel diverse noodzakelijke uitgaven moeten doen. Hun uitgaven zijn in doorsnee beduidend hoger dan hun inkomen. Daardoor zijn de indirecte belastingen en heffingen relatief hoog in vergelijking met het inkomen.

De druk voor huishoudens in de hoogste welvaartsgroep is lager dan in de negende welvaartsgroep. Zo bestaat de hoogste groep voor een deel uit vermogende AOW'ers die weliswaar veel inkomstenbelasting verschuldigd zijn, maar geen premies voor AOW en pensioen meer hoeven te betalen. Daarnaast bevat deze groep relatief veel ondernemers. Ook zij betalen veel inkomstenbelasting, maar vaak weinig tot geen premies voor inkomensverzekeringen en private pensioenen. Hun vangnetten bouwen zij op in hun eigen bedrijf.

10.1.2 Totale belasting- en premiedruk, 2015

10.2 Drukverlichting door heffingskortingen

Heffingskorting draagt bij aan draagkrachtprincipe

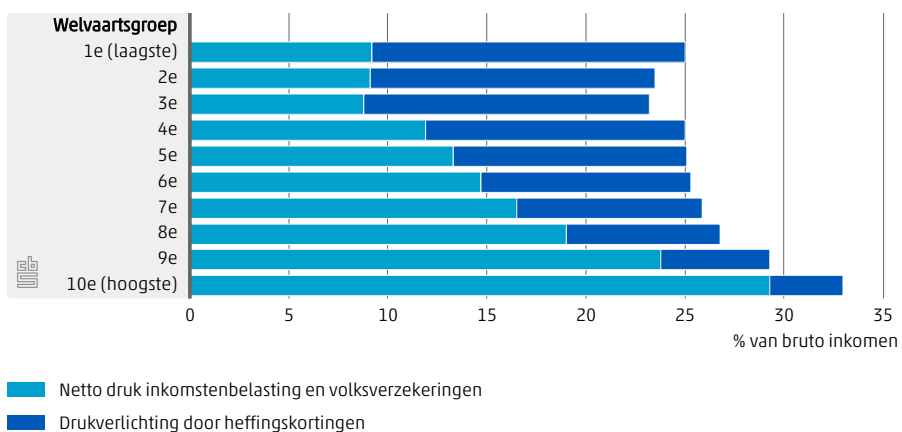
Heffing naar draagkracht is een van de principes van het belastingstelsel. Het houdt in dat iemand meer belasting moet betalen naarmate zijn inkomen of vermogen hoger is. Dit principe is in de inkomstenbelasting onder meer vormgegeven door een systeem om inkomens te splitsen in maximaal vier schijven met oplopende tarieven. Meer nog dan die tariefdifferentiatie leveren de heffingskortingen een bijdrage aan de heffing naar draagkracht.

Voor huishoudens met het laagste welvaartsniveau (zowel een laag inkomen als een laag vermogen) zou de druk zonder heffingskortingen 25 procent zijn. Voor de huishoudens met de hoogste welvaart zou deze bruto druk 32,9 procent zijn.

De belastingschijven zorgen dus voor een drukverschil van bijna 8 procentpunt. Door de heffingskortingen kwamen deze percentages in 2017 netto uit op 9,2 procent voor de laagste welvaartsgroep en op 29,3 procent voor de hoogste groep, een drukverschil van 20 procentpunt. De heffingskortingen verhogen het drukverschil dus met meer dan 12 procentpunt.

Sinds 2011 is het verschil in netto heffing tussen de laagste en de hoogste groep groter geworden. In 2011 bedroeg het verschil ruim 16 procentpunt. Zowel de bruto heffing als de heffingskortingen droegen hieraan bij. Zo is voor de meer vermogende huishoudens de heffing over de eigen woning en vermogen in box 3 toegenomen en zijn heffingskortingen (meer) inkomensafhankelijk geworden.

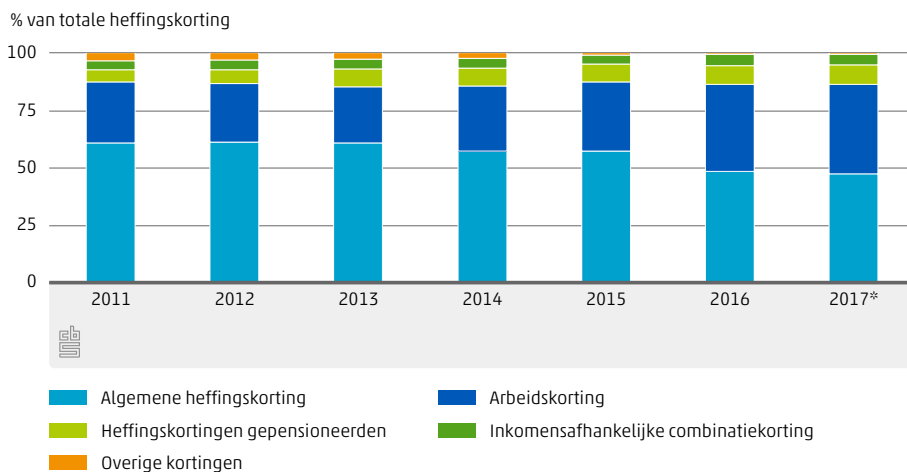
10.2.1 Drukverlichting door heffingskortingen, 2017*

Belang arbeidskorting neemt toe

De totale bruto heffingskorting is toegenomen van 5300 euro per huishouden in 2011 tot 6 duizend euro in 2017. De korting bedroeg in de periode 2011–2017 steeds ongeveer 30 procent van de berekende bruto heffing en ruim 8 procent van het bruto inkomen. De samenstelling van de korting is wel sterk veranderd in die jaren. Er is een verschuiving van algemene korting naar specifieke kortingen. Het belang van arbeidskorting, ouderenkorting en combinatiekorting nam flink toe. Andere kortingen namen in belang af of werden zelfs afgeschaft, zoals de ouderschapsverlofkorting en de alleenstaande ouderkorting die werd overgeheveld naar de regeling van het kindgebonden budget.

10.2.2 Samenstelling van totale heffingskorting

De algemene heffingskorting is de belangrijkste heffingskorting. Tot en met 2013 was het belang zelfs 61 procent. Sinds 2014 is de algemene heffingskorting echter inkomensafhankelijk geworden. Hierdoor kregen inkomens vanaf ongeveer 20 duizend euro steeds minder korting. In 2017 is het belang van de korting daardoor gedaald tot 47 procent van de totale heffingskorting.

Het belang van de arbeidskorting is daarentegen juist toegenomen. In 2011 was deze 26 procent van de totale korting. In 2013 daalde dit naar 24 procent. In dat jaar werd de korting voor hogere inkomens meer en sterker inkomensafhankelijk afgebouwd. Sindsdien is zowel de korting als de inkomensafhankelijke afbouw sterk toegenomen. Per saldo steeg de arbeidskorting voor inkomens rond de 20 duizend meer dan 1500 euro; voor de hoogste inkomens was dat minder dan 500 euro. Al met al steeg het belang van de arbeidskorting naar 39 procent van het totaal in 2017.

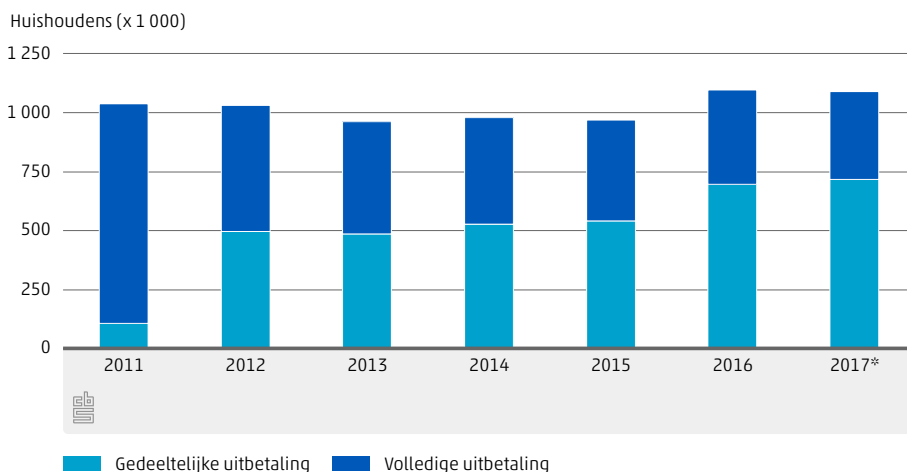
Het belang van de ouderenkortingen nam sinds 2011 met bijna 3 procentpunt toe tot 8,4 procent van het totaal. De ouderenkorting voor de lagere inkomens nam namelijk sterk toe, en de hogere inkomens kregen vanaf 2013 voor het eerst ook een korting al werd die gedeeltelijk wel weer afgebouwd.

De inkomensafhankelijke combinatiekorting werd met name in 2012 en 2016 verhoogd waardoor het relatieve belang iets toenam. In 2017 was dit bijna 5 procent, waar het in 2011 nog minder dan vier procent was.

Uitbetaalde heffingskorting steeds meer beperkt

De bruto berekende heffing wordt verminderd met de berekende heffingskorting, maar nooit met meer dan de heffing zelf. Personen met weinig of geen inkomen kunnen daardoor mogelijk een deel van de heffingskorting niet benutten. Maar in sommige gevallen wordt de korting toch (gedeeltelijk) uitbetaald. Dit kan voor zover de partner wel voldoende heffing betaalt. Slechts een deel van de heffingskortingen komt voor uitbetaling in aanmerking. Het gaat momenteel om algemene heffingskorting, arbeidskorting, combinatiekorting en levensloopverlofkorting. In 2017 kregen bijna 1,1 miljoen huishoudens heffingskorting uitbetaald.

10.2.3 Huishoudens met uitbetaalde heffingskorting

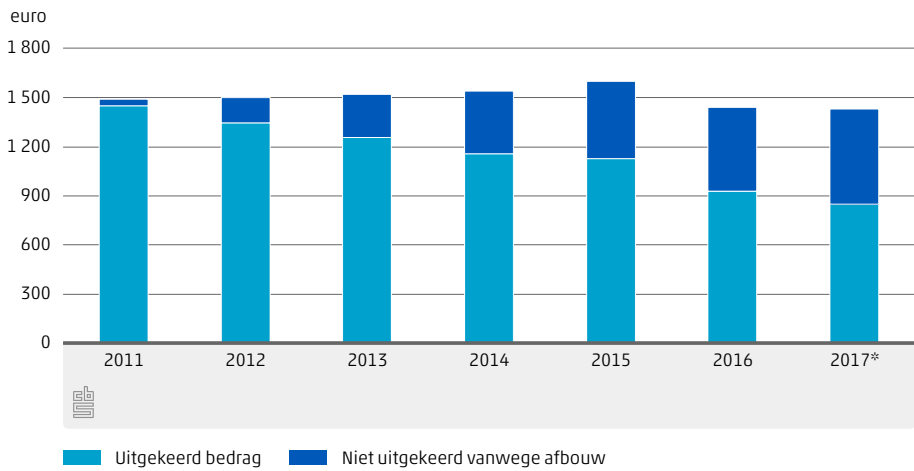

Sinds 2009 wordt de uitbetaling van de algemene heffingskorting stapsgewijs afgebouwd. Tot en met 2011 viel echter 90 procent onder een uitzondering (geboren voor 1972 of met een kind tot zes jaar). Vanaf 2012 geldt de uitzondering alleen nog voor personen geboren voor 1963, waardoor in 2012 de uitzondering nog maar voor ruim de helft van de gevallen gold. Sindsdien is dit verder gedaald tot 34 procent in 2017.

Voor de belastingbetalers waarvan de uitbetaling wordt afgebouwd, wordt in vijftien jaar een steeds groter deel van het bedrag niet meer uitgekeerd. In 2011 was dit 20 procent. Doordat een groot gedeelte van de ontvangers uitgezonderd was, had dit maar een klein effect op de gemiddelde uitbetaling die uit kwam op ongeveer 1450 euro. In 2017 is het afbouwpercentage verder toegenomen tot 60 procent. Doordat er steeds meer wordt afgebouwd en minder mensen zijn uitgezonderd is de gemiddelde uitbetaling in 2017 gedaald tot 850 euro.

De uitbetaling wordt in de volgende jaren verder ingeperkt doordat (door natuurlijk verloop) steeds minder personen onder de uitgezonderde populatie vallen, en doordat vanaf 2019 bovendien ook de arbeidskorting en combinatiekorting zonder uitzondering en in dezelfde mate als de algemene heffingskorting worden afgebouwd. Vanaf 2023 wordt er daarom alleen nog algemene heffingskorting uitbetaald aan personen die voor 1963 zijn geboren.

10.2.4 Uitgekeerde heffingskorting per ontvangend huishouden

10.3 Belastingvoordeel aftrek eigen woning

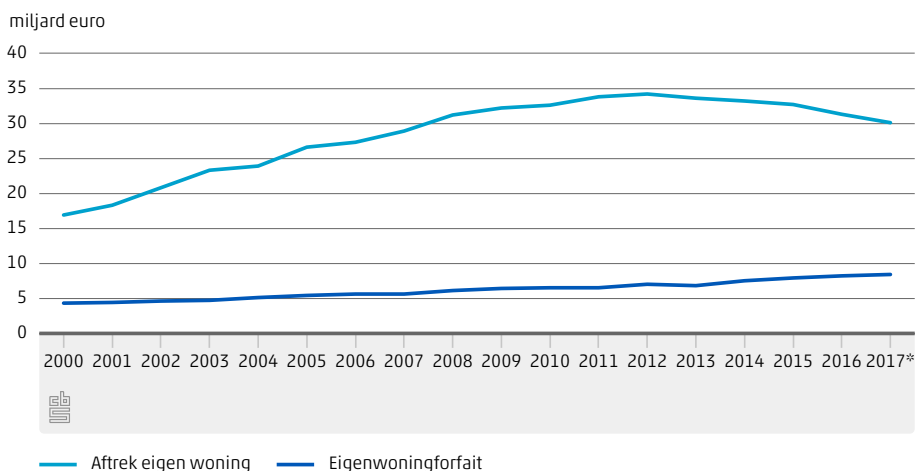
Aftrek daalt door lagere rente

De eigen woning valt, anders dan de meeste andere vermogenscomponenten, in box 1 van de inkomstenbelasting. Het inkomen uit de eigen woning dat in box 1 wordt belast is het zogenaamde eigenwoningforfait, een percentage van de WOZ-waarde. Kosten van de lening voor de woning mogen daarentegen van het inkomen worden afgetrokken, dit is bekend als de hypotheekrenteaftrek. Sinds 2005 is er bovendien een aftrek wegens geen of geringe eigenwoningschuld. Deze aftrek is een kwijtschelding van het eigenwoningforfait voor zover die groter is dan de betaalde rente. Per saldo levert de woning daardoor geen of een verlagende

bijdrage aan het belastbare inkomen. Vanaf 2019 wordt deze regeling stapsgewijs weer afgeschaft.

In 2017 bedroeg de totale fiscale aftrek van eigenwoningbezitters 30,1 miljard euro, waarvan 28,3 miljard bestond uit hypotheekrenteaftrek. De overige 1,8 miljard was aftrek wegens geen of geringe eigenwoningschuld. De aftrek verdubbelde tussen 2000 en 2012 van 17 miljard euro tot ruim 34 miljard euro. Daarna is de totale aftrek echter met circa 4 miljard euro gedaald door de lagere hypotheekrente. Het eigenwoningforfait daarentegen groeide sinds 2000 van 4,3 miljard naar 8,4 miljard.

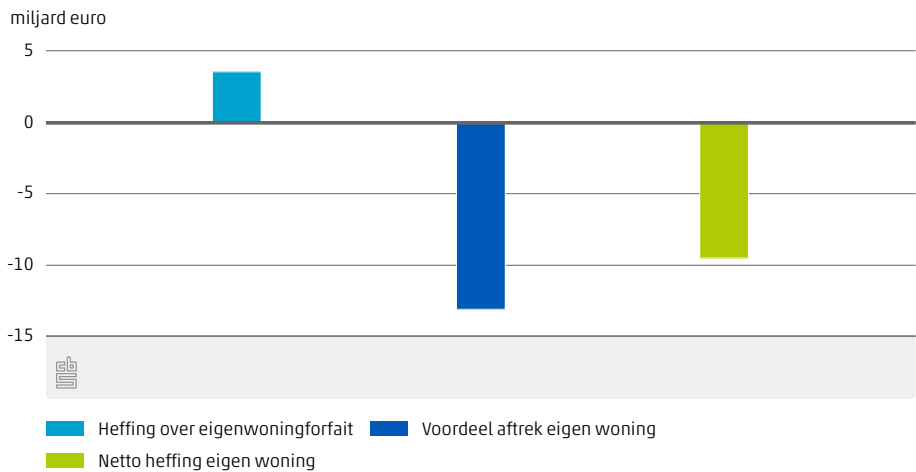
10.3.1 Totale aftrek eigen woning en eigenwoningforfait

Voordeel aftrek is 13,1 miljard

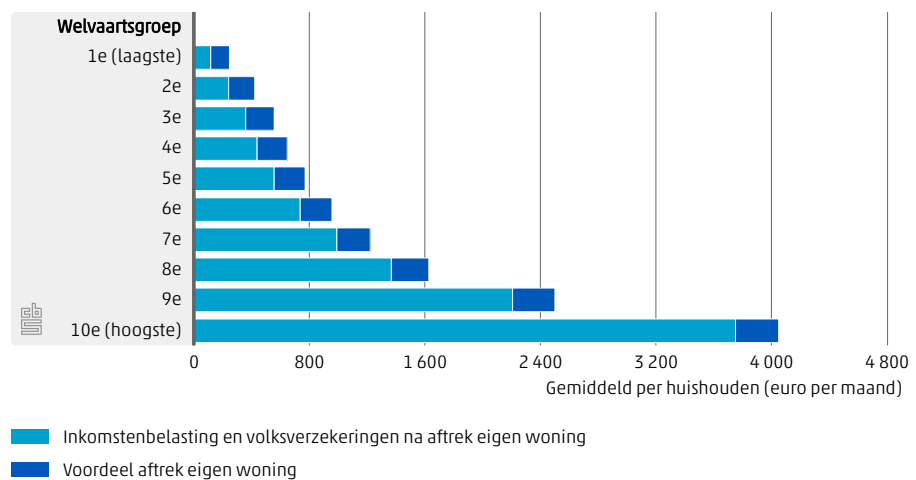
Over de 8,4 miljard aan eigenwoningforfait was in 2017 ruim 3,6 miljard euro aan belasting verschuldigd. De aftrek van de hypotheekrente en aftrek wegens geen of geringe eigenwoningschuld (in totaal 30,1 miljard euro) leverde daarentegen een belastingvoordeel op van 13,1 miljard euro. Per saldo verlaagde de eigen woning het belastbaar inkomen dus met 21,7 miljard euro, hetgeen resulteerde in een belastingteruggave van 9,5 miljard euro.

10.3.2 Heffing en voordeel eigen woning, 2017*

Gemiddeld had een huishouden met een eigen woning een fiscale aftrek van 570 euro per maand. Dit resulteerde in een maandelijks belastingvoordeel van gemiddeld 250 euro. Het belastingvoordeel liep op van 130 euro in de decielgroep met de laagste welvaart naar 300 euro in de tiende en hoogste groep. De heffing in de laagste groep werd hierdoor gehalveerd. Hogere welvaartsgroepen hadden weliswaar meer voordeel in euro's, maar dit had relatief steeds minder effect op de heffing.

10.3.3 Voordeel van aftrek eigen woning en netto heffing, 2017*

Meeste profijt voor grootste belastingbetalers

In totaal profiteerden in 2017 bijna 4,4 miljoen huishoudens van de aftrek eigen woning. Dit betreft 56,9 procent van alle Nederlandse huishoudens. Sinds 2005, toen de aftrek wegens geen of geringe eigenwoningschuld werd ingevoerd, is dit aandeel met 3,1 procentpunt gestegen. Huishoudens met een hoge welvaart hebben veel vaker een eigen woning dan die met een laag welvaartsniveau. Ruim 5 procent van de huishoudens in de laagste welvaartsgroep had in 2017 voordeel van de aftrek voor de eigen woning. In de hoogste groep had bijna 96 procent van de huishoudens voordeel van de aftrek. Door het grote aandeel huishoudens met een eigen woning en het gemiddeld hoge bedrag aan heffingsvoordeel, kwam 39 procent van het totale belastingvoordeel van 13,1 miljard euro terecht bij de twee hoogste welvaartsgroepen. Ook met inachtneming van het belastingvoordeel betaalden deze huishoudens bijna 56 procent van de totale inkomstenbelasting en premies volksverzekeringen.

10.4 Indirect betaalde btw over bestedingen

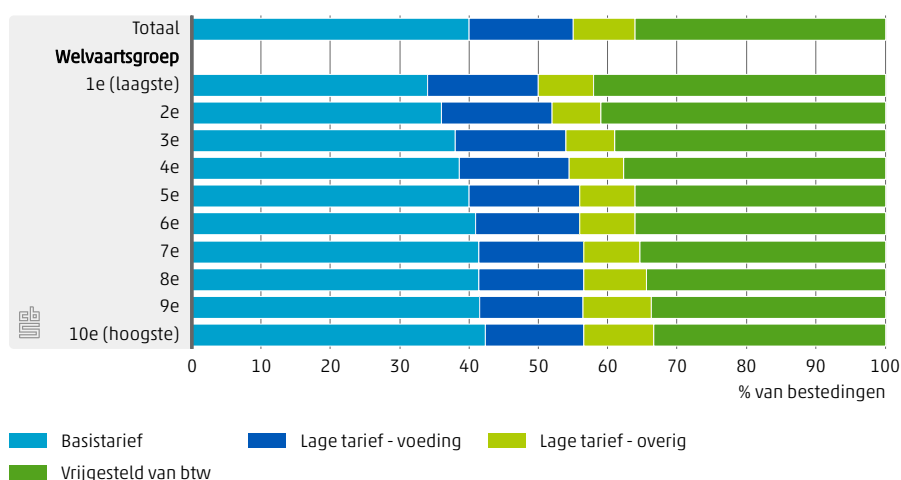
Huishoudens besteden 40 procent aan producten met basistarief btw

De resultaten van het Budgetonderzoek bieden inzicht in de hoogte van de gemiddelde bestedingen van diverse typen huishoudens en in hun bestedingspatronen. De bestedingen zijn inclusief de indirect betaalde belastingen. Wanneer de bestede bedragen aan afzonderlijke goederen en diensten gecombineerd worden met actuele btw- en accijnstarieven, is het mogelijk om de betaalde indirecte belastingen afzonderlijk te ramen.

Nederland kent drie btw-tarieven: 21%, 9% en 0%. Het 21%-tarief wordt ook wel het basistarief genoemd. Dat houdt in dat over alle goederen en diensten in principe 21% btw wordt berekend, tenzij de Belastingdienst expliciet heeft aangegeven dat er een ander tarief geldt. Over bijna al het eten en drinken dat voor mensen is bestemd, wordt het lage tarief van 9% btw berekend, net als voor een keur aan diensten, zoals de fietsenmaker, de kapper en het openbaar vervoer. Tot 2019 bedroeg het lage tarief 6%. Het 0%-tarief geldt voor grensoverschrijdende goederen en diensten. Daarnaast zijn bepaalde goederen en diensten vrijgesteld van btw, waaronder de verhuur van onroerend goed en formele kinderopvang.

Uit het meest recente Budgetonderzoek (2015) blijkt dat huishoudens gemiddeld 40 procent van hun totale bestedingen uitgeven aan producten met het basistarief van 21% btw. Daarnaast besteden ze gemiddeld 36 procent aan producten die vrijgesteld zijn van btw, met als belangrijkste categorieën de woninghuur voor huurders, de economische huurwaarde voor woningeigenaren, en de uitgaven aan kinderopvang voor huishoudens met kinderen. Echter, naarmate de welvaart van huishoudens hoger is, geven ze relatief meer uit aan producten met het basistarief en gemiddeld minder aan vrijgestelde producten en betalen ze dus relatief meer btw. De huishoudens met de laagste welvaart geven gemiddeld 33 procent uit aan producten met het basistarief, de groep met de hoogste welvaart gemiddeld 43 procent. Het aandeel in de bestedingen van producten met het lage tarief is vrijwel constant over alle welvaartsgroepen.

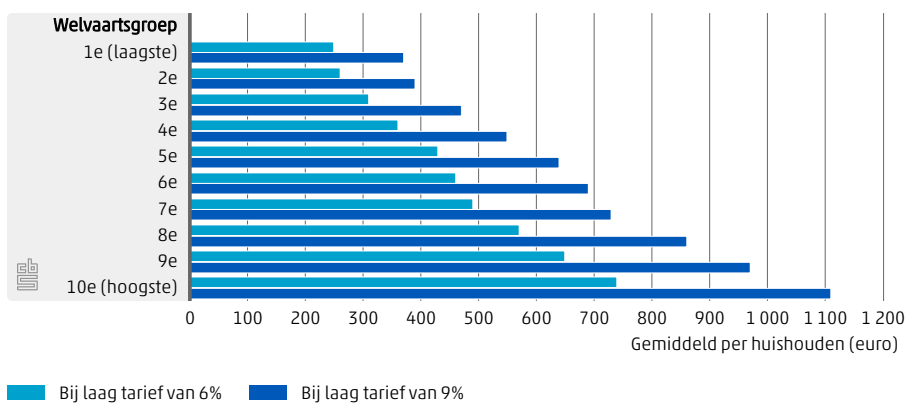
10.4.1 Bestedingspatroon van huishoudens naar btw-tarief, 2015

Verhoging lage btw-tarief kost 10 tot 30 euro per maand extra

Huishoudens in de laagste welvaartsgroep betaalden in 2015 gemiddeld 7,3 procent btw over hun bestedingen. Als het lage btw-tarief van 9% al in 2015 van kracht was geweest, dan had dit de huishoudens in de laagste welvaartsgroep gemiddeld 120 euro per jaar extra gekost en waren ze 7,9 procent btw over hun bestedingen kwijt geweest. Huishoudens in de hoogste welvaartsgroep zouden 370 euro btw per jaar extra kwijt zijn. In plaats van 8,7 procent zouden zij dan gemiddeld 9,3 procent btw over hun bestedingen moeten betalen.

10.4.2 Verschuldigde btw over producten met lage btw-tarief, 2015

Bijlagen

A Equivalentiefactoren

Equivalentiefactoren: van besteedbaar inkomen naar gestandaardiseerd inkomen

Het maakt veel uit hoeveel mensen binnen een huishouden van een bepaald inkomen moeten leven. Om het inkomen van huishoudens van verschillende grootte en samenstelling vergelijkbaar te maken wordt het inkomen gestandaardiseerd. Dit gestandaardiseerde inkomen wordt ook wel koopkracht genoemd. Standaardiseren gebeurt door het besteedbare huishoudensinkomen te delen door een factor die uitdrukt hoe groot het schaalvoordeel is bij het voeren van een gemeenschappelijke huishouding. Hierbij is het eenpersoonshuishouden als norm gekozen. Voor deze huishoudens is de factor gelijk aan 1. Er wordt voor elke extra volwassene 0,19 tot 0,37 en voor elk extra minderjarig kind 0,15 tot 0,33 aan deze factor toegevoegd.

Voor een echtpaar zonder kinderen bedraagt de factor bijvoorbeeld 1,37. Een alleenstaande met een besteedbaar inkomen van 10 duizend euro en een echtpaar met een besteedbaar inkomen van 13,7 duizend euro bevinden zich dus op een even hoog welvaartsniveau: na standaardiseren bedraagt de koopkracht voor beide huishoudens 10 duizend euro.

De factor waardoor gedeeld wordt noemt het CBS de equivalentiefactor. Voor de meest voorkomende groepen is deze factor in tabel A.1 opgenomen. Zo bedraagt de equivalentiefactor voor een eenoudergezin met twee minderjarige kinderen 1,51.

A.1 Equivalentiefactoren¹⁾

		Aantal kinderen (jonger dan 18 jaar)				
		0	1	2	3	4
Aantal volwassenen	1	1,00	1,33	1,51	1,76 ³⁾	1,95 ³⁾
	2	1,37	1,67	1,88	2,06	2,28 ²⁾
	3	1,73 ²⁾	1,95 ²⁾	2,14 ²⁾	2,32 ²⁾	2,49 ²⁾
	4	2,00 ²⁾	2,19 ²⁾	2,37 ²⁾	2,53 ²⁾	2,68 ²⁾
	5					

- ¹⁾ Standaardhuishouden is het eenpersoonshuishouden.
- ²⁾ Op basis van formule (zie tekst).
- ³⁾ Op basis van extrapolatie.

De factoren uit tabel A.1 zijn voor de meest voorkomende groepen op empirische wijze vastgesteld. Dit is voor het laatst gebeurd op basis van gegevens van het Budgetonderzoek voor de jaren 1995–2000 (zie CBS, 2003). Voor de overige huishoudens (en voor groepen die niet in tabel A.1 vermeld zijn) is de equivalentiefactor berekend op basis van de volgende formule:

$$E = \{P_v + (0,8 * P_k)\}^{0,5}.$$

In deze formule is E de equivalentiefactor, P_v het aantal volwassenen en P_k het aantal kinderen tot 18 jaar in het huishouden.

Alternatieve equivalentieschalen

Er bestaan diverse alternatieve equivalentieschalen. Binnen de OESO-landen zijn onder meer de volgende internationale schalen in gebruik:

- De ‘OECD equivalence scale’ (ook wel ‘Oxford scale’ genoemd: Deze kent de waarde 1 toe aan het eerste lid van het huishouden en voegt hier 0,7 aan toe voor iedere volgende volwassene en 0,5 voor ieder volgend kind (tot 14 jaar).
- De ‘OECD modified equivalence scale’: Aan het eerste lid van het huishouden wordt de waarde 1 toegekend, aan elke volgende volwassene 0,5 en elk volgend kind (tot 14 jaar) 0,3.
- De ‘OECD square root scale’: de equivalentiefactor wordt bepaald als de wortel van het aantal huishoudensleden.

Het CBS gebruikt bij voorkeur de eigen, op waarnemingen afgeleide, equivalentieschaal. Voor de levering van gegevens van het gestandaardiseerd inkomen aan internationale organisaties zoals de OESO en Eurostat wordt ten behoeve van de internationale vergelijkbaarheid het gebruik van een bepaalde equivalentieschaal voorgeschreven. Zo zijn de uitkomsten voor Nederland die Eurostat publiceert over het gestandaardiseerd inkomen, gebaseerd op de hierboven genoemde ‘OECD modified equivalence scale’.

Vergelijking van enkele equivalentieschalen

	OECD scale	OECD modified scale	Square root scale	CBS-schaal
1 volwassene	1,00	1,00	1,00	1,00
1 volwassene, 1 kind tot 14 jaar	1,50	1,30	1,41	1,33
2 volwassenen	1,70	1,50	1,41	1,37
2 volwassene, 1 kind tot 14 jaar	2,20	1,80	1,73	1,67
2 volwassene, 2 kinderen tot 14 jaar	2,70	2,10	2,00	1,88

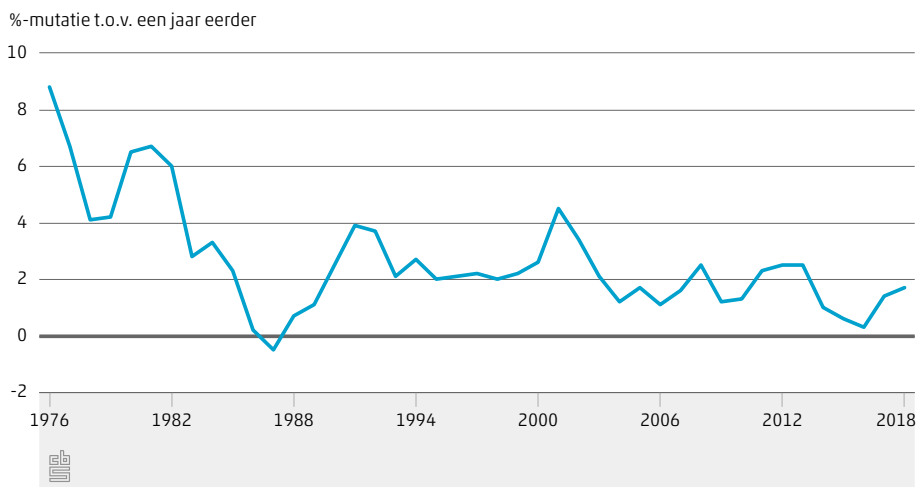
B Consumentenprijsindex

Prijsindex: van nominaal naar reëel inkomen

Voor een bedrag van 100 euro kon een huishouden in 2018 minder goederen en diensten kopen dan in eerdere jaren. Inflatie leidt tot een uitholling van de koopkracht van het inkomen. De inflatie van consumentenprijzen wordt gemeten als de stand van de Consumentenprijsindex (CPI) op een bepaald tijdstip ten opzichte van een jaar eerder. De CPI is een maat voor het gemiddelde prijsniveau van consumentenproducten en meet de prijsontwikkeling van een pakket goederen en diensten zoals dit gemiddeld wordt aangeschaft door de consumenten.

Het gemiddelde van de jaarlijkse inflatie over de periode 1976–2018 bedroeg 2,6 procent. Eind jaren 70 en begin jaren 80 lag de inflatie een stuk hoger. Daarna volgde een scherpe daling, met in 1987 zelfs een jaar met negatieve inflatie. Vanaf 1995 is de inflatie vrij stabiel rond de 2 procent, met twee uitzonderingen. In 2001–2002 was de inflatie vooral hoog door een samenloop van een sterke stijging van de voedselprijzen, van gas en elektriciteit en van de btw. Van 2014 tot 2018 was de inflatie met een gemiddelde van 1,0 procent juist heel laag.

B.1 Inflatie in Nederland

De inflatie van consumentenprijzen is van 2014 tot 2016 vooral laag uitgekomen door een daling van goederenprijzen. In de eerste plaats was er een sterke daling van energieprijzen: gas, elektriciteit en autobrandstoffen. Echter, ook andere industriële goederen daalden licht in prijs. Voedingsmiddelen, dranken en tabak gingen van 2014 tot 2016 nog wel in prijs omhoog, maar een stuk minder dan in eerdere jaren. In 2017 en 2018 is de prijsstijging van goederen sterk aangetrokken, vooral door stijgende energieprijzen.

Daar staat tegenover dat de prijsontwikkeling van diensten pas in de jaren 2016 tot 2018 een stuk lager uitkwam dan in eerdere jaren. In 2014 en 2015 lag de prijsstijging van diensten nog ongeveer op hetzelfde niveau als in 2011 en 2012. Van 2013 tot 2015 gingen de woninghuren door een nieuw en inkomensafhankelijk huurbeleid gemiddeld fors omhoog, maar vanaf 2016 werd dat weer minder. Ook de consumptiegebonden belastingen zijn vanaf 2016 minder snel gestegen.

B.2 Jaarlijkse mutatie in consumentenprijzen per bestedingscategorie

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
	%							
Bestedingen, totaal	2,3	2,5	2,5	1,0	0,6	0,3	1,4	1,7
Goederen	2,5	2,5	2,1	-0,4	-1,0	-0,2	1,3	1,8
Industriële goederen excl. energie	0,6	0,8	1,7	-0,4	-0,5	0,8	-0,1	0,2
Energie, inclusief autobrandstof	7,8	6,9	0,7	-1,5	-5,3	-5,6	3,6	8,2
Voedingsmiddelen, dranken en tabak	2,5	2,5	3,9	0,4	1,0	1,2	2,3	1,2
Diensten	2,0	2,3	2,9	2,2	2,0	0,9	1,3	1,6
Diensten i.v.m. communicatie	2,2	0,1	-1,8	-5,6	-3,0	-4,8	-5,7	-5,4
Diensten i.v.m. huisvesting	1,7	2,1	3,4	3,8	2,9	2,0	1,6	1,8
Diensten recreatie, reparatie	2,4	3,0	2,2	1,9	1,7	1,1	2,9	2,3
Diensten i.v.m. vervoer	2,2	3,3	5,7	1,5	2,2	0,7	1,5	2,0
Diverse diensten	2,1	2,2	2,7	1,3	2,2	-0,1	0,8	2,3
Consumptiegebonden belastingen	0,9	1,6	2,0	6,2	1,1	0,2	-0,7	0,5
Consumptie in het buitenland	4,3	3,8	1,7	0,7	0,3	-0,7	3,0	2,7

Nominale en reële inkomensontwikkeling

Huishoudens waarvan het inkomen met 2 procent stijgt, terwijl de prijzen gemiddeld met 3 procent gestegen zijn, ondervinden een verlies aan koopkracht van 1 procent. We spreken van een nominale inkomensontwikkeling als er geen correctie voor de prijsontwikkeling heeft plaatsgevonden en van een reële inkomensontwikkeling (of koopkrachtontwikkeling) als dit wel het geval is geweest.

Om (nominale) inkomens van uiteenlopende jaren met elkaar vergelijkbaar te maken, worden ze uitgedrukt in het prijspeil van een en hetzelfde basisjaar. Zo bedroeg het besteedbaar inkomen per huishouden in 2011 nominaal 36,6 duizend euro; omgerekend in prijzen van 2017 was dit 39,7 duizend euro. Daarmee was het reëel besteedbaar inkomen in 2011 lager dan in 2017, toen het besteedbaar inkomen per huishouden 41,0 duizend euro bedroeg.

C Revisie Inkomensstatistiek

Statistieken worden regelmatig herzien. Aanleiding hiervoor is vaak het beschikbaar komen van aanvullende bronnen, wijzigingen in de bronnen en wensen tot verbetering in de methodiek. In deze bijlage komen de voornaamste punten van de recente herziening van de Inkomensstatistiek beknopt aan bod. Bos en Lok (2019) beschrijven de herziening in meer detail.

Van steekproef naar complete waarneming

De inkomensstatistiek is voor de jaren 1990–2014 vastgesteld op basis van het Inkomenspanelonderzoek (IPO). Het IPO verzamelde de inkomensgegevens van rond 100 duizend steekproefpersonen die van jaar tot jaar gevolgd werden. Om het inkomen op huishoudensniveau te kunnen bepalen, werd ook het inkomen vastgesteld van de overige personen die tot het huishouden van de steekproefpersoon behoorden. Daarmee bevatte het IPO (2014) inkomensgegevens van circa 280 duizend personen die tezamen bijna 100 duizend huishoudens vormden. Elk jaar werd het panel uitgebreid met een steekproef onder immigranten en nieuwgeborenen. Emigratie en sterfte leidden tot uittreding uit het panel. Het IPO was Nederland in het klein: ophooggewichten zorgden ervoor dat de aantallen personen en huishoudens overeenkwamen met uitkomsten van respectievelijk de Bevolkings- en Huishoudensstatistiek.

Door technische ontwikkelingen is het nu mogelijk af te stappen van een steekproef en de uitkomsten te baseren op gegevens van de totale bevolking in Nederland. Het Integrale Inkomens- en Vermogensonderzoek (IIV) bevat administratieve gegevens van de complete bevolking – grotendeels afkomstig van de Belastingdienst – waarmee de Inkomens- en Vermogensstatistiek worden samengesteld. Het effect op de uitkomsten is tweemaal. In de eerste plaats sluit de omvang van bevolkingsgroepen (bijvoorbeeld naar migratieachtergrond) nu één op één aan op de omvang volgens de Bevolkingsstatistiek. In de tweede plaats vervalt de onzekerheidsmarge met betrekking tot de uitkomsten.

Basisverlegging: van het eind naar het begin van het jaar

Het onderzoek naar inkomen en het onderzoek naar vermogen zijn geharmoniseerd en in één systeem, het Integraal Inkomens- en Vermogensonderzoek (IIV) ondergebracht. Daarbij is de populatie waarvoor inkomensgegevens verzameld worden, verlegd van het eind naar het begin van het jaar en is daarmee gelijkgetrokken met de populatie van de Vermogensstatistiek. Een bijkomend voordeel is dat beter aangesloten wordt op diverse brongegevens uit de belastingadministratie die ook betrekking hebben op de situatie per 1 januari. Verder wordt nu ook aangesloten op de gemeentelijk indeling per 1 januari van het jaar waarover het inkomen gemeten wordt.

De uitkomsten over bijvoorbeeld 2016 betrekken zich dus nu op de bevolking per 1 januari 2016 in plaats van 31 december 2016. Terwijl het IPO het inkomen van immigranten, maar niet het inkomen van geëmigreerde en overleden personen waarnam, is dit in het IIV dus juist andersom. Dit betekent dat het totaalbedrag aan AOW en pensioen (inkomensbestanddelen die bij veel van de overledenen terug te vinden zijn) in het IIV hoger is dan in het IPO, terwijl het totaalbedrag aan loon en uitkeringen door de instroom van immigranten juist in het IPO wat hoger is. De basisverlegging heeft geen gevolgen voor het inkomen dat bij personen wordt vastgesteld, maar wel voor het inkomen van het huishouden waartoe een persoon behoort, echter alleen indien dit huishouden van samenstelling wijzigt.

Verbeteringen in de vaststelling van het inkomen: de huurwaarde

Het inkomen van huishouden is opgebouwd uit diverse bestanddelen. Om deze bestanddelen te bepalen zijn bij de herziening in sommige gevallen nieuwe bronnen gebruikt of is de methode van vaststelling verbeterd. Hier is een van de belangrijkste aanpassingen eruit gelicht: de herziening van de economische huurwaarde.

Huishoudens ontlenen aan het bezit van een eigen woning het voordeel dat zij geen huur hoeven te betalen. Daar staat tegenover dat zij natuurlijk geen rente kunnen ontvangen over het geld dat zij in hun huis gestoken hebben, maar juist rente moeten betalen over hun resterende hypotheekschuld op het huis. Ontvangen en betaalde rente zijn vermogensinkomsten die per saldo bij het inkomen van huishoudens worden geteld. Voor de vergelijkbaarheid van het inkomen (en de bestedingen) van huurders en eigenwoningbezitters wordt het voordeel dat eigenwoningbezitters ontlenen aan hun woning aan het inkomen (en de bestedingen) toegevoegd.

Hiertoe wordt het voordeel aan de bestedingenkant gewaardeerd als de kale huur (*bruto* huurwaarde) die een eigenwoningbezitter zou ontvangen als deze de woning zou verhuren. Aan de inkomenskant wordt het voordeel gewaardeerd als de *netto* huurwaarde. In de oude reeks werd deze bepaald als de bruto huurwaarde na aftrek van kosten van grootonderhoud, erfpacht, opstalverzekeringen en afschrijving op de woning. De herziening houdt in dat geen kosten meer in rekening gebracht in verband met afschrijving van de woning. In feite ging het hier om een boekhoudkundige post, waarbij een woning in 30 jaar afgeschreven werd. Door geen bedrag voor de afschrijving meer in rekening te brengen, wordt de netto huurwaarde aanzienlijk opgewaardeerd. In 2014 gaat het gemiddeld genomen om een opwaardering van de netto huurwaarde met 330 euro per maand. De netto huurwaarde komt daarmee uit op 590 euro per maand. De verandering leidt ertoe dat het inkomen uit vermogen van huishoudens met een eigen woning stijgt en daardoor voor diverse bevolkingsgroepen minder vaak negatief is. Ook de netto

besparingen (besteedbaar inkomen minus bestedingen) zullen vaker dan voorheen positief zijn.

Herziening van indelingen: voornaamste inkomensbron van het huishouden

Een herziening van een statistiek biedt ook de gelegenheid kritisch te kijken naar diverse indelingen. Zo is onder meer de methodiek om de voornaamste inkomensbron van het huishouden vast te stellen herzien. Voor het afleiden van de voornaamste inkomensbron worden de inkomens van alle huishoudensleden per categorie (loon, diverse uitkeringen etc.) samengeteld, waarna de belangrijkste bron wordt vastgesteld. In de oude reeks werd inkomen uit eigen onderneming op basis van een prioriteitsregel daarbij altijd als voornaamste bron aangemerkt, ook al vormde dit niet het hoogste bedrag. In de nieuwe afleidingsmethodiek is deze prioriteitsregel komen te vervallen. De nieuwe afleidingsregel betekent dat het aantal huishoudens met inkomen uit eigen onderneming als voornaamste inkomensbron bijna gehalveerd wordt. In zoverre inkomen uit eigen onderneming een nevenactiviteit betrof, is dit inkomen in de nieuwe indeling dus niet langer als voornaamste inkomensbron gekenmerkt. In de meeste van deze gevallen vormt nu loon de voornaamste bron. De oude en nieuwe reeks zijn dus niet vergelijkbaar als het gaat om uitkomsten die gedetailleerd zijn naar voornaamste inkomensbron van het huishouden.

Literatuur

Bos, W. en R. Lok (2019). [*Herziening van de Inkomensstatistiek 2011*](#). Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Bronnen

Inkomenspanelonderzoek (IPO)

Dit panel(steekproef)onderzoek geeft een beeld van de samenstelling en verdeling van het inkomen van huishoudens en personen in Nederland. De inkomensgegevens zijn voornamelijk afkomstig van de Belastingdienst. De steekproef van het IPO bestond in 2014 uit bijna 100 duizend huishoudens met 280 duizend personen. Het [IPO](#) is vervangen door een integraal onderzoek.

Integrale Inkomens- en Vermogensstatistiek (IIVS)

Vanaf statistiekjaar 2011 publiceert het CBS over inkomen op basis van gegevens van alle huishoudens en personen in Nederland. De inkomensgegevens zijn voornamelijk afkomstig van de Belastingdienst. Cijfers uit de reeks vanaf 2011 verschillen met IPO-cijfers uit de reeks tot en met 2014.

Vermogensgegevens zijn integraal beschikbaar vanaf 2006. Vanaf verslagjaar 2011 is de informatie over bank- en spaartegoeden en effecten en over schulden completer, waardoor vermogensgegevens vanaf dat jaar verschillen met gegevens uit de reeks tot en met 2010. Zie ook [IIVS](#).

Budgetonderzoek (BO)

Met het wettelijk verplichte Budgetonderzoek verzamelt het CBS gegevens over de bestedingen van huishoudens. In 2015 hielden 15 duizend huishoudens via internet een huishoudboekje bij. Hierin noteerden ze vier weken lang alle uitgaven van 20 euro en meer. Eén week lang werden ook de kleine uitgaven van minder dan 20 euro gespecificeerd. Daarnaast vulden ze vragenlijsten in over hun vaste lasten, andere regelmatige uitgaven en grote uitgaven. Via een koppeling met integrale registers zijn inkomensgegevens, andere achtergrondkenmerken en bepaalde periodieke uitgaven (waaronder de energiekosten) van het huishouden toegevoegd. Zie ook [Budgetonderzoek](#).

Nalatenschappen

De statistiek over nalatenschappen heeft betrekking op alle volgens de Bevolkingsstatistiek van CBS in Nederland overleden personen in een bepaald jaar. Voor 35 tot 50 procent van de overledenen zijn gegevens over nalatenschappen beschikbaar uit de belastingaangiften successierecht c.q. erfbelasting. Dan gaat het uitsluitend om bedragen die boven de kritische drempel van vrijstelling van belasting vallen. De bedragen onder de kritische drempel worden geraamd op basis van vroegere integrale vermogensgegevens van de overledenen afkomstig uit

eerdere aangiften inkomstenbelasting. Omdat de procedure van erfbelasting drie jaar in beslag kan nemen, hebben de meest recente cijfers betrekking op 2015.

EU Survey on Income and Living Conditions (EU-SILC)

EU-SILC is een wettelijk verplicht jaarlijks onderzoek naar armoede, sociale uitsluiting en inkomensopbouw van huishoudens en personen volgens speciale hiervoor geldende EU-afspraken. Ook wordt er gevraagd naar aspecten van sociale participatie, gezondheid en wonen. De gegevens zijn gebaseerd op een jaarlijkse steekproef van ongeveer 10 duizend huishoudens. Een belangrijk deel van de benodigde EU-SILC gegevens, met name de inkomensgegevens, zijn verkregen via koppeling van integrale registergegevens. Zie ook [EU-SILC](#).

Consumenten Conjunctuur Onderzoek (CCO)

Met een maandelijks enquête onder minimaal 1000 personen wordt doorlopend informatie ingewonnen over de verwachtingen van consumenten ten aanzien van de economische ontwikkelingen en hun eigen financiële situatie. Op basis hiervan stelt het CBS de maandelijks cijfers van het consumentenvertrouwen vast. De uitsplitsingen naar sociaaleconomische en demografische kenmerken zijn gebaseerd op samengevoegde driemaandelijks gegevens. Nadere informatie is te vinden in [CCO](#).

Stelsel van Sociaal-statistische Bestanden (SSB)

Het SSB bevat databestanden met gegevens over personen, uitkeringen, banen, inkomen, opleidingen, huishoudens, huizen, ruimtelijke indelingen en nog veel meer. Deze gegevens zijn onderling gekoppeld. Zie verder [SSB](#).

Medewerkers

Koos Arts

Wim Bos

Marion van den Brakel

Kai Gidding

Daniël Herbers

Reinder Lok

Jasper Menger

Jeroen Nieuweboer

Ferdy Otten

Noortje Pouwels-Urlings

Jan Walschots

Eindredactie

Marion van den Brakel en Ferdy Otten